

4
КЛАС

Н. П. Кравець

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Н. П. Кравець

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (F 70)

4 клас

*Схвалено для використання
в освітньому процесі*

Київ
«Либідь»
2021

УДК 821.161.2*кл4(075.2.056.26)
К77

*Схвалено для використання в освітньому процесі
(рішення експертної комісії зі спеціальної педагогіки
від 05 квітня 2021 року (протокол № 2)*

Зареєстровано у каталозі надання грифів
навчальній літературі та навчальним програмам за № 6.001-2021

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Умовні позначення:

— СЛОВНИЧОК

— післятекстові запитання й завдання

— читай і вимовляй правильно

Кравець, Н. П.

К77 Літературне читання : підруч. для осіб з особлив. освітн. потребами (F 70) : 4 кл. / Н. П. Кравець. — К. : Либідь, 2021. — 192 с. : іл.

ISBN 978-966-06-0826-9.

УДК 821.161.2*кл4(075.2.056.26)

ISBN 978-966-06-0826-9

© Кравець Н. П., 2021

© Гутман М. Б., ілюстрації, 2021

ОСІНЬ... РІДНА ШКОЛА ЗНОВУ КЛИЧЕ НАС

Спіють груші у садках,
відлітатъ зібрався птах.
Жито скосили у полі,
відчинили двері в школі.

Максим Рильський

Головна професія

Спитай у тата і у мами,
які професії у них.
Професій різних є чимало,
сповна їх вистачить на всіх!

Та є одна з-поміж професій,
якої вчать всі в житті,
вона для кожного найперша,
якої вчитимешся й ти!

Учитель, лікар чи геолог,
письменник, слюсар чи кресляр —
всі називають головною
одну професію — школяр!

Бо всім відомо, що без школи,
без знань, що мусиш там набуть,
не станеш у житті ніколи
тим, ким в дитинстві мрієш быть!

Анатолій Костецький

1. Читай вірш уголос, тихо, мовчки.
2. Яка професія є головною для кожної людини? Чому?
3. Які професії згадано у вірші? Розкажи, що ти знаєш про ці професії.
4. Які професії у твоїх батьків? Де вони працюють, що роблять?
5. Розкажи, як ти оволодіваєш своєю головною професією — бути старанним учнем.
6. Відомості про які професії ти здобуваєш на уроках трудового навчання?
7. Яка професія подобається тобі? Чому?

Народна мудрість повчає

На світі тисячі професій, одна із них — твоя.

по-я́с-ню-ва-ла
здо-га-да́-ти-ся
роз-ре-го-та́-ли-ся

од-ве́р-не́ть-ся
не-спо-ді́-ва-но
по-чер-во-ні́в

Скрип

Учителька щось пояснювала, всі уважно слухали. А Шуркові було нудно. Він ненароком натиснув ліктем на парту, а вона — скри-и-п!

Шуркові сподобалося.

І тільки вчителька одвернеться до дошки, як парту — скри-и-п!

Тільки клас затихне, а Шурко знову — скри-и-п!

Тільки вчителька одвернеться до дошки, як парту — скри-и-п!

Усі оглядаються, здвигають плечима, а здогадатися не можуть, хто скрипить.

Лише Ганна Павлівна начебто нічого не помічала й спокійно вела урок.

— А зараз, — несподівано сказала вчителька, — нехай Шурко розкаже нам про те, що він сьогодні чув.

Шурко встає і раптом — скри-и-п!

Усі розреготалися, а Шурко почервонів і винувато опустив голову.

Борис Крекотін

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Розкажи, як Шурко поведився на уроці.
3. Чому вчителька не робила хлопчику зауваження?
4. Як ти гадаєш, чому Шурко почервонів і винувато опустив голову?
5. Поміркуйте й складіть усну розповідь про гарну поведінку Шурка на уроці.

Любий друг

До друзів час, по вулиці
вже втоптана доріжка.
Але до них я не іду —
зі мною друг мій, книжка.

Вона розкажує про все,
чого я ще не знаю.
Із нею линемо ми враз
аж ген, до світу краю.

У світ веселковий казок
пливемо тишком-нишком,
там позбуваємось турбот —
я й друг мій любий, книжка.

Ніна Мудрик-Мриц

1. Уважно читай твір уголос, тихо, мовчки.
2. Подумай і розкажи, про що можна дізнатися з книжок.
3. Розкажи, які книжки любиш читати ти, де береш книжки для читання.
4. Визнач жанр твору.

Сміховинка-веселинка

Про мене не написано

Тарас учить уроки, а його молодша сестричка вголос
читає книжку.

— Оленко, не заважай, — читай про себе!

— А тут про мене нічого не написано...

Поясни, що означає: *читати вголос, читати мовчки, про себе*. Як тобі подобається читати?

Сміховинка-веселинка

Кмітливі діти

— Діти, ложку золоту
я поклав у кислоту.
Поясніть,
якщо хто зна,
чи розтопиться вона?

Всі гукнули хором:
— Ні-і-і!
— А чому? Скажіть мені.
— Бо інакше ложку ту
Ви б не клали в кислоту!

Василь Шаройко

Чому діти відразу відгадали завдання?

Кордон

— Сашку, дай, будь ласка, гумку, — звертається Наталя до свого сусіда по парті.

— Це моя!

Наталя бере в руки пенал.

— Це мій! — вириває пенал Сашко.

Дівчинка кладе свій портфель на парту.

— Ти чого на мою половину полізла? — кричить він.

Схопив крейду і — р-раз! — на блискучій поверхні — біла риска.

— Сюди не лізь, — наказав, — це — кордон.

І повелося: кожного ранку Сашко малював той кордон.

Черкнув крейдою і того дня.

Потім відсунув Наталині книжки й зошити за «кордон» і став витягувати свої речі. Відкрив пенал, а ручки немає. Поліз під парту — може, впала. Ні, немає.

А Наталя тим часом узяла свою запасну ручку та й поклала на парту — хитро так, на самісінький «кордон».

Побачив Сашко ручку, узяв та й пише...

Викликала вчителька Наталю до дошки, а Сашко тим часом витер крейду.

Повертається Наталя на місце — чиста парта.

Лариса Вахніна

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Як ставився Сашко до своєї сусідки по парті Наталі, поки не сталася пригода з ручкою? Знайди це місце в тексті й зачитай.
3. Як повелася Наталя, коли хлопець не зміг знайти свою ручку?
4. Поміркуй, чому Сашко витер на парті білу риску? Йому стало соромно чи ні?
5. Склади речення зі словами: *Наталя, Сашко, вихovala*.
6. Як іще можна назвати це оповідання? Чому ти так вважаєш?

Сміховинка-веселинка

Невдале сусідство

— Чому ти так часто двійки почав одержувати з математики? — проглянувши Славкові зошити, дивується мама.

— Та мене від Вітька Гурова до Мишка пересадили. А який із нього математик? — відповідає Славко.

Борис Крекотін

Чому в зайця зуби не болять

Розболілись в зайця зуби,
з болю в зайця спухли губи,
як м'ячі, набрякли щоки,
сів і стогне косоокий.

Біля хати на стежині
стогне заєць у хустині.
Дятел зайця утішає,
зайцю рота розкриває
і здимає зразу ж крик:
— Ви — відсталий чоловік!
Ви лінивий нечепура!
Ви цураєтесь культури!..
— Чим я, дятле, провинився? —
з жаху заєць затрусився.
Сів на призьбу*, гірко плаче.
— Ти не чистиш зуби, зайче.
І все лихо йде від цього, —
каже дятел зайцю строго. —
І такі погані зуби
доведуть тебе до згуби.
Ось тобі шалфей пахучий —
від шалфею стане лучче,
ну, а потім... думать треба.
Ліки зайцю пособили,
знову ходить заєць в силі,
знову бігає по рясту,
закупив в аптеці пасту,
щіточки і порошок
і для себе, й для діток.
І щоранку до сніданку
із дітками-малюками
чистить зуби коло дуба —
й не болять у зайця зуби!

Михайло Стельмах

1. Яке нещастя сталося із зайцем?
2. Чому дятел сварив зайця? Як він наказав зайцю дотримуватися гігієни зубів?

3. Як заєць виправився? Знайди про це в тексті й зачитай.
4. Розкажи, як потрібно дотримуватися гігієни ротової порожнини.

Сміховинка-веселинка

Пожалів

Учителька запитує в учня:

- Сергійку, чому це твоя мама не була на батьківських зборах?
- Я їй не казав.
- Чому?
- Щоразу, коли вона побуває на них, у неї голова болить.

❁ Народна мудрість повчає ❁

Здоров'я — найдорожчий скарб.

Причина

Другий день лежить хлопчина
в ліжку у кутку.
І на те була причина:
в батькові садку
обірвав хтось грушку тихо
аж до верхніх віт.
Ось у хлопця з того лиха
й заболів живіт.

Платон Воронько

1. Чому хлопчик захворів?
2. Що до цього призвело?
3. Як автор ставиться до героя вірша?

4. Чи є у твоєму класі такі учні? Як ви їх виховуєте?
5. Подумай, як іще можна назвати цей вірш.

дбай-лі-вий
го-ту-єть-ся

ви-би-ра-ють
меш-кан-ці

вчас-но
під-го-ту-ва-ли

Золота осінь

(Скорочено)

Осінь пора настає за літом. Вона обіймає вересень, жовтень і листопад.

Уже немає літньої спеки, і дбайливий* господар збирає плоди своєї праці. Люди вибирають картоплю — наш другий хліб, збирають вітамінні перці, буряк та моркву. Ідуть заготівлі на зиму.

А скільки роботи в садах — треба вчасно зібрати яблука і груші, а там на черзі сині сливи... А який восени виноград!

Осінь — пора легкого смутку*. Покидають нас наші друзі — перелітні птахи.

Готується до зими тваринне царство. Подбали про зиму білочки й бобри, підготували нори великі лісові мешканці, готується до зимової сплячки їжак. А в зайця турботи ще й про власну шубку: з першим снігом треба міняти сіру на білу, щоб мисливці не вгледіли.

За Валентиною Невською

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Розкажи, які зміни сталися восени на городі, в саду. Відповідь доповни прикладами з тексту.
3. Розкажи, які зміни відбуваються восени в лісових мешканців.

* Зірочкою позначено слова, пояснення яких є у тлумачному словничку в кінці підручника.

4. Яких ти знаєш перелітних птахів? Чому їх так називають?
5. Чому осінь називають золотою?

❁ Народна мудрість повчає ❁

Вересень пахне яблуками, а жовтень — капустою.

Вересень

Ходить вересень над полем
межею вузькою,
платить усім за труди
щедрою рукою.

Хто трудився весну й літо,
той добра доступить*,
тому вересень дарунка,
певно, не поскупить.

Юрій Шкрумеляк

Не поскупить — не пожаліє, щедро обдарує.

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Які дарунки від вересня отримають ті, хто трудився на весні й улітку?

Багрянолистий жовтень

Непомітно, але впевнено вступає у свої права осінь. За вереснем надходить один із най-ша-но-ва-ні-ших нашим народом місяців — жовтень.

Українська назва місяця пов'язана з порою жовтіння листя на деревах.

Наш народ цей місяць назвав жовтнем за золоте вбрання дерев у лісах та садках.

Польові роботи вже закінчуються, нива засівається озиминою*.

Народне прислів'я говорить, що для роботящого Федота і в жовтні знайдеться робота. Триває ще збирання буряків, соняшнику, кукурудзи.

Жовтень, як і вересень, багатий на кольори. Він прикрашає землю в усі відтінки жовтого, червоного, рудого. Дерева ще вдягнуті в багрянець, але поступово вони струшують додолу свої золоті листочки. У лісі багато опеньків. Цілими кошиками виносять їх люди з лісу. Птахи продовжують відлітати в теплі краї.

За Василем Скуратівським

Багрянець — густо-червоний колір.

1. Чому другий місяць осені названо жовтнем?
2. Яку роботу виконують люди в селі на полі?
3. Зачитай, які зміни в природі відбуваються в жовтні.
4. Поясни, як ти розумієш прислів'я, подане в тексті.

Народна мудрість повчає

Жовтень ходить по краю та виганяє птиць із гаю.

Сміховинка-веселинка

Як зберігати підручник

Класний керівник запитує:

— Як треба зберігати підручник, щоб він завжди був новий і чистий?

— Краще його зовсім не носити до школи, — відповідає учень.

Ходить гарбуз по городу

(Українська народна пісня)

Ходить гарбуз по городу,
питається свого роду:

— Ой, чи живі, чи здорові
всі родичі гарбузові?

Обізвалась жовта диня,
гарбузова господиня:

— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.

Обізвались огірочки,
гарбузові сини й дочки:

— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.

Обізвались буряки,
гарбузові свояки:

— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.

Обізвалась морковиця,
гарбузова сестриця:

— Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.

Обізався старий біб:

— Я піддержав увесь рід.

Іще живі, ще здорові
всі родичі гарбузові.

Ой, ти гарбуз, ти перистий*,
із чим тебе будем їсти?

— Миска пшона, шматок сала —
от до мене вся приправа.

1. Читай пісню уважно, дотримуйся правильної інтонації.
2. Про які овочі співається у пісні? Якої пори року вони досягають?
3. Знайди в тексті й зачитай, які родичі є в гарбуза. Чому овочів названо гарбузовими родичами?
4. Які страви з гарбуза тобі доводилося їсти?
5. У класі прочитайте пісню в особах.
6. Розкажи, якими ти уявляєш гарбузових родичів. У альбомі для образотворчого мистецтва намалюй гарбуза та його родичів, яких згадано в пісні.
7. Які родичі є в тебе? Розкажи про них.

* * *

Не щечече соловейко,
не кує зозуля,
весна швидко пролетіла,
і літо минуло.

Гай зелений вже жовтіє,
листя опадає,
мина тепло, мина добро,
холод наступає.

Тарас Шевченко

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Про що розповідається у вірші?
3. Які ознаки осені описано у вірші?
4. Які ще вірші Тараса Шевченка ти читав? Про що в них розповідається?

Приказка

Восени й горобець багатий.

ос-тáн-ній
роз-вíd-ню-єть-ся
о-соб-лї-во-сті

від-ме-жо-ву-ють
стро-ка́-тим
на-їз-диш-ся

Прощальний листопад

Про осінній місяць листопад кажуть, що він з березнем, як із братом брат. В останній місяць осені така ж нестійка погода, як і в перший місяць весни — березень. Вони обидва відмежовують різні пори року. Якщо березень запрошує в гості весну, то листопад закриває ворота осені й прощається з нею.

В Україні останній місяць осені дістав назву *листопад* тому, що в цей час із дерев падає останнє листя.

Про останній осінній місяць кажуть: *У листопаді світанки із сутінками зустрічаються. У цей час пізно розвиднюється, а рано сутеніє (ніч довга, а день короткий).*

Листопад називають ще й строкатим місяцем. Зима з осінню в цей час борються, тому може бути і дощ, і сніг, і мороз, і відлига.

Про листопад український народ склав багато прислів'їв. Вони вказують на особливості цієї пори року як попередника зими: *У листопаді голо в саді, Листопад зими ворота відчиняє.*

Листопад — такий місяць, що любить і колесо, і полоз*. Один день морозно, усе замерзло, випав сніг, і треба їхати саньми. Другий день сонце трохи пригріло і все потануло (відлига), і вже треба їхати возом. Та дуже не наїздишся, бо день у листопаді короткий, як заячий хвіст, — не встигнеш про-ки-ну-тись — уже вечоріє.

За Василем Скуратівським

1. З яким весняним місяцем порівняно листопад? Чому?
2. Який місяць настає після листопада? Яка це пора року настає?
3. Чому день у листопаді народ порівняв із заячим хвостом?
4. Складіть у класі з допомогою учителя план тексту. Перекажи текст за складеним планом.

Листопад

Пісня не лине пташина,
мрійно задуманий сад,
голі поля і долини, —
місяць іде листопад.

Верби дрижать при дорозі,
журяться — холод настав,
всі як одна голомозі, —
вітер хустки поскидав.

Микола Лисич

1. Читай вірш уголос, дотримуючись інтонації, і мовчки.
2. Поясни значення слова *голомозі*. Від яких слів його утворено?
3. Розкажи, як змінюється природа в листопаді. Відповідь доповни словами з вірша.

Красива осінь вишиває клени

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

Ліна Костенко

1. В які кольори осінь забарвлює листя клена та інших дерев?
2. Чому листю хочеться довше залишатися зеленим?
3. Намалюй в альбомі для образотворчого мистецтва різнокольорові листочки клена.

Загадки

Невидимка ходить в гаї, всі дерева роздягає.

(Осінь)

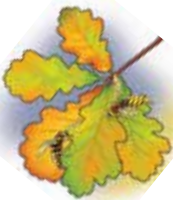
* * *

Чим закінчується ЛІТО, а починається ОСІНЬ?

(Буквою «о»)

❧ Народні прикмети осені ❧

- ❧ Вологе літо і тепла осінь — на довгу зиму.
- ❧ Журавлі довго не відлітають — чекай снігу.

Прикмета

На осінньому
осонні
дзумкотили
оси сонні:
поз-з-зіхає

ведмедисько —
з-з-значить
вж-ж-же
мороз-з-зи
близ-з-зько.

Георгій Химич

1. Уважно читай вірш уголос, дотримуйся інтонації. Правильно вимовляй слова зі звуками [з] і [ж].
2. Як сповіщають про наближення зими оси й ведмедисько?
3. Які ти знаєш прикмети ранньої зими?

Дрімають села

Дрімають села. Ясно ще
осіннє сонце сяє.
Та холодом осіннім вже
в повітрі потягає.

Темно-зеленії садки
дрімають вже без плоду,
і тихо гріються хатки,
і верби гнуться в воду.

Іван Франко

1. Читай вірш уголос і мовчки. Не поспішай, звертай увагу на розділові знаки.
2. Знайди у вірші й зачитай опис змін, що відбуваються в природі з наближенням осені.
3. Поспостерігай, які ознаки свідчать, що настала осінь у твоєму місті, селі. Запам'ятай їх і розкажи про це на уроці.

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Як називається цей розділ? Яким двом темам присвячено твори, вміщені в ньому?
2. Які твори розділу розповідають про навчання в школі? Який із них тобі запам'ятався найбільше? Чому?
3. Що нового можна дізнатися з творів цього розділу про осінню природу?
4. З якого твору ці слова: *Повертається Наталя на місце — чиста парта?*
5. Який вірш про осінь тобі сподобався найбільше?

Поясни

1. Чому професія школяра є головною для кожної людини?
2. Чому не можна поводитися так, як хлопчик Сашко з оповідання «Кордон»? Що допомогло йому виправитися?
3. Як мав поводитися на уроці Шурко з оповідання «Скрип», щоб отримати гарну оцінку?
4. Які зміни в природі відбуваються на початку і в кінці осені?
5. Як ти розумієш приказку: *Восени й горобець багатий?*

Продовж думку

1. Восени листя змінює колір із зеленого на ...
2. Щоб отримувати в школі гарні оцінки, потрібно ...

ОДНА НА ЗЕМЛІ УКРАЇНА, А МИ — ЇЇ ДОНЬКИ Й СИНИ

Красивий, щедрий рідний край,
і мова наша солов'їна.
Люби, шануй, оберігай
усе, що зветься Україна!

Ігор Січовик

Батьківщина

Знаєш ти, що таке Батьківщина?
Батьківщина — це ліс осінній,
це домівка твоя і школа,
і гаряче сонячне коло.
Батьківщина — це труд і свято,
Батьківщина — це мама й тато,
це твої найщиріші друзі
і бджола у весняному лузі.
Батьківщина — це рідна мова,
це дотримане чесне слово.

Анатолій Костецький

1. Читай вірш урочисто, піднесено, правильно вимовляй кожне слово
2. Знайди в тексті вірша й зачитай, що поет розуміє під словом *Батьківщина*.

Прапор

Синій, як море, як день, золотий —
з неба і сонця наш прапор ясний.
Рідний наш прапор високо несім!
Хай він, уславлений, квітне усім!
Гляньте, на ньому волошки цвітуть,
гляньте, жита в ньому золото ллють.
З жита й волошок наш прапор ясний.
З неба і сонця, як день весняний.

Олександр Олесь

1. Читай вірш урочисто, піднесено.
2. Чому Прапор України порівняно з небом і сонцем?
3. Поясни, як ти розумієш слова: *З жита й волошок наш прапор ясний*.
4. В альбомі для малювання намалюй Прапор України.

Герб

Наш герб — тризуб,
це воля, слава й сила;
наш герб — тризуб.
Недоля нас косила,
та ми зросли, ми є,
ми завжди будем,
добро і пісню
несемо ми людям.

Наталка Поклад

1. Що зображено на Гербі України?
2. Що означає тризуб?
3. Зачитай рядки, в яких висловлено основну думку вірша.
4. В альбомі для образотворчого мистецтва намалюй Герб України.

Гімн

Слова палкі, мелодія врочиста*.
Державний Гімн ми знаємо усі.
Для кожного села, містечка, міста —
це клич* один з мільйонів голосів.

Це наша клятва, заповідь священна,
хай чують друзі й вороги,
що Україна вічна, незнищенна*,
від неї ясне світло навкруги.

Наталка Поклад

Слова палкі — слова, сповнені сильних почуттів.
Заповідь священна — правило, обов'язок, якого мають дотримуватись усі.

У класі прослухайте запис Державного Гімну України й про-співайте його.

3 історії українського народу

Давні слов'яни

Прямі предки* українців — давні слов'яни — були хоробрими й витривалими, гостинними й відкритими. Стародавні історики* відзначали їхню волелюбність і відразу до рабства.

Управляли давніми слов'янами князі. Князь Святослав, син князя Ігоря та княгині Ольги, все життя провів у військових походах. Він спав на голій землі, їв просту їжу. За словами істориків, князь для зручності голів голову, залишаючи одне довге пасмо — «оселедець».

1. Уважно читай текст.
2. Як називалися прямі предки українців?
3. Якими були давні слов'яни? Знайди в тексті й зачитай,
4. Хто управляв давніми слов'янами?
5. Розкажи, яким був князь Святослав.
6. Знайди в тексті й зачитай історію виникнення «оселедця» — зачіски, яку пізніше вподобали козаки.

Вільні люди козаки. Запорізька Січ

Козаки вперше з'явилися на вільних землях Південного Сходу України. Це були селяни, що тікали від гноблення великих зем-ле-влас-ни-ків. Вони об'єднувались у військо-ві громади — ватаги.

Узагальнений образ козака — Козак Мамай. Картини з його зображенням упродовж трьох століть по-ши-рю-ва-ли-ся в Україні, на Кубані, на Дону й навіть на Волзі.

У 1554—1555 роках князь Дмитро Вишневецький зібрав окремі козацькі ватаги й збудував на острові Мала Хортиця, що на річці Дніпро, рублену дерев'яну фортецю* — Запорізьку Січ. За-по-різь-ке військо було регулярним — більша частина його жила в Січі, щодня зай-ма-ю-чись вій-сько-во-ю під-го-тов-ко-ю. Це військо могло дати відсіч будь-якому ворогу.

Уславленим козацьким пол-ко-вод-цем був Іван Сірко. Про нього ще за життя розповідали легенди та складали пісні. Він провів 55 воєнних походів проти Османської імперії й не програв жодної битви.

Іван Сірко

Богдан Хмельницький

Богдан Хмельницький, гетьман Війська Запорізького, заснував козацьку державу 17—18 століть. Він був талановитим полководцем, брав участь у багатьох воєнних походах.

Кубань, Дон, Волга — річки на Півдні Росії.

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Розкажи історію появи козаків.
3. За що простий народ шанував козаків? Доведи це на прикладі Козака Мамає.
4. Хто був засновником Запорізької Січі? Де її збудували? Чому так назвали?
5. Яким було Запорізьке Військо?
6. За що народ шанував Івана Сірка?
7. Чому в Україні бережуть пам'ять про Івана Сірка, Богдана Хмельницького?

* * *

Київ — серце України
і найкраще місто в світі.
Хоч пройшов усякі зміни,
гарний все — в зимі і в літі.

Роман Купчинський

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Чому Київ — серце України — гарний у різні пори року?

да́в-ній
збу-ду-ва́-ли

Ще-ка-ві-це-ю
по-вер-ну́в-ся

Хо-ре-ві-це-ю
пра-цьо-ві-ті

Древній Київ

Давній народ, який оселився над Дніпром, називався полянами. Жили поляни родинами й мали своїх князів. Були серед них три брати: одного звали Кий, другого — Щек, третього — Хорив. І була в них сестра Либідь. Поселився Кий на одній горі. Щек — на другій, що тепер зветься Щекавицею. А Хорив — на третій горі. Від нього вона називалася Хоревицею. Збудували брати місто і на честь старшого брата назвали його Києвом. Навколо міста росли ліси, дрімучі бори. Водилися там різні звірі. А в місті жили люди працюючі.

У багатьох походах побував Кий. А повернувся у своє місто на горах, тут і помер. І брати його Щек і Хорив, і сестра їхня Либідь тут поховані. Від Либеді стала й річка називатися Либіддю. Ця річка впадає і зараз у Дніпро.

Після смерті братів їхній рід довго князував у полян у древньому місті Києві.

Наталія Забіла

1. Уважно читай текст уголос, чітко вимовляючи кожне слово, і мовчки.
2. Як називався давній народ, який жив на берегах Дніпра? Від якого слова походить ця назва?
3. Знайди в тексті й зачитай імена легендарних київських князів. Які місто, гори й річку було названо на їхню честь?
4. Знайди в Інтернеті й уважно розглянь пам'ятник засновникам Києва. Якими їх зображено?
5. Ще раз уважно прочитай текст. Якими були жителі Києва? Як ти гадаєш, чим вони займалися?

пі-ді-йма́-ють-ся
най-бі́ль-ше

о-пус-ка́-ють-ся
при-бра́-ло-ся

об-са́-дже-ні
ви-ска́-ку-ють

Київські вулиці

Вулиці в Києві гористі: вони раз у раз підіймаються й опускаються — вгору і вниз. Київ стоїть на горах: він через те дуже красивий. У ньому гарні будинки, широкі вулиці, всі ці вулиці обсаджені деревами.

От, наприклад, хоч би бульвар Шевченка. Посеред нього тягнеться довга алея з високих тополь.

У Києві багато дерев, а найбільше каштанів. Навесні вони всі цвітуть — тоді ціле місто немовби прибралося на свято. А восени — йдеш по вулиці, а перед тобою — торох! торох! — падають на тротуар дозрілі каштани і з тріскотом вискакують зі своїх колючих оболонки.

Наталя Забіла

1. Про яке місто України розповідає Наталя Забіла? З яким почуттям вона це робить?
2. Що можна довідатися з тексту про Київ?
3. Яких дерев у Києві найбільше? Які вони навесні й восени?
4. Як називається твоє рідне місто (село)?
5. Уяви, що до тебе здалеку приїхали друзі. Що ти їм покажеш у своєму місті (селі), про що розповіси?

У рідному краї

Одна Батьківщина, і двох не буває,
місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
той долі не знайде в житті.

Роман Купчинський

Що люди називають Батьківщиною?

Народна мудрість повчає

- Наша слава — Українська Держава.
- Всюди на світі добре, а вдома найкраще.

про-ща́-ю-чись   шіст-на́д-цять   спо-ві-ща́-ю-чи
військ-ко-ма́т   про-кі-нув-ся   ро-зі-рва́-ла

Батьків заповіт

Сергійкові не сповнилося ще й п'яти років, коли батько пішов на фронт. Прощаючись із матір'ю і сином, батько сказав:

— Ось у цьому конверті — лист. Чи повернусь я з поля бою, чи не повернусь, — прочитаєш його, сину, коли сповниться тобі шістнадцять років. Це мій заповіт.

Минуло три місяці. Батько зрідка писав коротенькі листи, сповіщаючи про тяжкі бої. А потім листів не стало. Маму викликали у військкомат і сказали, що батько поліг смертю героя і похований на березі великої української ріки Дніпро.

Плакала мати, плакав Сергійко. До Дніпра дуже далеко, сказала мама. Та як закінчиться війна, вони поїдуть на батькову могилу.

Минали роки. Виростав Сергійко. Ось йому вже десять років. По закінченні третього класу поїхали мати з сином поклонитися батьковій могилі.

Блакитний конверт із батьковим листом лежав у шафі. Інколи Сергійко відкривав шафу, брав конверт і думав: «Що ж тут написано? Який заповіт дав мені батько?»

Коли до Сергійкового шіст-над-ця-ти-лі-ття залишився тиждень, листа поклали на столі.

Нарешті настав дов-го-жда-ний день. Сергійко прокинувся на світанку. Мама вже не спала.

Трем-тя-чи-ми від хви-лю-ва-ння руками мама взяла конверт, розірвала його, розгорнула білий аркуш і дала Сергійкові.

Сергійко прочитав:

«Дорогий сину! Сьогодні тобі шістнадцять років. Ти стаєш чоловіком.

Заповідаю тобі:

Най-до-рож-че наше багатство — Батьківщина. Батьківщина без тебе обійтися може, та ти без Батьківщини — ніщо. Без Вітчизни своєї кожен із нас — мов пилінка, яку вітер підняв і поніс безвісти.

Будь готовий узяти до рук зброю і піти на захист Батьківщини...»

Сергійко поцілував листа й тихо промовив:

— Батьку, чуєш мене? Я завжди буду твоїм вірним сином!

За Василем Сухомлинським

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Що заповів батько Сергійку?
3. Що відповів Сергійко батькові, коли прочитав листа?
4. Яка основна думка твору?
5. Визнач у творі зачин, основну частину, кінцівку.
6. Поясни, як ти розумієш слова: *Без Вітчизни своєї кожен із нас — мов пилінка, яку вітер підняв і поніс безвісти.*
7. У класі складіть план оповідання. Перекажи оповідання за планом.

Наш оберіг

Земля — берегиня всього роду людського. Вона нас годує, одягає, напуває.

Грудочку землі люди здавна беруть із собою в далеку подорож на спомин про рідний край.

Чому земля — наш оберіг?

Закінчи прислів'я і поясни його зміст

Мудрим ніхто не вродився, а ... .

най-до-рój-че
при-клав

за-су-му-вав
за-гра-ло

на-ді-сла-ла
пше-ніч-ні

Найдорожче

У матері один син. Служить він у армії. Далеко-далеко його служба.

Засумував молодий солдат і пише матері: «Мамо, надішліть мені з дому щось гарне. Щось найдорожче для мене».

Надіслала мати синові пучку рідної землі.

Приклав син землю до серця, і зараз же перед його очима заграло тепле сонечко, тепла ріка, теплі пшеничні хвили. Зрозумів він, що найдорожче — рідна земля.

Василь Сухомлинський

1. Уважно читай оповідання.
2. Що найдорожче надіслала мати сину в армію?
3. Знайди в тексті й зачитай, що нагадала солдату пучка рідної землі.
4. Чому оповідання названо «Найдорожче»? Доведи свою думку.
5. Як би тобі хотілося назвати це оповідання? Чому?
6. Складіть у класі невелику зв'язну розповідь на тему: «Що для мене найдорожче».

Що зветься Україною

Україною зветься ті землі, на яких живе з давнього-давня український народ. А найбільша частина цих земель — то є велика Україна, що степом великим стелиться аж до Чорного моря. По ній тече велика ріка Дніпро...

Софія Русова

1. Які землі зветься Україною?
2. Як називають народ, який живе в Україні?
3. Уважно роздивіться у класі карту України. Які в Україні є міста, річки й гори?
4. Яка найбільша річка України? Яке велике стародавнє місто стоїть на її берегах?
5. Розкажи, що тобі відомо про місто Київ.

Матусин заповіт

Раз мені казала мати:
«Можеш мов багато знати,
кожну мову шанувати,
та одну із мов усіх,
щоб у серці ти зберіг».
В серці ніжну і погідну
збережу я мову рідну!

Марія Хоросницька

Погідна — ясна, світла, тепла.

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Який заповіт дала мати дитині?
3. Поясни, як ти розумієш вислів: *берегти рідну мову*?
4. Як ти бережеш рідну українську мову?
5. Вивчи вірш напам'ять.

Я — українка

Я — українка!
Горджуся й радію,
що рідною мовою
я володію,
Шевченковим словом
умію писати
слова мелодійні
і вірші складати.

Я — українка!
Живу в Україні,
на вільній, єдиній
моїй Батьківщині.

Олеся Василенко

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Чим гордиться поетеса?
3. А ти намагаєшся добре вчити українську мову, правильно розмовляти нею?
4. Як потрібно читати вірш уголос — тихо, спокійно чи бадьоро, піднесено?

Добрідень тобі, Україно моя!

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
добрідень тобі, Україно моя!

Павло Тичина

1. Запитай у когось із дорослих, що означає слово *маюють*.
2. Читай вірш радісно, піднесено.

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Як називається країна, в якій ти живеш?
2. Які ти знаєш державні символи України?
3. Які землі зветься Україною?
4. Який народ населяв територію нинішньої України в давні часи?
5. Хто такі козаки? Де вони вперше з'явилися?
6. Як виникло місто Київ? Чому його так назвали?
7. У яких творах розділу розповідається про Київ? Що саме розповідається?

Поясни

1. Чому найдорожче для кожної людини — рідна земля?
2. Який заповіт дала мати дитині у вірші «Матусин заповіт»? Чому?
3. Що спільного у творах «Найдорожче» і «У рідному краї»? До яких жанрів вони належать?
4. Як ти розумієш слова: *Одна Батьківщина, і двох не буває?* З якого вони твору:
  - «Батьківщина»;
  - «Матусин заповіт»;
  - «У рідному краї»?

Продовж думку

1. Я люблю свою Батьківщину Україну за те, що ...
2. Я симпатизую козакам, тому що вони ...
3. Із прочитаних у цьому розділі творів про Україну мені стало зрозуміло, що ...

ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ — СКАРБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Мене навчила рідна мати
звичаї рідні шанувати.
І рідну мову, й рідний спів,
і славному пам'ять прадідів.

Роман Завадович

Завжди будемо українцями

Немає в людини нічого милішого за Батьківщину, за свою рідну землю! Де хто народився, де провів дитячі роки, ту землю любить найбільше все життя.

Народ наш має свою землю. Цю землю ми повинні любити й берегти. Бо рідна земля — це те найкраще, що має людина. Щастя людей, їхнє гарне життя — тільки на рідній землі. **Рідна земля — це матінка рідна.**

От чому ми свою Україну звемо ненькою і любимо понад усе!

Ніколи не забувайте своє рідне, ук-ра-їн-ське. Де б ми не були — чи то вдома, чи далеко від дому, — повинні скрізь зберігати все рідне й не цуратися* нічого свого.

Виховуючи дитину змалечку, дорослі навчають її своїй віри, своїх звичаїв і своєї мови. Що одержить дитина змалечку, те й буде з нею усе життя.

Кожна українська родина прикрашає свої оселі особливо, по-українськи. Українські вишивки при-кра-ша-ють у

дів-чін-ко-ю
слух-ня-но-ю
ма-лень-кій

роз-по-ві-да-ла
про-кі-ну-ла-ся
при-йшов-ши

Казка про Святого Миколая

(Скорочено)

Був тихий зимовий вечір десь у середині грудня. На великому ліжку сиділа мама з маленькою дівчинкою Софійкою. Маленька дуже любила, коли матуся розповідала їй казочку.

Та сьогодні мама розказувала не звичайну казку, а легенду* про Святого Миколая, адже через кілька днів свято, і Миколай має принести Софійці подарунок, бо вона була дуже слухняною дівчинкою.

«Святий Миколай, — розпочала матуся, — захисник усіх подорожніх і дітей. Давно-давно жив хлопець Миколай. Був він сирота. Його батько й мати померли, залишивши синові велике майно. Мав Миколай дуже добре серце і хотів допомогти всім довкола. Під покровом ночі Миколай брав на плечі мішок із харчами, грошима й одягом та йшов до осель бідняків. А там підкидав подарунки у вікна».

Коли матуся закінчила розповідь, Софійка сонно усмінулася й заснула. А вранці прокинулася з гарним настроєм — їй наснився Святий Миколай, який запитував, що подарувати цій маленькій красуні. Софійка попросила, крім улюблених цукерок, коника, на якому можна гойдатися.

Цього ранку Софійка не кликала: «Мамо!» З кімнати лунав дзвінкий дитячий сміх. А мама, прийшовши до донечки, заспівала: «Ой, хто, хто Миколая любить...»

За Марією Солтис-Смирновою

1. Про кого розповіла легенду мама маленькій Софійці?
2. Що попросила Софійка у Святого Миколая?
3. Чому з кімнати лунав дзвінкий дитячий сміх?
4. Коротко перекажи зміст казки.

Ой, хто, хто Миколая любить (Українська народна пісня)

Ой, хто, хто Миколая любить,
ой, хто, хто Миколаю служить,
тому Святий Миколай
на всякий час помага.
Ой, хто, хто к йому прибуває,
на поміч собі призиває,
ой, хто, хто живе в його дворі, —
Миколай на землі й на морі
сохраняє од напасти —
Святий Миколай!

1. Читай пісню вголос, дотримуючись інтонації.
2. Розкажи, як допомагає Святий Миколай.

На щастя, на здоров'я, на Новий рік

Дідусь Демид навчав Андрійка ще-дру-ва-ти:

Щедрий-вечір, хато-світлице*,
сійся, родися, житечко, пшениця!

Андрійко співав разом із дідусем та уявляв, як він при-йде з дзві-ноч-ком до дядька Івана, потім до дядька Юхи-ма і сам, лунко, як дзвіночок, щедруватиме. А йому за це дя-ку-ва-ти-муть, при-го-ща-ю-чи цукерками, горіхами. Він ще й посіватиме з правої руки:

Сію, вію, посіваю,
з Новим роком всіх вітаю.

— Все це дуже давнє, — зауважила мама.

— Хто давнє забуває, той те-пе-ріш-ньо-го не знає, — сказав дідусь.

— Жито, пшениця теж давні, а щороку нові родять, — додав тато.

І Андрійко тішився, що скоро піде щедрувати.

Андрій М'ястківський

Тішився — радів.

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Про кого розповідається в тексті?
3. Про що розповідається?
4. На яке свято щедрують?
5. Доведи словами з тексту, що Андрійко з радістю готу-вався до свята.
6. Розкажи, як ти готуєшся до Нового року.
7. Чи доводилося тобі щедрувати? Якою піснею вітали гос-подарів?

* * *

З Новим роком, браття милі,
в новім щастю, в новій силі
радісно вітаю вас
і бажаю, щоб в здоров'ю,
в мирі, з братньою любов'ю
відтепер ішов вам час.

Іван Франко

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Чого бажає поет людям у Новому році?
3. Що ти мрієш отримати від Нового року?
4. Склади речення зі словами: *мир, здоров'я, любов.*
5. Вивчи вірш напам'ять.
6. З яким настроєм треба читати цей вірш: тихо, повільно чи радісно, піднесено?

* * *

(Засівальна пісня)

На щастя, на здоров'я, на Новий рік,
аби вам родило краще, як торік,
жито, пшениця, всяка пашниця,
коноплі — під стелю, сорочка —
по землю, а льон — по коліна.
Щоб у вас, хрещених, голова не боліла.
Будьте здорові, з Новим роком!
З Василем!

Пашниця — зерно.

1. Уважно читай засівальну пісню уголос, дотримуючись інтонації мовлення.
2. Чого бажають засівальники хрещеним?

* * *

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
прилетіла ластівочка,
стала собі щебетати,
господаря викликати.

1. Читай щедрівку з правильною інтонацією.
2. Коли в Україні щедрують? З яким святом вітають?

Коляда

В Україні слово *коляда* має аж три значення.

Коляда — це Різдвяні свята: «Будьте здорові з колядою!»

Коляда — це пісня, яка співається під час Різдвяних свят: «Пустіть його до хати, він вам буде коляду співати!»

Коляда — це винагорода за величальну пісню:

Ой, і пан іде, коляду несе:
коробка вівса, а зверху ковбаса!

Олекса Воронай

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Які три значення має в Україні слово *коляда*?
3. Коли українці колядують?
4. Чи доводилося колядувати тобі? Що найбільше запам'яталося?

Колискова пісня, колискова

Колискова пісня, колискова —
то найперша матерна мова.
Пахне вона м'ятою і цвітом,
чебрецевим і суничним літом.
Пахне молоком і споришами...
Скільки в ній ласкавості і шани...

**Колискова пісня, колискова —
то солодка матерна мова.**

Микола Сингаївський

1. Подумай і скажи, яку першу мову дитина чує від матері.
2. А мова може пахнути? Що мав на увазі поет, кажучи, що мова пахне?
3. Чому материну мову названо *солодкою*?
4. Поясни, як ти розумієш зміст виділеного речення.
5. Читай вірш ніжно, лагідно, з правильною інтонацією.

Українські народні ігри

«Обереги»

Ведучий називає слово, наприклад, *калина*. Гравець, на якого вказує ведучий, розповідає про калину все, що знає. Переможцем стає той, чию розповідь візнають найкращою.

«Криничка»

Грають двоє. Перед учасниками гри ставлять макет кринички, на дні якої — кухлик. Кожному дають по вудці. Потрібно зачепити кухлик на гачок вудки й витягнути з «кринички». Хто першим це зробить — той переможець.

Український віночок

Мабуть, кожна дівчинка вміє плести віночок — із жовтих сонечок-кульбаб чи з кленових листочків.

Впліталось до віночка багато різних квітів, як-от: ружа, калина, безсмертник, деревій.

...Кожна рослина неповторна.

Барвінок до людської оселі, до горόδку тягнеться. Узимку відвар барвінку п'ють від застуди, улітку барвінком прикрашають святковий хліб, хату, плетуть із нього весільні віночки. Цілий рік його шанують, бо вважають символом життя.

Безсмертник дарує здоров'я нашому роду людському.

Цвіт вишні та яблуні — символ материнської любові.

Любисток і волошки у вінку — це символ людської відданості.

Ромашка ж приносить не тільки здоров'я, а й доброту та ніжність, і вплітають її з кетягами калини та цвіту яблуні, вишні.

А всього в українському віночку дванадцять квіточок, кожна — лікар, оберіг.

За Ольгою Кириченко

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. З яких квітів плетуть український віночок?
3. Знайди в тексті й зачитай, що означає кожна квітка у віночку. Скільки всього квіточок у віночку?
4. Уважно роздивись малюнок. Чи відповідає намальований віночок описаному в тексті?
5. В альбомі для образотворчого мистецтва намалюй віночок із тих квітів, які згадано в тексті.

у-люб-ле-ні

сим-во-лі-зу-є

на-сам-кі-нець

Калина

Майже в усіх народів є улюблені рослини-символи. У канадців — клен, у росіян — берізка, а в нас — верба і калина. Правду каже прислів'я: **без верби і калини нема України.**

З давніх-давен наш народ оспівував калину в піснях. Хто не знає відомої козацької пісні «Червона калина» часів Богдана Хмельницького? У цій пісні калина символізує дух боротьби за волю і щастя України:

Гей, у лузі червона калина,
гей, гей, похилилася...

А ми ж тую червону калину,
гей, гей, та підніmemo.

А ми ж свою славу Україну,
гей, гей, та розвеселиmo...

Чи не тому так дбайливо доглядали й охороняли в народі калину? Наруга над нею вкривала людину ганьбою. Дітям, аби ті не ламали цвіту, казали: не ламайте калину, бо викличете мороз. Справді, калина цвіте насамкінець весни, коли вже відходять заморозки.

Василь Скуратівський

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Які дерева є улюбленими в різних народів?
3. Чому калину вважають символом України? Відповідь зачитай із тексту оповідання.
4. Подумай, як іще можна назвати цей твір. Доведи свою думку.
5. Спробуй заспівати вміщену в тексті козацьку пісню разом з однокласниками.

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Як називається цей розділ?
2. На яке зимове свято в Україні співають щед-
рівки?
3. На яке зимове свято в Україні співають колядки?
4. Які рослини є символами України? В якому творі
розділу про це йдеться?
5. Які українські народні ігри вміщено в цьому роз-
ділі?
6. З яких квітів українські дівчата плели віночки?
Що символізують: барвінок, безсмертник, ро-
машка?

Поясни

1. Чому в назві розділу звичаї та обряди українського
народу названо скарбами? Поясни, чому ці скар-
би треба шанувати й берегти.
2. Як ти розумієш слова: *Рідна земля — це матінка
рідна?* З якого вони твору?
3. Коли Святий Миколай приносить дітям пода-
рунки? В яких творах розділу про це розпові-
дається?
4. Пригадай і розкажи легенду про Святого Ми-
колая.

Продовж думку

1. Український віночок плели з таких квітів: ...
2. Улюбленими рослинами-символами українців є ...
та ...

РОДЕ НАШ КРАСНИЙ, РОДЕ НАШ ПРЕКРАСНИЙ

Ой роде наш красний,
роде наш прекрасний,
не цураймося, признаваймося,
бо багацько нас є...

З української народної пісні

зли-ва́-єть-ся

зу-стрі-ча́-єть-ся

сьо-го́-дні-шній

зма-га́в-ся

під-ні-ма́в-ся

ствó-рю-вав

Загадкова дорога історії

Свою історію має кожна людина, її рід, село, місто — кожен топче свою стежку. Кожен народ прокладає собі дорогу, вона пе-ре-хре-щу-єть-ся, зливається, роз-бі-га-єть-ся, зустрічається з дорогами інших народів. Не всі вони дотяглися до сьогодні. Бо не всі народи знайшли в собі сили прийти в день сьогоднішній — гинули й пропадали.

Наш український народ належить до тих, який свою дорогу не згубив, який пройшов через величезні ви-про-бу-ва-ння, який тяжко жив і змагався, але зберіг своє «я». Наш народ нізвідки на свої землі не приходив, він тут був завжди. Історія нашого народу велика, героїчна. Він падав і знову піднімався, він боровся, оборонявся, будував фортеці й міста, орав свої ниви, створював дивовижний світ своїх пісень, казок, оповідань, легенд.

Люби ж його, бо він народив тебе, батьків твоїх, дідів та бабусь, прадідів та прабабусь — увесь твій рід, який є гілкою на великому дереві його. Шануй його мову, історію та культуру, бо вони твої. Чужого научайся, але й свого не забувай, як учив усіх нас Тарас Шевченко.

За Віктором Шевчуком

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. До яких народів належить український народ? Знайди про це в тексті й зачитай.
3. Якою є історія нашого українського народу?
4. Чому потрібно любити й шанувати все, що стосується українського народу?
5. Чого навчав українців Тарас Шевченко?

Рідна мова

(Уривок)

Мово рідна, слово рідне,
хто вас забуває,
той у грудях не серденько,
тільки камінь має.
Як ту мову мож забути,
котрею учила
нас всіх ненька говорити,
ненька наша мила?
У тій мові ми співали,
в ній казки казали.
У тій мові нам минувшість
нашу відкривали.
От тому плекайте, діти,
рідну свою мову,
**вчіться складно говорити
своїм рідним словом.**

Сидір Воробкевич

Мож — можна.

Плекáйте — шануйте.

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Чому не можна забувати рідну мову?
3. Як використовували рідну мову?
4. Поясни, як ти розумієш виділені слова.
5. Які українські казки й пісні ти знаєш?

Народна мудрість повчає

- ☞ Хто мови своєї цурається, той сам себе стигається.
- ☞ Птицю пізнають по пір'ю, а людину — по мові.

пе-ре-ко-ти-по́-ле
пра-пра́-ді-дів
скла-да́-ють

ко́-тить-ся
фо-то-гра́-фій
гі-лля́-сте

Родовідне дерево

Одного хлопчика запитали, як звать його бабусю. А він і не знав.

— А як же дідуся кличеш?

— Діду, дайте меду.

Смішно, та не дуже. Більше сумно, що є такі хлопчики. Може, вони позабували, як тата і маму звать.

— Е-е-е, — каже дід Петро. — Хто не мав коріння, той як перекотиполе*. Куди вітер подме, туди й котиться.

А гарні дітки знають свій рід: і батьків, і дідів, і прадідів, і прапрадідів знають. Вони мають такий альбом фотографій своїх родичів із добрим словом про них. І складають родовідне* дерево.

Воно коренисте, гіллясте, а що гілка, то й член красно-го роду. Чим глибше коріння в такого дерева, тим міцніше воно стоїть на землі.

Дмитро Чередниченко

Красного — гарного.

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Чому авторові оповідання стало сумно від слів хлопчика?
3. Поясни значення слів: *дід, прадід, прапрадід*.
4. Що означає кожна гілка в родовідному дереві?
5. Удома уважно роздивись фотографії в сімейному альбомі, якщо такий є. З допомогою батьків склади родовідне дерево свого роду.

Ой роде наш красний

(Українська народна пісня)

У лузі калина,
у лузі червона
хорошенько цвіте...
Ой роде наш красний,
роде наш прекрасний,
не цураймося, признаваймося,
бо багацько нас є...

Червона калина —
то наша родина,
хорошенько цвіте.
Ой роде наш красний,
роде наш прекрасний,
не цураймося ж, признаваймося,
бо багацько нас є...

1. Читай українську народну пісню радісно, піднесено.
2. Чому в пісні родину порівняно з калиною? Як українці ставляться до калини? Яким символом є для них калина?
3. Чому не можна цуратися свого роду?
4. Спробуй заспівати пісню разом з однокласниками.

Народна мудрість повчає

- Погана пташка, якій своє гніздо не миле.
- Без сім'ї нема щастя на землі.
- Доброго тримайся, поганого цурайся.

Загадка

Попід хатою в садку
стоїть дівка в холодку.

Запліта в косички
лиш червоні стрічки.

(Калина)

Тато (Уривок)

Добре, в кого тато є,
дужий, працюватий:
і поради він дає,
як то в світі жити.

І за руку проведе там,
де слизько йдеться:
з ним дитина не впаде
і не спотикнеться.

Він працює цілий день,
а з роботи прийде —
наче сонце золоте,
в хаті сонце зійде.

Олекса Кобець

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Зачитай, яким поет зображує тата. З чим його порівнює? Чому?

❁ Народна мудрість повчє ❁

Від доброго коріння добрий пагінець одійде,
від доброго батька — добра дитина.

❁ Швидко вимов швидкомовку ❁

Наш Андрійко вищий Гната,
за Андрійка вищий тато,
а за тата — татів тато,
а за татового тата
вища, мабуть, тільки хата.

Забула

В Оленки сама тільки мама.

Мамин день на-ро-дже-ння — першого травня. Хіба можна забути цей день? Задовго до нього Оленка щоразу готувала мамі подарунок. У ма-лень-ко-му зошиті вона малювала щось гарне — квітку, пташку або колосок пшеничний і писала: «Вітаю Вас, мамо, із Днем народження».

А цього разу спіткало її лишенько.

Учителька доручила Оленці вивчити вірша.

Оленка так захопилася, що й не помітила, як настав мамин день народження.

Завтра цей день, а вона згадала про це тільки сьогодні ввечері. Згадала і по-чер-во-ні-ла від сорому.

Оленка взяла альбом для ма-лю-ва-ння, кольорові олівці й пішла до школи.

Оленка сіла за стіл і взялася малювати. Довго вона мудрувала. Над широким полем — синє небо, в небі співає жайворонок. Сяє сонце.

От закінчила малюнок і пішла додому. Мама сиділа біля столу — мовчазна, задумлива, зажурена.

Оленка роз-гор-ну-ла перед мамою альбом із малюнком і сказала:

— Вітаю Вас, мамо, з днем народження.

І поцілувала маму.

Мама усміхнулась.

Василь Сухомлинський

Мудрува́ла — думала.

1. Розкажи, як Оленка щоразу вітала маму з днем народження.
2. Чому цього разу дівчинка не приготувала мамі подарунок?
3. Який малюнок намалювала дівчинка? Що він символізує?
4. Чому мама спочатку була зажурена, мовчазна, а потім — усміхнулася?
5. Розкажи, як ти вітаєш своїх рідних, друзів із днем народження. А як вітають тебе?

Лічилка

Зайчик-зайчик-побігайчик
виніс хліба нам окрайчик.
Виніс свіжої води.
Ой, виходь жмуритись ти!

Коли використовують цю лічилку?

Неня

— Розкажи-но, онучку, нені, що ми сьогодні бачили в гаю, — попросив Дмитрика дідусь Демид.

— Якій нені? — питає Дмитрик. — Де вона?

— Он збирається вечерю нам варити.

— Так то ж мама.
 — Вона і мама, і няня.
 — Мамо, ти няня? — допитується в мами Дмитрик.
 — Так, синочку, — всміхається мама.
 — Вона ще й матінка, матуся, — додає дідусь Демид.
 — Чому так багато? — дивується малий.
 — Бо така багата наша мова українська. Це ж гарно, Дмитрику!
 — Гарно, — каже хлопчик, — і няня, і матінка, і матуся — це моя мама.

Андрій М'ястківський

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Назви героїв оповідання.
3. Знайди в тексті й зачитай слова — звертання до мами.
4. Прочитай оповідання в особах разом із сусідом по парті. Читайте, правильно вимовляючи кожне слово і дотримуючись інтонації.

❄️ Народна мудрість повчає ❄️

Шануй батька й нянюку — буде тобі скрізь гладенько.

ста-ре́нь-кий
 ук-ра-ї́-нець

від-ко-тíв-ся
 єв-ро-пе́-єць

сто́в-бур
 зем-ля́-нин

Дивовижні імена

Якось сидів я в парку на лаві. Поруч зі мною читав газету старенький дідусь. А неподалік грався м'ячем маленький хлопчик. Підкинув хлопчик м'яча. Ударився той об стовбур дерева й відкотився дідусеві до ніг. Підійшов хлопчик до нашої лави.

— Ти хто? — запитав дідусь.

— Петрик, — баском відказав хлопчик.

— І прізвище своє знаєш?

— Знаю, — Козаченко.

— А ще ти хто?

Хлопчик мовчав.

— У якому місті ти мешкаєш?

— У Києві.

— Значить, ти не тільки Петрик Козаченко, — усміхнувся дідусь, — а й **киянин**. Крім того, ти **українець**, бо народився в Україні й належиш до українського народу. А ще ти — **європєць**. Адже наша країна розташована не в Африці, не в Америці, не в Австралії, а в Європі. І, нарешті, ти **землянин**, бо живеш на планеті Земля. Он хто ти, Петрику Козаченку!

Анатолій Григорук

1. Читай текст уголос і мовчки. Назви його героїв.
2. Розкажи, що хлопчик знав про себе, а чого не знав.
3. Поясни, що означають виділені слова. Склади з цими словами невеличку розповідь.
4. Уяви, що ти зустрівся з дідусем. Що ти йому про себе розкажеш?
5. Прочитайте разом із сусідом по парті розмову дідуся з Петриком в особах. Дотримуйтеся правильної інтонації.

Загадка

У родині п'ять братів. Кожен із них має сестру.
Скільки дітей у цій родині?

(Шість)

по-вó-дять-ся
май-бúт-ньо-го
по-я́с-ню-ють

ви-яв-ля́-ють
ме́ш-ка-ють
сфор-му-ва́-лась

У яких птахів татусі стають няньками?

У більшості птахів усі турботи, пов'язані з на-си-джу-ван-ням яєць та доглядом за малечю, випадають на материну долю.

Але є серед птахів і такі, самички яких поводяться до-силь-таки лег-ко-важ-но*. Відклавши яйця, вони виявляють повну байдужість до майбутнього по-томства. Що лишається робити самот-нім самцям? За неписаним законом природи вони беруть усі турботи на себе. Так поводяться два види кулич-ків-плавунців, що мешкають у тундрі*.

Чим пояснюють учені таке відхилен-ня від норми? Якби цього не сталося, два види плавунців, можливо, давно щезли б з лиця Зем-лі. Така особливість цих птахів сформувалась унаслідок їхнього тривалого розвитку.

Микола Леденцов

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Розкажи, хто в куличків-плавунців бере на себе турботи про пташенят.
3. Хто турбується про пташенят у свійських і диких птахів, які мешкають у нашому краї?
4. Розкажи, як ти й твої друзі бережете пташенят диких птахів. Чому не можна брати пташенят із гніздечка?
5. Чим корисні дикі птахи?

Лелека і соловей

(Казка)

...Був час, коли пташки не вмiли співати. І раптом вони дізналися, що в одній далекій країні живе старий мудрець,

який навчає музики. Тоді птахи послали до нього лелеку і солов'я перевірити, чи це так.

Лелека дуже поспішав. Йому не терпілося стати першим у світі музикантом.

Він так поспішав, що вбіг до мудреця і навіть у двері не постукав, не привітався зі старим і з усіх сил крикнув йому прямо у вухо:

— Гей, старий! Ану, навчи мене музики!

Та мудрець вирішив спочатку навчити його ввічливості. Він вивів лелеку за поріг, постукав у двері й сказав:

— Треба робити ось так.

— Усе ясно! — зрадив лелека. — Це і є музика? — І полетів, щоб скоріше здивувати світ своїм мистецтвом.

Соловейко на своїх маленьких крильцях прилетів пізніше. Він нерішуче постукав у двері, привітався, попросив пробачення за турботу й сказав, що йому дуже хочеться навчитися музики.

Мудрецю сподобався привітний птах, і він навчив солов'я усього, що знав сам.

Відтоді скромний соловейко став найкращим у світі співаком.

А дивак-лелека вмів тільки стукати дзьобом та ще й вихваля-ється і повчає інших птахів:

— Гей, чуєте! Треба робити ось так, ось так! Це і є справжня музика! Якщо не вірите — спитайте старого мудреця.

За Валентином Берестовим

1. Хто з героїв казки сподобався тобі? Чому?
2. Про кого з героїв казки можна сказати: *Поспішиш — людей насмішиш*? Поясни, як ти розумієш це прислів'я.
3. Поміркуй і дай характеристику поведінки лелеки.
4. Яка пташка є найкращим у світі співаком?

га-ля-ви-нку
на-бра́в-шись
по-ці-ка́-вив-ся

ком-п'ю-тер
хо-ро́б-ро-сті
спан-те-лі-че-но

Зайчик і Вовчик

(Казка)

Якось вибіг Зайчик на галявинку, а там — Вовчик. На пеньку перед ним комп'ютер. Сидить і кнопки натискає.

— Що ти робиш, Вовчику?

— Вираховую, — відповідає той, — де вас, зайців, у лісі найбільше. Ти ж знаєш, як ми з татом і вся наша родина вас любимо...

Знітився Зайчик, а тоді, набравшись хоробрості, попросив:

— Дай і я спробую.

— Спробуй. Тільки недовго!

Зайчик натис на кнопки, подивився на екран і зібрався бігти далі.

— І що ти вирахував, Зайчику? — поцікавився Вовчик.

— Довідався, де в нашому лісі найменше вовків. Спасибі. Бувай!

— Бувай! — спантеличено промовив Вовчик.

Юрій Ярмиш

1. Читай казку вголос, тихо, мовчки.
2. Назви головних героїв казки.
3. Що придумав Зайчик?
4. Доведи, що Зайчик урятував себе від Вовчика.
5. Прочитайте в класі казку в особах. Дотримуйтеся інтонації.
6. Поміркуй, як іще можна назвати цю казку. Доведи свою думку.

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Як називається цей розділ? З якої української народної пісні взято слова для його назви?
2. Як українці звертаються до матері? В якому оповіданні розділу про це розповідається?
3. В яких творах розділу розповідається про ніжне ставлення дітей до своїх матерів і батьків?
4. Як ставляться до своїх дитинчат птахи? В якому оповіданні про це йдеться?

Поясни

1. Що таке родовідне дерево? Для чого його складають? А в твоїй родині намагалися скласти родовідне дерево? Що розповідали тобі батьки про давніх родичів вашого роду? Ким вони були, де жили?
2. Яке значення мають слова: *рід, родина, сім'я*?
3. Чому потрібно шанувати своїх батьків і старших родичів?

Продовж думку

1. Мені хочеться дізнатися про своїх родичів, щоб ...
2. Мене здивувало, що в українській мові так багато слів, які означають ...
3. Я намагатимусь звертатися до своєї мами так, як сказано в оповіданні ...

БУДЬ ПРИРОДІ ВІРНИМ ДРУГОМ

В зелені діброва,
в китицях ліщина.
Глянь, яка чудова
наша Україна!

Анатолій Камінчук

Ми в цьому світі не самі

Ми з вами в цьому світі не самі —
живуть тут звірі, птахи і комахи.
Одним повітрям дихаємо ми
і разом ходим під небесним дахом.
Хтось ходить по землі, літає хтось,
та в кожного своя чудова мова.
Коли у дружбі жити навчимося,
то буде в світі дивно і казково.

Надія Кур'ян

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Поясни, як ти розумієш слова: *разом ходим під небесним дахом*.
3. Чому в кожного своя чудова мова?
4. До чого закликає поетеса?
5. Розкажи, як ти і твої друзі бережете й примножуєте рідну природу в різні пори року.

Буду я природі другом

Йтиму садом, полем, а чи лугом,
буду я природі вірним другом.
Не столочу навіть і трави.
Я скажу їй: — Зелений, живи!

Коли лісом буду я іти,
теж посію зерна доброти.
Побажаю дереву і пташці,
щоб вони жили у мирі й щасті.

Степан Жупанин

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Поясни, як ти розумієш слова: *буду я природі другом*.

3. Чому природу треба берегти?
4. Розкажи, як ти й твої однокласники бережете природу.

Місяці

Снігом сіє в новий рік
бравий **січень**-січовик.
Вслід за ним лютує **лютий** —
холоднющий і надутий.
Ллють у **березні** берізки
весняні солодкі слізки.
Бризне дощиком на квіти
жартівливий місяць **квітень**.
П'ятий місяць косить трави,
так і звати його — **травень**.
Починає червоніти
червень ягідками, діти.
Спіє колос. Бджілки липнуть
до медових лип у **липні**.

Серпень серпика кладе
на межу і в сад іде.
Вересень неверескливий,
він птахам сурмить про вирій.
Сіє дощик, листя жовкне.
Це десятий місяць — **жовтень**.
Опадає мертве листя
в **листопаді**-падолисті.
Рік завершити прибуде
у снігах старенький **грудень**.

Лідія Дяченко

Які зміни відбуваються у природі кожного місяця?

ме-ту-ша́ть-ся
утво́-рю-ють-ся
о-бе-ре́ж-но

від-чу-ва́-ю-чи
кри-шта-ле-ві
при-грі-ва́-ти

Пригріває сонечко

Хоча й зветься цей місяць лютим, але вже починає пригрівати сонечко. Вже й синичка голосніше приспіває, горобці метушаться, відчуваючи прихід весни.

Пригріє сонечко, на дахах сніг підтане, і капає вода. Капає, капає... Але й підмерзає потроху. Однак підмерзає, і утворюються гострі кришталеві бурульки. Вони схожі на прозорі списи. Бурульки ростуть під вечір, а вранці чи вдень сонце припече — ці списи падають на землю.

Обережно ходіть біля будинку, щоб бурулька часом не впала на голову.

Олександр Копиленко

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Як змінюється погода в лютому?
3. Як утворюються кришталеві бурульки?

крó-ли-ко-во-ї
про-сі-джу-вав
пе-ре-ки-дá-ли-ся

при-мрú-жив
нав-ві-пе-ред-ки
по-дру-жі-ли-ся

Подружилися

Котик Васько — пустун і витівник. То в черевик залізе, то в піч шугоне й вийде звідти не сірий, а чорний. А якось уранці надумав ганятися за синичкою, яку Миколка врятував від морозу. Певне, йому хотілося погратися з нею. Такий переполох здійняв, що Миколка не витримав і зачинив малого розбишаку до кроликової клітки, яка стояла в сінях*.

Згадав хлопчик про кошеня тільки ввечері. Хутчій відчинив клітку й здивувався: Васько лежить поряд із кроликом і бавиться його довгими вушками. А той від за-до-во-ле-ння аж очі примружив.

З тих пір Васько цілими днями просиджував біля клітки, чекаючи, поки кролик вийде з ним погратися. А коли Миколка випускав вухастого, то стільки було радощів в обох! Вони ганяли по сінях наввипередки, гралися, перекидалися.

Дуже подружилися.

Віктор Васильчук

1. Чому Миколка посадив котика Васька у клітку?
2. Поміркуй, чому Васько подружився з кроликом.
3. Склади план оповідання. Перекажи оповідання за планом.
4. Пригадай власні історії про дружбу домашніх тварин.

Розумний шпак

(Скорочено)

У нашого начальника штабу був син Коля. Йому пішов тринадцятий рік.

Коля дуже любив тварин і птахів. Не було дня, щоб він не приніс у штабну землянку якогось птаха чи звіринку.

Найулюбленішим серед усіх був шпак. До осені він виріс, став метким і лискучим.

До штабу весь день заходили командири, бійці. Вони чемно стукали в двері, і я тихо відгукувався:

— Зайдіть!

Одного разу я, мабуть, не почув легенького стуку. Та в цей час над головою хтось не то проговорив, не то просвистів:

— Зайдіть!

З цього дня у шпака був свій обов'язок. Зранку і до темряви він сидів на жердині й на кожний стук висвистував:

— Зайдіть!

Коля не міг нахвалитися своїм шпачком. Він змайстрував шпаківню і приладнав її на самому вершечку молодій берези, що росла біля штабу.

Однієї ночі ми залишили наше партизанське селище.

Якось серед літа повернулись ми в знайомі краї. Ми підійшли до нашого штабу. Двері були підперті товстою палицею, і я обережно стукнув по ній ногою. В цей час над головою почулося:

— Зайдіть!

Ми побачили на березі біля шпаківні нашого шпачка. Але він уже був не один. Тут господарювала молода шпачиха й виглядали з віконечка маленькі шпаченята.

— Здрастуй, шпачок! — привіталися ми.

— Зайдіть! — гостинно вклонився нам єдиний господар забутої землянки.

Юрій Збанацький

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Як Коля ставився до тварин і птахів? Хто в нього був найулюбленішим?
3. Який обов'язок з'явився у шпачка?
4. Чому шпачок став господарем забутої землянки?
5. Шпачок справді може навчитися говорити людською мовою?
6. Перекажи оповідання близько до тексту.
7. Розглянь в Інтернеті фото шпака. Усно опиши зовнішній вигляд пташки.

Ласощі для білки

Руда білка прудким вогником скочила з ялинки на сніг і легко полинула по білій галявині. Василько, захоплений, зупинився і стежив. Ось білка завмерла перед пеньком, роззирнулася по боках і, мабуть, побачила хлопчика. Побачила, та не злякалась, бо до старої сосни бігла неквапно й так само неквапно здиралась угору по стовбуру.

А потім наче розтанула. Мабуть, заховалась у дупло, здогадався Василько й пішов додому.

— Авжеж, там у неї дупло, — сказав батько, вислухавши розповідь про зустріч у лісі. — Візьми насіння, висип біля дерева, а білочка позбирає.

Василько послухався, заніс жменю со-ня-шни-ко-во-го насіння, а за кілька днів навідався — нема ні зернини.

Так Василько кілька разів навідувався до старої сосни, носив білочці то горішки, то шишки збирав і клав для неї. І подовгу стояв унизу, очікував, чи не покажуться вгорі гострі, меткі оченята, чи не майне пухнастий рудий хвостик.

Іноді щастило, він бачив свою білочку й тоді додому повертався веселий.

Наближався Новий рік, і батько з Васильком подались у ліс по ялинку.

— Тату! — раптом закричав Василько. — Поглянь!

По узліссі * летіла білка, а за нею гнався роз-би-шаць-ким скоком великий кіт. Ось вони обоє зникли в гущавині.

— Утекла, — мовив батько. — Здерлася на дерево і втекла... Це ж твоя знайома білка?

— Вона живе в дуплі отієї старої сосни.

На Новий рік Василько надумав віднести своїй білці подарунок — узяв пригорщу найкращих цукерок і відніс під сосну. Стояв під деревом, задивлявся угору, між засніжену хвою, та нікого й не побачив.

Додому повертався сумний.

— Мабуть, таки роздер кіт мою білку.

— Завжди забирала твої гостинці — цього разу теж забере, — запевнив батько.

— Ще стрінешся зі своєю ласункою! — пообіцяла мати.

Цілий тиждень тріщали морози, і хлопець не ви-стромляв носа з хати, очікуючи на той день, коли побіжить до старої сосни. І засинав із думкою про знайому білку.

Незабаром морози спали, потепліло, й Василько побіг до лісу. Прибігає — а під сосною хоч би тобі один горішок,

хоч би одна цукерка! Зрадив так, що закричав на весь ліс:

— Ура!

Бо жива білка, бо забрала гостинці!

З високої сосни на гаряче Василькове обличчя посипався холодний сніжок, та не міг остудити дитячої радості!

Євген Гуцало

1. Розкажи, як Василько допомагав узимку білці.
2. Зачитай опис білки. Уважно розглянь малюнок. Чи збігається опис із зображенням?
3. Яка основна думка оповідання?
4. Коротко перекажи оповідання своїми словами.
5. Розкажи, як ти й твої однокласники допомагаєте взимку тваринкам, пташкам.

Вчіться, діти!

(Уривок)

Вчіться, діти! Мудра книжка
скаже вам чогось багато
з того, що колись другими
і посіяно, й пожато.

Та і те запам'ятайте,
що для кожного народу
ще одна є з книжок книжка,
та, що ми звемо природа.

Яків Щоголів

1. Читай вірш уголос, тихо, мовчки.
2. Про що може розповісти книжка?
3. Чому природу названо книжкою?

Поєдинок

Того дня приїхали ми з Павликом до Маркіяна Васильовича дуже рано: ще до сніданку вирішили походити трохи узліссям.

Ранок був чудовий. Перші промені сонця купалися в рясних росах. На кінчику кожної травинки висіла краплинка і сяяла ве-сел-ко-ви-ми барвами.

І враз цю ранкову благодать сколотив роз-пач-ли-вий* писк, схожий на зойк дитини. За ним пролунали лютий клекіт і лопотіння. Стри-во-же-но глянули ми на Маркіяна Васильовича.

Він кивнув на кущі неподалік і пояснив коротко:

— Сова. Зайця заскочила.

І справді з-за кущів знялася велика сова, шугнула вгору і знову каменем упала вниз. Знов пролунав той же розпачливий писк і розлютований клекіт.

Ми підбігли ближче й побачили: заєць лежить на спині й одчайдушно відбивається лапами від нападниці.

Сова не звернула на нас ні-я-кі-сінь-ко-ї уваги. Вона жадала одного: скоріше вхопити кігтями здобич. Та заєць не переставав верещати, вправно відбиваючи її напади.

Ось хижачка знову злетіла в небо. Заєць, мабуть, побачив нас і обережно, бочком, почав підповзати ближче. Ми закричали на сову, замахали руками. А їй хоч би що! Ще лютіше кидається на свою жертву.

Та ось заєць підповз до самих наших ніг. Тремтить, бідолаха, а сердечко калатає, що я ногою відчуваю його стукіт. Сова шугає* кругом нас, злісно клекоче, б'є крильми. Врешті зрозуміла, що програла поєдинок, і майнула до лісу.

Заєць пильно стежив за нею, а коли сова зникла, стрепенув-ся, стрибнув убік, сів на задні лапи. Підняв вуха свічками, потім кілька разів прищулив їх, ніби дякував за порятунок.

— Що, радієш? — запитав Маркіян Васильович. — Молодець! Захищався ти геройськи...

Заєць, мабуть, справді радів, бо пострибав від нас зигзагами, а тоді, наче згадав щось важливе, чкурнув щодуху* до лісу.

Гнат Майстренко

1. Читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Назви дійових осіб оповідання.
3. Яка подія сталася на узліссі?
4. Розкажи, як зайчик урятувався.
5. У класі складіть план оповідання. Перекажи оповідання за складеним планом. Дотримуйся складових частин тексту: *зачин, основна частина, кінцівка.*

Сипле сніг

Сипле, сипле, сипле сніг.
Мов метелики сріблисті,
сніжинки біленькі, чисті
тихо стеляться до ніг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Все присипав — доли*, гори,
вже весь світ — мов біле море,
біле море без доріг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

Іван Франко

1. Читай вірш уголос, тихо, мовчки.
2. Чому сніг порівняно зі сріблистими метеликами? А чи можна порівняти його з цукром, адже він теж білий? Доведи свою думку.

3. Чи доводилося тобі бачити море? Якого воно кольору? Чи буває море білим?
4. Подумай і скажи, чому поет порівняв усе, засипане снігом, із білим морем.

Посади деревце

Щоб квітла Україна
із сонцем, з вітерцем,
кожнісінька родина
плекає деревце.

Той вишеньку,
той яблуньку,
той дуб, а той горіх,
для того, щоб прикрасити
свій батьківський поріг.

У донечки, у сина
калинонька росте.
Матуся Україна
всім дякує за те.

Надія Кир'ян

1. Читай вірш уголос і мовчки. Дотримуйся правильної інтонації.
2. Для чого люди саджають дерева біля своїх осель?
3. Як зміниться природа, якщо всі посадять по одному деревцю?
4. Поспостерігай, які дерева й куці ростуть біля твоєї школи. Для чого їх посадили?

хур-де́-лиць
до-стри-ба́-ла
крис-ла́-то-го

за-сму-ті́-ла-ся
про-би-ра́-єть-ся
со́-няш-ни-ко-во-го

Спасибі лісникові

Хвалився мороз усіх в лісі поморозити. Холодних вітрів, лютих хурделиць накликав. Завивали вітри, шаленіли хурделиці. Снігом усе замітали. Скрутно, голодно стало птахам і звірятам. Навіть білочка засмутилася. Були в неї сякі-такі припаси, та й ті вийшли. А до весни ще, ой, як далеко. «Добре їжаків, — думає білочка, — добре борсукові й ведмедеві: позасинали у своїх схованках під снігом і горя не знають. А тут, мабуть, доведеться по чужих лісах поживу шукати».

Дострибала білочка до узлісся. Аж чує, хтось шурх-шурх, рип-рип!

Глянула, аж то лісник* на лижах пробирається. За плечима в нього тугий мішок, при боці — верболіз* та осика в пучечки пов'язані.

Підійшов лісник до крилатого* дуба. Розклав на снігу свої вінички. Це для зайців. Потім відступив трохи і в простору дуплянку, що висіла на сучку, поклав жолудів, соняшникового насіння, житніх сухарів. Це для білочки.

Тепер їй не доведеться свою домівку й рідний ліс полишати.

Галина Демченко

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Знайди в тексті й зачитай, якою була погода взимку.
3. Хто врятував білочку й інших лісових мешканців від зимового голоду?
4. Якими словами можна схарактеризувати вчинок лісника?

Крихта хліба

В завірюху, ожеледь*, морози
стукають синиці у вікно.

З горобцями ділять на дорозі
мерзлу крихту хліба і зерно.

Пригощав пташок я з годівниці.

І почав нарешті відчувать,

що **для когось крихта** — це дрібниця,

а для пташки — жить чи замерзать.

Анатолій Качан

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Знайди й зачитай рядки, в яких розповідається, як пташкам живеться взимку.
3. До чого закликає поет цим віршем?
4. Поясни, як ти розумієш виділені слова.
5. Розкажи, як ти й твої друзі допомагаєте взимку пташкам.

Лічилка

Десять рук у рукавичках

ліплять бабу-сніговичку.

Десять ніг топчуть сніг...

Ну а діток скільки всіх?

Станіслав Шаповалов

Сміховинка-веселинка

Віддячила

Їла Катя паляницю,
 пригостила нею кицю.
 Киця бігає по хаті:
 — Чим же я віддячу Каті?
 Як стемніло, киця в ліжко
 принесла Катрусі мишку.

Ігор Січовик

1. Уважно читай вірш.
2. Поясни, як ти розумієш назву вірша.
3. Як ти гадаєш, чи можна назвати кицю вдячною?
4. Чим розсмішив тебе цей вірш? Доведи, що він гумористичний.

сест-річ-ка	дов-гень-кий	теп-лень-кий
ти-хє-сень-ко	при-ги-на-єть-ся	у-смі-ха-єть-ся

Лисичка-сестричка

У лисички зубоньки гострі, мордочка тоненька. Вушка в неї на маківці, хвостик довгенький, кожушок тепленький.

Добре лисичка прибрана: шерсть пухнаста, золотиста. На грудях у неї жилет, а на шиї біленький комірець.

Ходить лисичка тихесенько, до землі пригинається, ніби вклоняється. Свій пухнастий хвіст лисичка носить обережно. Дивиться вона ласкаво, усміхається, зубки білі показує.

Риє нори розумниця глибокі. Багато ходів у них і виходів. Комори* є і спаленьки. М'якою травичкою підлоги встелені.

Костянтин Ушинський

1. Читай текст уважно. Стеж за розділовими знаками.
2. Опиши за малюнком зовнішній вигляд лисиці. Порівняй свій опис з описом у тексті. Чи збігаються вони?
3. Доведи, що автор із симпатією описує лисицю.
4. Складіть разом з однокласниками план оповідання.
5. Перекажи оповідання за складеним планом. Використовуй слова й вирази з тексту твору.

Дятел

По рецепту на базарі
дятел вибрав окуляри,
натягнув собі на ніс,
полетів трудитись в ліс.

У осінню хмуру пору
хитрий жук зашивсь під корою.
Дятел глянув, сів на сук,
носом тук — і згинув жук.

От які-то окуляри
вибрав дятел на базарі!

Михайло Стельмах

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Чим корисні дятли?
3. Які ще птахи бережуть дерева від шкідників?
4. Чи можна цей вірш назвати гумористичним, жартівливим? Доведи свою думку, використовуючи слова з вірша.

Лічилка

Летів рій бджілок
зі ста лічилок.
Зійшлися діти,
давай лічити.
Бо кожна бджілка,
немов лічилка:
кого укусить —
жмуриться мусить...

Зелене місто

Ми посадим липи та клени —
буде наше місто зелене.
Ми посадим в полі тополі —
хай вони зростають поволі.
Ми обсадим школу бузками
та обів'єм площі квітками,
хай ростуть дерева і квіти.
Ми щасливі, радісні діти.
Дерева́ зростатимуть з нами,
задзвенять над містом гілками.
Хай шумить за містом ліщина,
хай цвіте-розцвіта Батьківщина!

Платон Воронько

1. Уважно читай вірш голосно й тихо, чітко вимовляючи кожне слово.
2. З яким настроєм потрібно читати цей вірш?
3. Якими деревами діти хочуть прикрасити своє місто?
4. Розкажи, що ви з однокласниками саджаєте біля школи.
5. Подумай, як іще можна назвати цей вірш. Чому ти так вважаєш?
6. Вивчи два останні речення вірша напам'ять.

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Про що розповідається у творах цього розділу? Який твір тобі запам'ятався найбільше?
2. В яких творах ідеться про те, як людина допомагає тваринам і птахам пережити сувору зиму?
3. З якого вірша слова: *Коли у дружбі жити навчимося, то буде в світі дивно і казково:*
  - «Зелене місто»;
  - «Посади деревце»;
  - «Ми в цьому світі не самі»?
4. В якому творі котик подружився з кроликом? Чи буває так насправді?

Поясни

1. Як ти розумієш назву цього розділу? Чому потрібно бути другом природі?
2. Чому взимку треба підгодовувати тварин і пташок?
3. Яка спільна думка віршів «Буду я природі другом» і «Ми в цьому світі не самі»?

Продовж думку

1. У цьому розділі мені найбільше сподобалося оповідання ... , тому що ...
2. Природу потрібно берегти, тому що ...

РОБИ НЕВТОМНО, ВМІЛО, ХОЧ МАЛЕ, ТА ДОБРЕ ДІЛО

Добро творити на Землі
людині лиш дано.
І навіть діточки малі
всі знають це давно.

Надія Красоткіна

Прогаяний день

Мама йшла на роботу рано, до сходу сонця. Вона розбудила Петрика й сказала:

— Сьогодні в тебе почалися канікули. Але гаяти часу не можна. Ось тобі робота на сьогодні: посади біля хати дерево і прочитай цю книгу про Далекі Сині Гори.

Мама показала, де викопати дерево, поклала на стіл книжку про Далекі Сині Гори й пішла на роботу.

Петрик подумав: «Посплю ще трохи». Ліг, задрімав, потім заснув міцно-міцно, і снилося йому: біля хати виросло дерево, яке він посадив, а Далекі Сині Гори стали зовсім недалекі й стоять над самісіньким ставком. Прокинувся Петрик — ой, лишенько! Сонце вже серед неба.

Хотів зараз же до роботи взятися, та подумав: «Ще встигну...»

Сів під грушею. Думає: «Ось посиджу ще трохи та й почну».

Потім пішов у садок, ягоди їв, за метеликом ганявся, потім знову під грушею сидів.

Прийшла мама ввечері й каже:

— Показуй, що зробив, сину.

А Петрикові нічого показати. Соромно йому матері й у вічі дивитися.

— Ходімо, сину, покажу тобі, що люди зробили за той день, що ти прогаяв.

Узяла мама сина за руку й повела. Підвела до одного поля й показує:

— Учора тут була стерня, а сьогодні рілля. Тут працював тракторист, а ти байдики бив.

Підвела до господарського двору, показує багато-багато ящиків із помідорами й каже:

— Ці помідори вранці були на полі, а тепер у ящиках. Завтра їх повезуть у місто. Це робила я з жінками. А ти байдики бив.

Підвела до великої-великої купи зерна.

— Це зерно вранці було в колосках. Хліб скошили й змолотили, зерно привезли на тік. А ти байдики бив.

Підвела до стінки, вимурованої з цегли.

— Тут уранці був тільки гранітний фундамент, а тепер мур стоїть. Це муляри працювали. А ти байдики бив.

Підвела до великого кам'яного будинку, зайшла з сином. На полицях — паляниці, калачі. Усе пахло хлібом.

— Це пекарня, — сказала мама. — Ці хлібини вранці були ще борошном, а тепер сам бачиш. Цілий день трудилися пекарі. А ти байдики бив.

Ось що таке прогаяний день.

За Василем Сухомлинським

1. Читай текст уголос і мовчки.
2. Яке завдання дала мама Петрикові?
3. Як мама перевиховувала Петрика?
4. Подумай і розкажи, про які професії можна дізнатися з цього оповідання.
5. Ким ти мрієш працювати після закінчення школи?

Сміховинка-веселинка

Не перескочив

(Народна усмішка)

— Ти тільки глянь на свій одяг! Скільки я тобі казала: не перескакуй через ту калюжу!

— А я й не перескочив, мамо!

по-справжньо-му

до-ви-би-ра-ла

ди-вú-єть-ся

длуш-па-ти-ся

при-слу-ха-єш-ся

під-ді-вить-ся

Як Федько відчув у собі людину

Пішов малий Федько з матір'ю на поле картоплю копати.

— Вісім років тобі, — каже мати, — працювати пора по-справжньому.

Підкопує мати кущ, а Федько вибирає з ямки картоплю й у відро кидає.

Не хочеться Федькові працювати. Позбирає картоплю, що зверху, а в землі не хоче длушпатися. Залишив він картоплю в одному кущі, другому. Мати помітила таку роботу, довибирала, що Федько залишив, та й каже:

— Хіба тобі не соромно! Людина ж дивиться і все бачить!

Оглядається Федько довкола й дивується:

— Де ж та людина? Що вона бачить?

— У тобі, Федьку, людина. Усе вона бачить, усе помічає, та тільки ти не завжди прислухаєшся до того, що вона тобі говорить. Ось прислухайся до її голосу, вона й скаже, як ти працюєш.

— А де ж вона в мені — людина? — дивується Федько.

— У голові твоїй, у грудях, в серці, — підказує мати.

Перейшов Федько до іншого куща, позбирав картоплю, що зверху лежала. Хотів було знов залишити його, аж тут мов і справді хтось докоряє: «Що ж ти, Федьку, робиш? Порийся, там ще є картопля, у землі». Здивувався Федько, оглянувся. Нікого немає, а мов хтось дивиться на його роботу й соромить.

«І справді, мабуть-таки, Людина бачить мою роботу», — подумав Федько, зітхнув, розгріб землю в кущі й знайшов ще кілька великих картоплин.

Легше стало на душі Федькові. Аж пісеньки веселії заспівав.

Працює він годину, працює другу і все більше дивується. Ледве подумає: «Навіщо так глибоко гребтися, мабуть, уже немає картоплі», як тут хтось і піддивиться його думку. І соромно стає Федькові. Але й радісно, ой, як радісно.

«Гарний це друг, Людина», — думає Федько.

Василь Сухомлинський

1. Читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Федько був старанним чи лінивим? Доведи це, використовуючи приклади з тексту твору.
3. Про яку Людину розповіла хлопчикові мама?
4. Як змінилося ставлення Федька до праці?
5. Прочитайте розмову Федька з мамою в особах. Дотримуйтеся інтонації мовлення.

Хіба чекати плати за добро?

Хіба чекати плати за добро?
Нехай в руці зламається перо,
нехай твоя зламається рука,
що за добро добра собі чека!

Добро твориться просто — ні за так.
Так, як цвіте і опадає мак,
як хмарка в'ється і сміється пташка,
як трудиться мурашка-горопашка.

Іван Драч

1. Читай вірш уголос, дотримуючись інтонації мовлення, і мовчки.
2. Чого навчає нас цей вірш?
3. Як називають людей, які творять добро?

Світлячок

(Казка)

У темному лісі жили собі Світлячки. Удень вони спали, а вночі весело літали — змагалися, хто з них прудкіший.

— А ти чому не бавишся з нами? — запитували дорослі Світлячки в Малого.

— Гляньте, за горбочком — велика яма. А раптом хтось туди впаде? Зайчик або Людина.

— Ха-ха! — сміялися Світлячки. — Уночі Зайці і Люди сплять.

— Усе одно посиджу, яма глибока, всяке може статися.

І якось уночі, коли Світлячки, як завжди, веселилися собі, серед лісу раптом почувся якийсь тріск. Хтось пробрався кущами й жалібно вигукував:

— Ей, люди, озовіться!

Нічні Світлячки з несподіванки кинулися хто куди. Лише Малий Світлячок продовжував хоробро сидіти на своєму горбочку.

Аж тут до нього підійшла Дівчинка.

— Не можна сюди! — застеріг її Світлячок. — Тут глибока яма!

Та дівчинка не чула мови Світлячка.

Тоді Малий Світлячок злетів над ямою і з великої тривоги за Дівчинку яскраво спалахнув!

— Ой, яма! — скрикнула Дівчинка.

Вона обережно обійшла небезпечне місце і раптом почувала людські голоси. Отже, її розшукують!

Дівчинка радо кинулася назустріч людям. Одначе за мить зупинилася.

— Світлячок! — згадала вона. — Де він? Адже це він попередив мене про безпеку! Я мушу йому подякувати.

Дівчинка повернула назад. Але Світлячка, який тріпотів на землі об-вуг-ле-ни-ми крильцями, побачити вже не могла...

За Юрієм Ярмишем

Прудкіший — швидший.

1. Уважно читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Визнач жанр твору. Доведи, що це казка.
3. Чому Малий Світлячок не бавився з іншими Світлячками?
4. Зачитай, як Малий Світлячок допоміг Дівчинці оминати небезпечне місце.
5. Чому Дівчинка не побігла до людей, а повернула назад?
6. Що сталося з Малим Світлячком?
7. Доведи, що Малий Світлячок був добрим, хоробрим. Відповідь доповни словами з тексту казки.

Дівчинка в голубому фартушку

Плитку шоколаду з горіхами я подарував дівчинці в голубому фартушку. Дівчинка подякувала, взяла шоколад і вийшла надвір. Вона хотіла його з'їсти, але, спускаючись сходами, зустріла хлопчика в синій сорочці.

— Як поживаєш, хлопчику? — запитала дівчинка в голубому фартушку.

— Добре. Я полив троянди, півонії, гвоздики. Бачиш, навіть сандалі трохи забризкав.

— Якщо так, отримуй шматочок шоколаду!

Потім вона зустрілася з дівчинкою в рожевому платтячку.

— Де ти була, дівчинко в рожевому платтячку?

— У булочній купила хліба для всіх сусідів. Для сусідів справа — круглий, для сусідів зліва — плетінку.

— Якщо так, отримуй шматочок шоколаду!

Потім біля каштана дівчинка в голубому фартушку зустрілася з хлопчиком у білій сорочці.

— Що скажеш, хлопчику?

— Я був у зубного лікаря, і він вирвав мені зуба. Ти думаєш, я плакав? Ні! Я тільки раз крикнув «Ай!».

— Якщо так, отримуй шматочок шоколаду!

Так від великої плитки шоколаду залишився маленький шматочок. Дівчинка хотіла його з'їсти, але побачила хлопчика в картатій сорочці.

— Що нового, хлопчику?

— Нового? Нічого! Ти випадково не бачила рудого kota з прив'язаним до хвоста огірком? Це я його прив'язав!

— Якщо так, то цей шматочок шоколаду я з'їм сама.

За Октавом Панку-Яшем

1. Читай оповідання уголос і мовчки.
2. Кому роздавала шматочки шоколаду дівчинка в голубому фартушку? Що можна сказати про неї?
3. Чому хлопчик у картатій сорочці не отримав шматочка шоколаду?
4. Назви всіх героїв оповідання. Хто з них позитивний, а хто — ні?
5. Прочитайте розмови дівчинки з іншими дітьми в особах.

ка-та́-ють-ся

пер-шо-клас-ник

ка-та́-ти-ме-мось

тре-тьо-клас-ник

сан-ча́-та

за-про-по-ну-ва́в

Від верби до тополі й від тополі до верби

Є в нашому селі широка, тиха вулиця. В одному кінці вулиці росте тополя, в другому кінці — верба. Верба вища, а тополя — нижча. Від верби до тополі — вниз, а від тополі до верби — вгору. Але гора ледве помітна.

Узимку на цій вулиці — ковзанка. Хлопці катаються на ковзанах.

Прийшли на ковзанку й брати — Юрко з Павликом. Юрко — третьокласник, а Павлик — першокласник. Ковзанів у них немає. Прийшли хлопці з санчатами. Санчата легкі, із залізними полозками.

Юрко говорить Павликові:

— Будемо кататися на санчатах...

— Добре, — погодився Павлик. — Але як же ми тут кататимемось? Тут же гори немає...

— Я возитиму тебе від верби до тополі, а ти мене — від тополі до верби, — запропонував Юрко.

— Добре, — зрадів Павлик.

Сів Павлик на санчата, везе його Юрко від верби до тополі, аж підстрибує. Саночки біжать швидко.

Ось і тополя. Сів на санчата Юрко, везе Павлик. Санчата їдуть повільно.

— Чому це я не можу везти тебе так швидко, як ти мене віз? — запитує Павлик.

— Тому, що ти менший. Слабий ти ще, сили в тебе немає, — відповідає Юрко.

Соромно Павликові бути слабшим. Намагається він везти Юрка швидше.

Так кілька разів везли вони одне одного. Юрко віз Павлика від верби до тополі, а Павлик Юрка — від тополі до верби.

На сухому пеньку проти сонечка сидів дід Карпо.

Везучи Павлика, Юрко каже дідові:

— Дивіться, дідусю, який я сильний. Саночки біжать...

А Павлик слабий.

— Хоч він і слабкий, та чесний, — відповів дідусь. —

А ти хоч і сильний, та вже обманюєш слабого.

Юрко зупинився, низько схиливши голову.

Павлик із подивом запитав у дідуся:

— Дідусю, чому ж Юрко нечесний?

Василь Сухомлинський

1. Читай оповідання у голос, тихо, мовчки.
2. Що можна сказати про чесність Юрка?
3. Яку характеристику Юркові й Павлику дав дідусь?

Ділюся горіхами

У ліщині поміж трав
та на листі золотому
я горіхів назбирав —
і хутесенько додому.
А на ганку: цок-цок-трісь
молоточком —
та в кишеню.
Каже братик:
— Поділись!..
Я дав йому три жмені.
Він подякував, стрибнув,
наче білочка, до хати.
Чую, ділиться також
із сестричками
та братом.

Василь Струтинський

1. Читай вірш уголос і мовчки, дотримуйся правильної інтонації.
2. Яку добру справу зробив хлопчик?
3. Що можна сказати про його вчинок?

Білченя і Метелик

(Скорочено)

Руде Білченя сиділо на пеньку й гірко зітхало:
— І Сорока каже, і Сойка радить: «Тікай з нашого лісу!
Цього року погано вродили горіхи».

Руде Білченя зістрибнуло з пенька й схвильовано забігало взад-вперед по галявині.

— Але я нікуди не хочу тікати! Це мій рідний ліс!

Руде Білченя роз-зир-ну-ло-ся довкола так, наче побачило все вперше, а потім знову всілося на пеньок.

— Звичайно, мову білок з чужого лісу я якось вивчу, — розмірковувало воно, — та я люблю свою, рідну.

— Ти, Білченятку, молодець! — затріпотів крильцями Барвистий Метелик. — Я з тобою згоден. Наш ліс

справді найкращий! Поглянь, які гарні квіти, яка шовкова травичка, які високі сосни, гнучка ліщина! А яке чудове сонце зійшло сьогодні! Чи не так?

Метелик замовк, зачудовано роззираючись довкола. Цей світ він уперше побачив уранці, а востаннє, мабуть, побачить увечері. Життя метеликів коротке...

А Руде Білченя на знак згоди кивнуло: хто б там що не говорив, нікуди воно з цього лісу не втече. Хай голод, хай холод, але в рідній хаті й стіни допомагають!

Підтримку Барвистого Метелика, його дружнє слово Білченя пам'ятало все життя. **Бо коли підтримаєш у біді іншого, перемагають обоє.** І що з того, коли своєї перемоги хтось із двох уже не побачить.

Юрій Ярмиш

1. Чому гірко зітхало Руде Білченя?
2. Що Руде Білченя сказало про ліс, у якому воно жило?
3. Що сказав про ліс Барвистий Метелик?
4. Поясни, як ти розумієш значення виділеного речення. Придумай подібні речення про дружбу й товариськуність.

❁ **Народна мудрість повчає** ❁

Де дружні, там і сильні.

два-на́д-цять
Дра-ко́н-чик
о-го-ло́-ше-ння-ми

два-над-ця-ти-го-ло́-вий
ма-льов-ні́-чо-му
фан-та́с-ти-ка

Про дванадцять голів одного Дракончика (Скорочено)

На вулиці Вересневій, де ростуть дерева вишневі, жив собі був Дракончик.

Ще маленький, але вже...

Два-над-ця-ти-го-ло-вий!

Так от... Яюсь улітку завжди заклопотана Дракончикова мама (бо вона мала лише одну голову!) сказала:

— Від клопотів у мене розболілась голова, бо вона ж у мене — одна-однісінька! А в сина-акселерата* їх аж дванадцять!

І мама кожній голові пов'язала навколо шиї вишиту серветку. А такі серветки вишивають у мальовничому селі Літки, що поблизу річки Десни. Туди мама Дракончика навмисне по них літала.

— А чому в мене така мала котлета? — раптом образилася Перша голова.

— Завжди ви сваритеся, навіть апетит пропадає, — буркнула Друга.

І вони почали битися тарілками...

Тут прибігла мама.

— У мене лише одна голова! Я вже не можу терпіти цього галасу! Геть із-за столу, невихований Дракончику! Не хочу тебе годувати!

Тоді дванадцятиголовий Дракончик вирішив піти до кінотеатру. Він узяв газету з рекламними оголошеннями... Голови дружно прочитали всі кінооб'яви зверху донизу.

Дракончик вийшов на вулицю.

І почалася нова суперечка:

— Хочу про розбійників, — сказала Сьома голова.

— Ні-ні, я хочу про піратів! — заперечила Четверта.

— А я — мультфільм про трьох поросятко! — заверещала Одинадцята голова.

— Та я ж зібралася дивитися фантастику! — тоненько виводила Третя голова.

— А я жалібно хочу! — заплакала Шоста. — Сьогодні у кіно я ревити-и-му-у-у!

— Хочу про жахи, я нікого не боюся! — наполягала Четверта голова.

І Дракончикові голови почали тягнутися в різні боки так, що ледь не поодривалися од своїх ший, але все одно дотягнутися до різних кінотеатрів не могли.

Так нічого не вийшло у Дракончика. І тоді Одинадцята голова сказала:

— Я дуже хочу їсти!

— І я вже зголодніла! — оголосила всім Перша голова.

І ноги Дракончика раптом дружно побігли додому.

— Мамо, мамо, ми їсти хочемо! — раптом гуртом закричали всі дванадцять голів.

І тоді всі голови всміхнулися своїй матусі та сказали дружно:

— Вибач нам, ми тебе будемо завжди слухатись! Бо ти, мамо, у нас одна-однісінька, така хороша, хоча в тебе на всіх нас лише одна голова!

Юрій Ярмиш

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Чому Дракончик нікуди не зміг потрапити?
3. Як голови Дракончика виправили свою поведінку?
4. У класі складіть план казки. Перекажи казку за планом.

Про друга

Твій друг
тобі віддасть усе:
і свій квиток на карусель,
і цвях, і гудзик, і літак,
та не за щось —
а просто так.

І збільшувальне скельце,
найкраще у дворі,
твій друг зі щирим серцем
тобі віддасть — бери!

І ти нічого не жалій —
ніколи і нітрохи!
І навіть
м'яч футбольний свій
віддай, як друг попросить.

І усміхнеться друг тобі —
аж схочеться співати.
І ти подумаєш тоді:
«Як гарно — дарувати!..»

Анатолій Костецький

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Чого навчає цей вірш?
3. Чи є у тебе друг, подруга? У чому виявляється ваша дружба?
4. Поясни, як ти розумієш виділені слова.

Народна мудрість повчає

- ❧ Річ краще нова, а дружба — стара.
- ❧ Не варто з другом сваритися, бо доведеться миритися.

Чому?

Три тижні не був у школі Сергійко: хворів. Скучив за товаришами й за вчителькою.

Радісний, збуджений прийшов хлопчик до школи. Ось і його парта, ось і товариші.

Думалось йому: в очах товаришів побачить радість, привітність. Та їхні очі були спокійні й незворушні.

— А ти виконав сьогодні завдання? — тільки й спитав сусід по парті.

— Виконав, — тихо сказав Сергійко й заплакав.

Василь Сухомлинський

1. Читай оповідання уголос і мовчки, правильно вимовляючи кожне слово.
2. З яким настроєм прийшов Сергійко до школи після хвороби? На яку зустріч він сподівався?
3. Як однокласники зустріли хлопчика? Чому Сергійко заплакав?
4. Придумай щасливе закінчення цього оповідання.

Теплі слова

Пестить мама свого синочка й ласкаво примовляє:

— Ти такий у мене гарненький, розум-ненький, добренький і... скупенький.

— А чого це я скупенький? — здивувався хлопчик.

— Бо не сказав своїй матері жодного теплого привітного слова.

— Але ж, мамо, мені було так приємно тебе слухати, що я не встиг і слівця у відповідь вимовити. Та не ображайся: я знаю багато-багато теплих слів! Це і кожух, і светр, і шапка, і валянки, й рукавиці...

Іван Никитченко

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Якими словами називала мати синочка? Чому назвала його скупеньким?
3. Як хлопчик зрозумів мамине зауваження про теплі слова? Що він мав сказати мамі у відповідь?
4. Пригадай і розкажи, якими ласкавими словами звертаєшся ти до мами. Як її називаєш?
5. Прочитай мамі оповідання і скажи їй свої теплі слова. Не забувай із ласкою та ніжністю звертатися до мами кожного дня.

Сміховинка-веселинка

Вагома причина

— Наталочко, візьми повісь
на сонце вишиванку прану.
— На сонце? Дивні ви якісь,
та я ж до сонця не дістану.

Вадим Скомаровський

втом-ле-ні	край-ню	ко-ло-дя-зя
по-вер-та-ти-ся	дріб-ні-цю	о-бер-ну-ла-ся

Важко бути людиною

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець*,

що лежить у долині за кілька кілометрів од села. Втомлені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Вони зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили.

Відійшли з кілометр від хутірця. Марійка тут і згадала:
— А ми ж не подякували жінці за воду.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

— Ну що ж, — каже Роман, — це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

— Варто, — наполягає Марійка. — Ну хіба тобі не соромно перед собою, Романе? Ви як хочете, — каже Марійка, — а я повернуся й подякую...

— Чому? Ну скажи, чому це треба обов'язково зробити? — питає Роман. — Адже ми так потомилися.

— **Бо ми люди. Якби ми були телята, можна було б і не вертатися.**

Вона обернулася і рушила до хутірця. За нею пішли всі. Роман постояв хвилинку й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

Василь Сухомлинський

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Розкажи, як жінка допомогла дітям відновити сили після походу. Що мали сказати діти жінці?
3. Хто з дітей викликав у тебе симпатію — Марійка чи Роман? Чому?
4. Поясни, як ти розумієш виділені речення.
5. Пригадай і назви слова ввічливості. Коли їх уживають?
6. Складіть у класі план оповідання. Перекажи оповідання за складеним планом.

за-цві-рінь-кав
гар-бу-зó-во-го

при-крі-пі-ли
со́-няш-ни-ко-во-го

Годівничка

Рано-вранці хтось постукав у шибку.

— Горобець! — зрадів Ігорьок. — Чого це він?

— Замерз, напевно. І зголоднів, — озвався татко.

Ігорьок попрохав у мами пшона, відчинив кватирку і висипав його на підвіконня. Горобчик зраділо дзьобав, а коли наївся, весело зацвірінькав. Це він своїх скликав.

Прилетіла зграйка горобчиків, і від пшона нічого не лишилося.

— Прийдеш зі школи, зробимо годівничку! — пообіцяв татко.

Другого ранку вони прикріпили до підвіконня фанерку з бортиками. Мама дала різного насіння — і конопляного, і гарбузового, і соняшникового... Знайомий Ігорьку горобчик тут як тут. А за ним інші горобці, а тоді й синички прилетіли, і снігурі.

Ігорьок дивився на них крізь шибку й радів — яку ж бо вони з татком гарну справу зробили!

За *Анатолієм Давидовим*

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Хто постукав у шибку до Ігорька?
3. Що хлопчик і його татко зробили, аби допомогти птахам? Які птахи злетілися до годівнички?
4. Чому зрадів хлопчик?
5. Розкажи, як ти й твої однокласники допомагаєте пташкам і звірятам узимку.

Лісове озеро

— До нашого озерця підемо! — сказав Ігоркові тато.

— Так воно ж замерзло, — здивувався той.

А татко вже лаштував рюкзак, лижі, дістав з комірчини льодоруб*, з яким раніше на зимову рибалку ходив.

— Будемо рибу ловити, — зрадів хлопець.

— Цього разу рятувати, — загадково всміхнувся татко.

І ось вони в лісі біля озерця. Хоч тут і затишно, однак мороз аж тріщить, озерце снігом замело, тільки на середині крига чиста-пречиста. Ігорьок побіг туди, заглянув крізь лід і страшенно здивувався: на нього звідусіль дивилися... риб'ячі очі.

— Чого вони тут? — чудувався Ігор.

А тато вже рубав лід. І коли зробив чималу ополонку, витер піт з чола.

— Кисню їм, сину, не вистачало...

І великі, й малі рибки пливли до ополонки, навіть вистрибували з води. Один окунець на лід вискочив. Застріпався, застрибав, а назад ніяк не потрапить.

Ігорьок обережно взяв його і вкинув до ополонки.

— Живи! — сказав.

За Анатолієм Давидовим

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Назви героїв оповідання.

3. Навіщо Ігорьок із татом пішли до лісового озера?
4. Що побачив Ігорьок крізь лід?
5. Як хлопчик із татом рятували рибу?
6. Яка основна думка оповідання?
7. Розкажи про свої добрі справи.

❄️ Народна мудрість повчає ❄️

Який дуб, такий тин; який батько, такий син.

Сміховинка-веселинка

Дивлячись куди йти

- Ти вже повчив уроки? — питає бабуся Сергійка.
— Якщо йти до магазину, то ще ні, а якщо у кіно, то вже!

Ніна Кузьменко

Ожеледь

Спочатку було тепло, а потім підмерзло. Дороги стали блискучими й слизькими. Бабуся сказала:

— Почалася ожеледь.

Я все-таки вийшов на вулицю. Настрій у мене був чудовий. Дивлюся — по дорозі біжить хлопчик. Він біг, біг і — бух! — простягнувся на льоду.

Вітер зірвав з нього шапку, й вона покотилася по дорозі. Я стояв біля воріт і голосно сміявся.

Хлопчик встав, сердито подивився на мене й кинувся наздоганяти свою шапку.

Я побіг за ним. Мені цікаво було дізнатися — дожене він її чи ні. Раптом я по-сковз-нув-ся і з усього розмаху впав на лід.

Я дуже забив спину. І, знаєте, мені чомусь зовсім не було смішно. Нітрішечки.

Олег Буцень

1. Читай оповідання уголос і мовчки, чітко вимовляючи кожне слово.
2. Що сталося з хлопчиком на слизькій дорозі? Як відреагував на це оповідач? Як він мав учинити?
3. Чому хлопчик сердито подивився на оповідача?
4. Чому оповідач після падіння на слизьку дорогу не засміявся?
5. Що можна сказати про його поведінку?
6. Чого навчає нас це оповідання?

Хвостата мова

Мале щеня хвостом махає —
воно зі мною розмовляє.
І я — даю вам слово! —
збагнув хвостату мову:
щеня мене просило,
щоб ми з ним подружили.
І хоч не маю я хвоста,
та в мене відповідь проста:
я усміхнувся малому
і взяв його додому.

Анатолій Костецький

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки, дотримуючись інтонації.
2. Пригадай зовнішній вигляд щеняти. Що допомогло йому «розмовляти» з хлопчиком?
3. Чому хлопчик зрозумів «хвостату мову»?
4. Що можна сказати про поведінку, характер хлопчика?
5. Розкажи, як ти спілкуєшся з домашніми тваринками.

6. Пофантазуйте й розіграйте з однокласниками невеличку інсценівку на тему: «Розмова з хвостатим другом». Як розпочнете розмову? Чим завершите?
7. Які жести, вирази обличчя допоможуть вам спілкуватися з хвостатим другом, щоб глядачі зрозуміли ваше ставлення до тваринки?

Є ще одне найніжніше деревце

Мама з Катрусею поливають яблуньки в саду.

— Скільки ж відерець треба вилити під кожну яблуньку? — питається Катруся.

— Десять, — відповідає мама.

— А чого ж ви під кожну яблуньку виливаєте ще й одинадцять відерце? — дивується Катруся.

— Бо є ще одне — найніжніше деревце... — каже усміхаючись мама, — його теж треба полити, щоб вічно зеленіло.

— Що ж це за деревце?

— Совість.

Василь Сухомлинський

1. Уважно прочитай розмову Катрусі з мамою.
2. Чому мати виливала під кожну яблуньку на одне відерце води більше?
3. Про яке найніжніше деревце розповіла мати доньці?
4. Пригадай і розкажи випадки з життя, коли твої друзі чинили по совісті.
5. Склади речення зі словом *совість*.
6. Чого навчає нас це оповідання?

 Народна мудрість повчає

Без совісті й при великому розумі не проживеш.

Хто сміявся останній

(Скорочено)

— Сьогодні, — сказала Надія Павлівна, — ми розглянемо твори на тему: «Мої літні канікули». Я рада за вас. Адже ви цікаво провели літо. Хоча у ваших творах є й курйози*. Ось, наприклад, Василько Чумак пише: «В таборі мене записали в живий куточок...» Усі за-смі-я-ли-ся, а Лесик — най-дзвін-кі-ше.

— У Галі Онищенко ось що я надибала: «По ясному небу ходив трактор, а на горизонті росла зелена травичка».

Знову лунає в класі сміх, а Лесик аж заходиться.

— І ще одна загадка, — про-дов-жи-ла Надія Павлівна. — Ось ти, Лесику, най-го-лос-ні-ше сміявся, а у твоєму творі, між іншим, крім твоїх, ще є й ті помилки та не-до-реч-но-сті, що і в Галі, Василька та Федька, котрі сидять поблизу тебе... Як це розуміти?

Лесик підвівся.

— А я, Надіє Павлівно, зовсім не винен, — сказав упевнено.

— Чому ж?

— Я ... я ...

Лесик пом'явся і голосно вимовив:

— Я списав у них...

— У всіх трьох?

— Еге ж, у кожного потроху. Щоб ви не здогадалися.

Клас вибухнув реготом. Мовчав тільки Лесик. **Хіба легко сміятися з себе?**

Андрій Коцюбинський

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Чому Лесик сміявся найголосніше?
3. Яких недоречностей припустилися Лесикові однокласники у своїх творах? Як потрібно було написати?

4. Що сказала Надія Павлівна про твір Лесика?
5. Чому Лесик замовк, не сміявся?
6. Прочитайте розмову Надії Павлівни з Лесиком в особах. Дотримуйтеся інтонації.
7. Поясни, як ти розумієш останнє речення твору.

Сонечко

Молоді зелені листочки на деревах лопотіли* під вітром. А коли сонечко перевело погляд на рідну осика, то аж затремтіло.

— Чому це ти задумала зробити своє листя покрученим? — спитало сонечко в осики.

— Хіба це я надумала! — затремтіла осика. — Я тепер загину, зовсім загину. За мою гос-тин-ність. Восени я дала притулок і жукам, і павукам, і метеликам, і слимакам, а тепер їдять мене.

Сонечко роз-сер-ди-лось і враз накинулось на зелену тлю. — Ой, їх багато! — тремтіла осика. — Хіба ти подужаєш? — Я лечу покликати своїх родичів! — гукнуло сонечко. Скоро до осики прилетіли всі сонечкові родичі й накинулись на зелену тлю.

Оксана Іваненко

1. Уважно читай текст уголос і мовчки. Це казка чи оповідання? Доведи свою думку.
2. Про яке сонечко розповідається в тексті — про комашку чи сонечко, що світить у небі?
3. Чому скаржилася осика? Що зробили з нею ті, кому вона дала притулок восени?
4. Як сонечко допомогло осиці?
5. Поясни прислів'я: *Друзі пізнаються в біді.*

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Як називається цей розділ? Про кого й про що розповідається у творах, вміщених у ньому?
2. Твори яких жанрів уміщено в розділі? Які оповідання й вірш тобі найбільше запам'яталися? Чому?
3. Які твори розділу навчають бути чуйними й вдячними до інших людей?
4. В яких творах розповідається про те, як діти допомагають старшим? Чому старшим потрібно допомагати?

Поясни

1. Чому стало соромно Петрику з оповідання «Прогаяний день»? Як мама його перевиховувала?
2. Чому перестав сміятися Лесик з оповідання Андрія Коцюбинського «Хто сміявся останній»?
3. Як ти розумієш слова: *Гарний це друг, Людина?* З якого вони твору?
4. Чи добре повелися однокласники Сегрійка з оповідання «Чому?»? Як вони мали вчинити, коли хлопчик повернувся до школи після хвороби?
5. Хто винен, що дванадцятиголовий Дракончик не подивився жодного фільму? Чому так сталося?

Продовж думку

1. Героїня оповідання «Дівчинка в голубому фартушку» мені подобається тим, що ...
2. Меншим і слабшим потрібно допомагати тому, що ...

ЗЕМЛЮ СОНЦЕ ПРИКРАШАЄ, А ЛЮДИНУ — ПРАЦЯ

Просторі стеляться путі,
навкруг широкий обрій.
Мені відкрито все в житті —
аби учиться добре!

Наталя Забіла

Нам треба вчитись!

(Скорочено)

В країні нашій стільки справ,
і кожна з них цікава,
що я ще й досі не добрав —
яка ж найкраща справа?

Літак між хмарами водить?
У шахті працювати?
Ліси ростить, сади садить,
будинки будувати?

Чи поклади нові знайти
руди, вугілля, нафти?
Чи в інші зоряні світи
злетіти космонавтом?

Просторі стеляться путі,
навкруг широкий обрій.
Мені відкрито все в житті —
аби учився добре!

Наталя Забіла

1. Уважно читай вірш. Про які професії в ньому розповідається?
2. Які професії ти знаєш?
3. Яка професія подобається тобі? Чому?

Кусь і Гризь

(Скорочений уривок)

Влітку брати-близнюки Петро та Миколка жили в баби Ганни та діда Андрія.

От якось вийшов Петро в сад, а там ранніх яблук на-падало в траву, як граду.

Уночі був дощ та грім. От вони й потрусили сад.

— Візьму кошик та визбираю яблука, — сказав Петро та й повернувся до хати.

А тут і Миколка прокинувся.

— І я піду з тобою.

Петро почав збирати всі яблука в кошик. Але Миколка побачив це, розсміявся й сказав:

— Треба вибирати тільки спілі й солодкі. Серед ранніх яблук є й падалиця. Кожне яблуко треба пробувати.

— Хіба ж можна яблука надгризати? — засумнівався Петро.

— Можна, можна! — весело застрибав Миколка й надкусив ще одне яблуко.

За якусь годину впоралися брати з роботою, пішли до діда хвалитися:

— Діду, а ми всі яблука зібрали, — сказав Петро.

— Ану ж піду та подивлюся на вашу роботу.

Пішов дід у сад, а Петрові щось неспокійно зробилося на душі.

— Ет, пусте! — розсміявся Миколка й додав: — Яблуня сама винувата. Для чого вона кислі яблука родить?

Не встиг Петро заперечити братові, як до хати увійшов дідусь. Він уважно подивився на Петра та Миколу й сказав:

— Добре діло зробили, онученьки. Тільки трохи запізни-лися: Кусь та Гризь уже побували в саду. Доведеться ті яблу-ка, що ви зібрали, і ті, що у траві лежать, на сушарню везти.

Олександр Зима

1. Читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Як Миколка запропонував збирати яблука? Його пропозиція була цінною чи ні?

3. Як дідусь назвав хлопчиків? Чому?
4. Складіть у класі план оповідання. Перекажи оповідання за складеним планом.

❄ Народна мудрість повчає ❄

- ❁ Гірко поробиш — солодко з'їси.
- ❁ Роби до поту, а їж в охоту.

Перукарка

Він — не знаю як, а я
підстригався б і щодня!
Перукарня наша гарна,
в ній працює тітка Ганна.
...Кажуть, в неї і коти
фарбували вуса,
кожен з них добром платив
тіточці Ганнусі.
Всяк гарненьким бути рад —
заєць, лось, лисиця...
Хай приходить вовчик-брат,
тітка не боїться.
Залетіти б час уже
кошлатій* вороні,
перукарка підстриже,
поодеколонить!

Василь Струтинський

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Кого підстригає перукарка тітка Ганна?
3. Як до неї ставляться клієнти?
4. А ти слідуєш за своєю зачіскою? Можливо, теж потрібно йти до перукарні?

Сміховинка-веселинка

Навіщо відкладати

Приїхав до Славка в гості його дядько й привіз йому дві великі плитки шоколаду. Славко з'їв одну і тут же розгортає другу.

— Не треба обидві зразу їсти, — радить йому мати. — Одну залиш на завтра.

Славко стенив* плечима та й каже:

— Але ж мене вчуть не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні.

За Миколою Герасименком

В час канікул

В час канікул навесні
не сиділося мені.
Молоток я взяв, цвяшки,
в татка випросив дошки —
змайстрував пташиний дім.
Гарний дім — на заздрість всім!
В нім живе шпаків сім'я.
Із житлом поміг їм — я!

Лідія Кур'яненко

1. Читай вірш уголос і мовчки, дотримуючись правильної інтонації.
2. Яку добру справу зробив хлопчик під час весняних канікул?
3. Які зміни відбуваються в природі навесні?
4. Розкажи, як ти й твої однокласники навесні зустрічаєте перелітних птахів.
5. Вивчи вірш напам'ять.

чор-но-брів-ці
за-плу́-та-лась

па́ль-чи-ки
роз-плу́-та-ла

від-рі́-за-ла
роз-се́р-ди-ла-ся

Мудра голка

Марійка любила дивитись, як мама вишиває квіти. Червона нитка до зеленої, до жовтої... Так гарно виходить. Чорнобривці, айстри, волошки, барвінок...

— Мамо, дай мені голку, полотна і ниток. Я теж хочу вишивати, — якось попросила Марійка.

— Ти ще мала, пальчики поколеш.

— Хіба я не знаю, що не пальчики, а полотно треба колоти.

Мама відрізала ножицями шматок білої тканини, дала голку, нитки. Раз кольнула Марійка, вдруге. І тут нитка заплуталась.

Марійка розплутала вузли і подумала: «Мама мудрою голкою вишивала, а мені дала погану. От піде вона до крамниці, візьму її голку і теж гарний рушничок вишию...»

Пішла мати до крамниці. Марійка мерщій за мудру голку, за полотно. Та не встигла й двічі кольнути, як гострий біль пронизав пальчик. На очах виступили сльози.

— Мудра, а така колюча!.. — розсердилася дівчинка на материну голку.

— Чого ти заплакана, Марійко? — повернувшись, запитала мати.

— Рушничок вишивала. Думала, твоя голка мудра, що такі гарні квіти гаптує... А вона колеться.

— Всяка голка проворна, коли вона в мудрих пальцях. Бери-но полотно, та не поспішай, а дивися, як треба...

Надвечір Марійка з матір'ю вишили першу волошку.

— То хто мудрий? — усміхнулася мати. — Голка чи пальчики?

Андрій М'ястківський

Проворна — вправна в роботі.

1. Уважно читай оповідання. Що означають слова: *мудра, мудрий, мудрі*? У яких казках вони згадуються?
2. Чому Марійка постійно колола пальчик? Що можна порадити дівчинці?
3. Знайди в тексті слова, в яких виражено основну думку оповідання. Відповідь доповни прикладами з власного життя.
4. Прочитайте розмову Марійки з матір'ю в особах. Дотримуйтеся інтонації.
5. Пригадай і розкажи, які професії у твоїх батьків.
6. Ким ти мрієш працювати після закінчення школи?
7. З якими професіями ти знайомишся в школі?

Швидко вимов швидкомовку

Овес

Овсій,
овес сій!
Овсій
день увесь
сіяв овес!

Анатолій Камінчук

Квітникарка

Наша Варка —
господарка,
помічниця, квітникарка.
У саду біля криниці
висіває чорнобривці.

Анатолій Камінчук

1. Читай вірш мовчки.
2. Розкажи, що ти знаєш про професію квітникарів.

Золота хвилина

У великій книзі на столі
прочитала по складах Марина:
«Найдорожча всюди на землі
золота хвилина».

Дівчинка у матері пита:

— Що таке хвилина золота? —

Мама доню ніжно цілувала,
усміхнулась і отак сказала:

— Із хвилинок золотих, дитя,
все людське складається життя.

А тому їх марнують* не треба:
за хвилину хтось злетить у небо,
хтось ялинку чи кленок посадить,
щось корисне другові порадить.

І від цього так душі приємно,
що живеш у світі недаремно.

Тож і ти, як виростеш, в житті
не марнуй хвилини золоті.

Марія Чепурна

1. Уважно читай вірш. Визнач основну думку вірша.
2. Поясни, як ти розумієш словосполучення: *хвилини золоті*. Чому хвилини так названо?
3. Як люди використовують свої *золоті хвилини*? Як ти їх використовуєш?
4. Поясни, як ти розумієш прислів'я: *Весняний день рік годує*.

склян-ка
від-гор-та-є
у-сміх-ну-ла-ся

трап-ля-ють-ся
втри-мав-шись
по-пра-цю-вав

Хочеш бути щасливим, не будь лінивим

Загадала бабуся, щоб Дениско перебрав дві склянки гречаних круп на кашу: а там і насінинки всілякі трапляються, і «колінця» від стебел, і навіть малесенькі грудочки землі. А від усього того хіба може бути каша смачна?

Сів Дениско за стіл, чисті крупинки відгортає по ліву руку, а весь непотріб — по праву. Тільки робота ця нудна і вимагає великого терпцю та уваги, а на Дениска швидко ліньки напали. От він і перебрав крупи абияк.

Бабуня ж була певна, що Дениско попрацював на совість, і висипала крупи в окріп*.

Зварилася каша. Сіли всі вечеряти. Коли це Дениско як не підскочить:

— Ой! Що ви мені підсунули! — й поклав на край тарілки крем'яшка.

Всі повернули до нього голови, а бабуня відклала набік ложку і з докором сказала:

— Це дякуй тому хлопчикові, що крупи перебирав. Усе йому, бач, ліньки.

— Е, **лінивому й нитки перервати важко**, — підтакнув тато.

— Щира правда, — не втримавшись, докинув і своє слово дідусь. — **Лінивий сидячи спить, лежачи робить.**

— **Ледачому завше ніколи,** — усміхнулася мама. — Вранці росяно, в обід душно, а ввечері комарі кусають.

— Знаю, знаю, — винувато закліпав повіками Дениско. — **Хочеш бути щасливим, не будь лінивим...**

Анатолій Григорук

1. Що бабуся загадала зробити Дениску?
2. Як хлопчик виконав бабусине завдання?
3. Чому Дениско сам себе покарав?
4. Яка основна думка твору?
5. Знайди в тексті приказки. Випиши їх у зошит. Поясни, як ти їх розумієш.

Молоток

В мене є залізний молоток,
я його завжди кладу в куток,
де лежать і пила, і терпуг, —
він же їм завжди хороший друг.
У кімнаті лине його дзвін,
що співає, що говорить він?..

Молоток говорить:

«Тук-тук-тук,
я найкращий друг умілих рук!»

Платон Воронько

Терпуг — брусок із насічкою, напилок.

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Для чого використовують молоток, пилаку, терпуг?
3. Чому молоток — найкращий друг умілих рук?

Хто дбає, той і має

З порогу Наталочка усміхається, примружує очі:

— Доброго ранку, сонечко! Доброго ранку, стежинки!

Бабусину хатинку на вершечку гори видно здалеку.

— Доброго ранку, бабусю! Це ось вам!

Дівчинка простягає рученята із букетиком ожини.

— Доброго здоров'ячка, внученько! — пригорнула її до себе й поцілувала в щічку.

На мить бабуся замислилася:

— Пригадую, ще моя матуся говорила частенько: «**Хто дбає, той і має**».

Раптом на дереві щось тріснуло, й у кошик на квасольку упала суха гілочка.

— Бабусю, бабусю! Погляньте — білочка в лапках тримає горішок. Напевне, теж дбає про зиму?

Додому Наталя йшла, роздумуючи над бабусиними словами: «Хто дбає, той і має».

Біля воріт весело підстрибував Дунайчик.

— Мій добрий песику, досить гуляти, ходімо зі мною в садок, — будемо також дбати.

Лозовий кошик хутенько наповнюється дзвінкими горішками.

Із двору гукає Наталю мама.

— Донечко, доню, що ви там робите?

— Дбаємо, матусю, дбаємо!

Наталя Любиченко

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Поясни, як ти розумієш виділені слова. Чому бабуся сказала їх Наталі?
3. Що сказала Наталя про білочку?
4. Чи правильно зрозуміла дівчинка слова бабусі? Чи можна сказати, що вона виросте працювитою?

5. Чому працьовитість потрібно виховувати з дитинства?
6. Прочитайте оповідання в особах, дотримуючись інтонації.

Мамині руки

Пахнуть руки в мами
хлібом, пиріжками,
бо ці руки гарні
трудяться в пекарні.

Глібчик у крамниці
купить паляницю —
пахне у хлібині
мамин труд хлопчині...

Григорій Усач

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Де працює мама Гліба? Яка в неї професія?
3. А де працюють твої родичі? Чим цікаві для тебе їхні професії?
4. Яка професія подобається тобі? Що ти про неї знаєш?

Я навчаюся у тата

Мої руки незупинні —
то у фарбі, то у глині.
Що не вміють руки нині, —
перейнять скоріш повинні.

Я навчаюся у тата
молоток в руках тримати.
Скоро буду майструвати,
бо навчаюся у тата.

Петро Осадчук

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Володіти яким інструментом хлопчик навчається в тата? Людям яких професій потрібен молоток?
3. Що ти робиш на уроках трудового навчання? В якій професії можуть знадобитися ці вміння?

❧ Народна мудрість повчає ❧

- ❧ Не навчив батько — не навчить і дядько.
- ❧ Ніколи не кажи не вмію, а кажи — навчусь!

Ковалівна

— Звідкіля ти?
— Із Стеблова.
— А чия ти?
— Ковалева.
В мене тато — коваль,
і дідусь був коваль,
і мій брат — коваленко.
— А як звать тебе?
— Оленка.
— Ну, бувай!
Рости здорова,
ковалівно чорноброва!

Лідія Компанієць

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Від якого слова утворилося прізвище дівчинки?
3. Пригадай, що ти знаєш про професію коваля. Чим вона важлива для людей?
4. Яка професія подобається тобі? Чому?
5. Прочитайте вірш в особах із правильною інтонацією.
6. Запитай у своїх рідних про походження твого прізвища.
7. Розкажи про походження твого прізвища в класі.

Вчуся у мами

Тулиться поле до нашої хати —
ласку й турботливість мамину чує.
Все вона зна: коли сіяти й жати, —
мама моя агрономом* працює.
Сядемо ми рушники вишивати,
станем пісні українські співати:
«Сад зелененький», «Барвіночку мій», —
вчусь вишивати, підтягую їй.

Олег Орач

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Ким працює мама?
3. Що робить агроном? Чим важлива ця професія?
4. Чим іще займається мама?
5. Чого мама навчає свою дитину?

У метро

Сміється сонечко вгорі.
В метро вбігають школярі...
Ми на доріжку йдемо мерщій
і зупиняємось на ній.

Ми тільки стоїмо — і все,
а ця доріжка нас везе.
Та це вже не доріжка, ні,
а сходи стали чарівні.

Марія Познанська

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Чи доводилося тобі їздити в метро? Що запам'яталося, здивувало?
3. Що за рухлива доріжка є в метро? Як вона називається?
4. Яких правил поведінки треба дотримуватися в метро під час їзди на ескалаторі?

Гончар*

Що за диво?
Де ті звуки?
Аж співає, виграє,
ох же й пальці, ох же й руки —
глина піснею стає.

Ранній промінь лиш проб'ється,
заспівають куманці*,
горщик, глечик озоветься,
кучеряві баранці.

Виграє дзвінка полива*,
радість в'юниться з долонь!
Як сміливо творять диво
руки, глина і вогонь.

Адлер Королів

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки, дотримуючись правильної інтонації.
2. Які вироби виготовляє гончар із глини? Знайди відповідь у тексті вірша.
3. Запитай у дорослих, як гончар виготовляє посуд.
4. Поясни, як ти розумієш виділені слова.

Швець

Стук-цок, стук-цок!
Ти не гнися, мій гвіздок!
Я працюю, як великий,
ремонтую черевики:
підбиваю каблуки,
зашиваю всі дірки...

Хай похвалиться сестричка:
— Гарні в мене черевички,
а ще кращий братик-швець,
хлопчик — просто молодець!
Стук-цок, стук-цок!
Ти ж не гнися, мій гвіздок!

Володимир Ладигець

1. Уважно читай вірш уголос, тихо, мовчки.
2. З яким настроєм потрібно читати цей вірш? Чому?
3. Якою професією оволодіває хлопчик?
4. Розкажи, що ти знаєш про професію шевця. Чому праця шевця важлива для кожної людини?
5. З якою професією ознайомлюєшся ти в шкільній майстерні? Чим вона тобі подобається?

за-кін-чі-ло-ся   ви-грі-вáv-ся   крéc-ле-ння
май-дán-чик   бу-дів-ніц-тво   со-ром'-яз-лі-во

Життєве правило

(Казка)

Закінчилося тепле літо. Усі лісові мешканці готувалися до зими. Тільки Хом'як вигрівався на сонечку. Набридло йому лежати, він підвівся й каже:

— Піду подивлюся, що роблять мої друзі.

Скільки не ходив, усі були чимось зайняті, ніхто не звертав на нього уваги. Підійшов до Їжакової оселі, а Їжачок на той час саме добудовував хатину.

— Колючику, щось ти дуже довго будуєш свій будиночок!

— Креслення спочатку зробив, потім майданчик під будівництво готував, далі — сам усе май-стру-вав. Зима не

за горами... А чому ти тільки ходиш, вихваляєшся та іншим працювати не даєш?!

— Тобі, Колючику, цього не зрозуміти. Я буду ватиму свій будиночок без жодного креслення. Привезу цеглу, вапняний розчин і гайда до праці: цеглину — до цеглини — і будиночок готовий. Не так, як ти — все літо потратив.

— Ну й хвалько ти!

Наступного дня Хом'ячок привіз будівельні матеріали. Та як не намагався викладати стінку рівно, а все виходило косо-криво. Коли не вистачило вапняного розчину, пішов за ним, а повернувся — стінка впала. Сів на цеглу і засумував. Оглянувся, а Їжачок тут як тут.

— Ну що, друже, де твій будиночок? Я прийшов поглянути. Хом'ячок сором'язливо опустив голову:

— Нічого у мене не виходить.

— І нічого не вийде, якщо не будеш вчитися.

Їжачок навчив Хом'ячка будівельних робіт, і той дуже швидко все засвоїв. Він більше не вилежувався на сонці і з допомогою свого вчителя до зими збудував маленький

будиночок. А як глянув на нього збоку, то сам не повірив, що спорудив його власними руками.

Праця і наука — обов'язкові умови для побудови не лише будиночка, а й майбутнього життя. Це — життєве правило.

Василь Кукульняк

1. Уважно читай текст уголос, тихо, мовчки. Що це — оповідання чи казка? Доведи свою думку.
2. Хто з героїв казки серйозно поставився до будівництва своєї оселі, а хто — ні? Доведи прикладами з тексту.
3. Як ставлення їжачка до праці допомогло Хом'ячку?
4. Чому, аби щось збудувати, потрібно добре знати, як це робити?
5. Яке життєве правило наведено в тексті? Зачитай його.
6. Як називають людину, яка щось будує?

Трамвайчик

Білка, їжачок і зайчик
разом сіли у трамвайчик.
Їхали, каталися —
весело сміялися.
В поле їздили, у гай —
всім сподобався трамвай.

Катерина Міщук

1. Уважно читай віршик уголос і мовчки. Як його потрібно читати: сумно чи радісно, піднесено?
2. Цей віршик — гумористичний чи ні? Доведи свою думку.
3. Чи доводилося тобі їздити в трамваї? Чи справді трамваєм можна поїхати в поле, в гай?
4. Де їздять трамваї?
5. Чим трамвай відрізняється від автобусів?

Лев і Хлопчик

(Казка)

(Скорочено)

Старий Лев Гаврило, не мружачись, сумно дивився крізь ґрати своєї позолоченої клітки на Сонце. Воно нагадувало йому далеку землю, де він колись народився.

Лев Гаврило давно звик до своєї позолоченої клітки. Тут він проводив час після виступів у цирку. Замолоду йому було цікаво подорожувати, виступати на гомінливих* циркових аренах.

О, як сяяли у захваті очі хлопчиків, коли Лев Гаврило у сміливому стрибку пролітав крізь палаючі обручі! Тієї радості йому ніколи не забути!

Тепер Леву Гаврилові не до мандрівок, не до виступів. Йому зле. Болять його старі натруджені лапи.

Отже, позираючи на вечірнє сонце, Лев Гаврило сумно роз-мір-ко-ву-вав над тим, як йому бути далі. Зрештою вирішив, що сьогодні під час вистави він підніметься якомога вище і сторчма* головою кинеться вниз на арену. О, то буде найдовший і най-кра-си-ві-ший у його житті стрибок! Так він зробить. І тоді прийде кінець його животінню...

Увечері, коли оголосили його номер, Лев якомога бадьоріше ви-стриб-нув на арену, хвацько*, як йому здавалось, пролетів крізь палаючі обручі. Він, як завжди, слухняно і чітко виконував усе, що йому наказував Дре-си-ру-валь-ник Демид.

«Час завершувати виступ, — нарешті показав умовний знак Демид. — Стрибай на арену поруч зі мною!»

Та що це? Замість того, щоб стрибнути поруч, Лев почав забиратися по гойдалці все вище і вище.

— Куди ти? — погукав йому стривожений Дресирувальник.

І от Лев під самісіньким куполом. Зиркнувши вниз, він побачив море глядачів.

Раптом Лев Гаврило стрівся з поглядом худорлявого Хлопчика, який сидів у першому ряду. У його світлих оченятах було стільки захоплення! Цього Хлопчика він бачив не раз і добре запам'ятав його.

«Сьогодні я мушу дати цьому Хлопчикові приклад, як явити левину мужність і спритність», — подумав Лев Гаврило і глянув у бік циркового оркестру. — Що ж ви мовчите, друзі? Грайте!»

І тут залунав бадьорий козацький марш.

З-під самісінького куполу сторчма головою кинувся Лев униз, на арену! Ніхто не страхував його, сітки внизу не було.

— Що ти коїш! — у відчаї скрикнув Дресирувальник Демид. — Ти ж ро-зіб'-єш-ся!

Оркестр раптово вмовк.

Світлоокий Хлопчик у захваті дивився, як спритно приземлився Лев Гаврило — пружно, на всі чотири могутні лапи так, як личить Цареві звірів!

І тоді вибухнули ап-ло-дис-мєн-ти.

— Молодець, Левчику! — почув Гаврило дзвінкий дитячий голос і побачив, як світлоокий Хлопчик зірвався зі свого місця і чимдуж кинувся до ґрат, що відділяли арену від глядачів. — Ти дужий і мужній! Хочу з тобою дружити!

Лев задоволено озирнувся на Дресирувальника Деміда і повагом* пішов назустріч Хлопчикові. Невдовзі той уже тиснув його лапу — ту, яка після стрибка боліла найбільше.

Що в казці правда, а що — вимисел?

Юрій Ярмаш

1. Уважно читай текст уголос, тихо, мовчки.
2. Чому Леву Гаврилові було зле?
3. Який стрибок заради Хлопчика задумав виконати Лев?
4. Як Лев здійснив своє бажання?
5. Тобі доводилося бувати в цирку? Що запам'яталося?

не-дов-го-віч-ні	за-дзиж-чав	на-смок-чү-ся
кро-во-пів-ця	навз-до-гін-ці	не-дав-ньо-го

Бджола і Гедзь

(Казка)

(Скорочено)

Бджола летіла додому у свій вулик, а Гедзь — куди очі бачать. У нього немає ніякої домівки. Дорогою вони заглядили квітучу липу.

— Навіщо ти збираєш із квіток пилок і нектар*? — питає Гедзь у Бджоли.

— Щоб себе й родину годувати, а лишки віддавати людині, — відповіла Бджола.

Гедзь зареготав. Йому зробилося смішно, що Бджола пригощає і людину, яку він не раз намагався вжалити.

— А за що ж ти людину годуєш медом? — спитав Гедзь.

— Людина зробила нам вулики, у яких ми живемо. Людина обгородила наші вулики тином, щоб до них не підходила худоба. Людина посадила біля наших вуликів яблуні, груші, вишні та сливи. З квіток цих дерев ми збираємо мед.

— Невже яблуні та груші цвітуть? А я і не знав, — крутнув головою Гедзь.

— Хіба ти не бував навесні у наших краях? — поцікавилася Бджола.

— А я живу лише три дні. Мені ніхто про сади не розповідав. Гедзі живуть недовго, їхній вік короткий, усього на-всього п'ять днів. Правда, є серед нас і такі, що доживають і до двадцяти днів.

— Ви недовговічні тому, що гультаї, — сказала Бджола. — Ми живемо по кілька років. Є і в наших родинах ледацюги, трутні. Їхній вік так само короткий. Весна, літо, а як надійде зима осінь, ми їх вигонимо з вулика, і вони помирають від холоду й голоду.

— І вам їх не жаль?

— **Хто не працює, той не їсть**, — загула Бджола.

— А може, у вашій родині лише ти така строга, а всі решта добрі та лагідні? — спитав Гедзь.

— У нашому вулику аж сто тисяч таких, як я, і всі люблять працювати. Ми зранку до вечора збираємо пилок і нектар, робимо мед, — ще дужче загула Бджола.

— Ой, не гуди так голосно, — попросив Гедзь. — Уже дощик стихає, почує нашу розмову Горобець, прилетить і склює нас.

— Горобець не їсть бджіл, — відповіла Бджола. — Ніколи мені з тобою балакати, полечу швиденько у вулик.

— І мені треба летіти, бо хочеться їсти. Онде на пагорбі пасуться корови, може, з котроїсь насмокчуся крові, — задзижчав Гедзь.

— Ого-го! То ти не лише гультай, а й кровопивця! — скрикнула Бджола та й вилетіла з-під листка. За нею, ніби навздогінці, майнув Гедзь.

З липи його помітив Горобець і кулею кинувся за ним. Зловивши Гедзя на льоту, на льоту його і проковтнув. Бджола те бачила. Може, й пожаліла вона свого недавнього

сусіда, з яким кілька хвилин посиділа під липовим листком, бо чути було, як жалісливо загула:

— Невже цей гультьай-кровопивця жив лише три дні? І за ці три дні не набрався ні розуму... ні ...

Ігор Станіслав Шушкевич

1. Уважно читай казку вголос, тихо, мовчки.
2. Що можна сказати про поведінку Бджоли?
3. Як можна схарактеризувати Гедзя?
4. Чому здивувалася Бджола?

Збудував кріт хатку

Збудував кріт хатку,
в хатці — все в порядку.
І у гості того ж дня
він покликав зайченя.

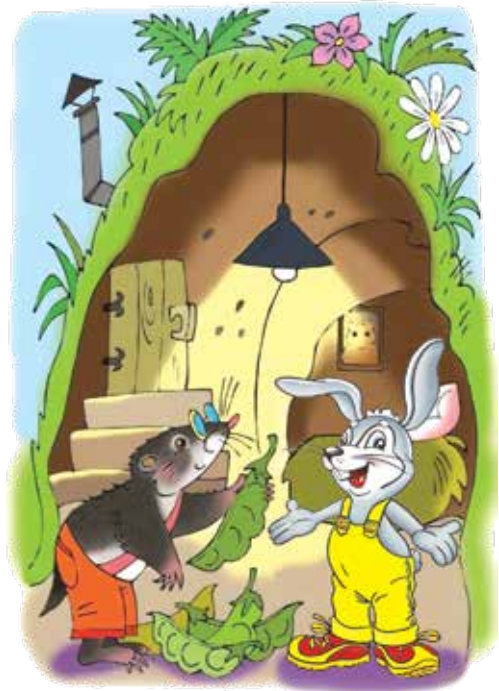
Зайченятко сіре
ойкає, не вірить:
— Вікна, двері і поріг!
Як ти сам зробити зміг?!

Каже кріт: — Не сам-таки.
Бо були помічники.

Хто? Спішиш дізнатися?

Це — бажання й праця.

Вадим Крищенко

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки. З яким настроєм його потрібно читати?
2. Що збудував кріт? Кого він запросив у гості?
3. Як ти гадаєш, зайченятко може зайти в хатку до крота? Цей вірш казковий чи ні?
4. Які помічники допомогли кроту збудувати хатку?
5. Пригадай, де живе кріт і яке в нього житло. По чому можна дізнатися про кротову хатку? Як вона називається?

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Що ти знаєш про професії? Про які професії розповідається у творах цього розділу?
2. Які твори розділу навчають любити працю? Який із них тобі найбільше запам'ятався?
3. Які казки ти прочитав у цьому розділі? Чого вони навчають?
4. В яких жартівливих віршах цього розділу ідеться про різні види міського транспорту?
5. Яка казка розділу розповідає про професію будівельника? Чим важлива ця професія?

Поясни

1. Як ти розумієш назву цього розділу? Чому кожна професія є важливою для людей?
2. Ким працюють твої батьки? Чим для тебе цікаві їхні професії? Розкажи, що ти знаєш про ці професії.
3. Чому розсердилася на голку дівчинка Марійка з оповідання «Мудра голка»? Що потрібно для того, аби добре робити будь-яку справу?
4. Чи правильно вчинили близнюки Петро та Миколка з оповідання «Кусь і Гризь»? Як ти гадаєш, чи зрозуміли вони слова дідуся.
5. Як ти розумієш слова: *Хочеш бути щасливим, не будь лінивим?*

Продовж думку

1. Мені подобається професія ... тому, що ...
2. Щоб добре виконувати будь-яку роботу, треба...

У СВІТІ КАЗКИ ЧАРІВНОЇ

Мудрість в казочці — основа,
всіх вона навчає жити.
Казка просто пречудова,
вчить людей добро творити.

Надія Красоткіна

Усі люди люблять казки. Особливо їх люблять діти. Казки є **народні**, придумані народом, а є **літературні**, написані авторами — **казкарями**. У цьому розділі ти познайомишся як з народними казками, так і з літературними, авторськими. Якщо зацікавишся казками, піди до бібліотеки й візьми книжку «Українські народні казки» або книжку з літературними казками. Уважно читай назву книжки, розглянь ілюстрацію на обкладинці, тоді знатимеш, про кого чи про що книжка. Казки є і в дитячих журналах, які теж можеш узяти в бібліотеці.

Народна мудрість повчає

- Кмітливість дорожче багатства.
- Красна гора силою, а людина — головою.
- Де не візьме сокира, там візьме кмітливість.

Їжак та заєць

(Українська народна казка)

Був собі їжак.

Якось вийшов він зі своєї домівки подивитися на білий світ.

Іде собі та пісеньку мугикає.

Коли виходить з-за куца заєць. Тоді саме він у полі оглядав свою капусту, чи велика виросла.

— О, — каже їжак, — хто прудкий, то вже й на ниві!

— А ти, — заєць йому, — все кривуляєш, криволапку! І батько твій криволапко, і дід криволапко був. Такий уже твій рід, і ти такий!

Їжак дивом здивувався, що на своє добре слово дістав таку нечемну одмову, що батька його й діда лихим словом пом'янули.

От він зайцеві й каже:

— Ти, — каже, — мене береш на сміх? А хочеш зі мною наввипередки? Побачимо, хто кого пережене!

Заєць як зарегоче:

— Ти? Наввипередки? Зі мною?!

А їжак спокійно:

— А так, із тобою.

— Ну, добре, — засміявся заєць. — Давай бігти.

— Ні, — каже їжак, — ще ні. Я піду додому, скажу жінці. Нехай знає, куди я пішов.

А заєць і тому радий, бо він був голодний, то подумав собі: «І це мені добре: попоїм капусти — краще бігтиму».

Та й пішли кожен до своєї хати.

Приходить їжак додому та й каже до жінки:

— Знаєш, жінко, який мені клопіт?

— Який, чоловіче?

— Мушу із зайцем бігти наввипередки. Збирайся лиш та ходи зі мною.

Ідуть вони, а їжак і вчить жінку:

— Як прийдемо на ниву, то ти станеш з цього краю в борозні та й стій собі. Як добіжить заєць до тебе, то ти скажеш: «Я вже тут!» А набіжить він на той край до мене, то там я йому гукну: «А я вже тут!»

От став заєць в одну борозну, їжак — у другу.

Побігли.

Заєць помчав на той кінець ниви, а їжак пробіг два кроки та й спинився.

Прибігає заєць у кінець ниви, а там їжачиха:

— Я вже тут!

— Ей, — каже заєць, — а то що таке? Ану біжімо ще раз!

Знову кинувся заєць бігти.

Так бігав він дев'яносто дев'ять разів, а за сотим разом як упав посеред ниви — підвестись не може, так набігався-натомився сердешний.

— Ніколи не треба сміятися з слабшого, — сказав тоді їжак та й пішов із їжачихою додому.

1. Уважно читай казку вголос і мовчки.
2. Як їжак звернувся до зайця?
3. Як заєць відповів їжакові?
4. Хто з героїв казки вихований, а хто — нечемний? Доведи це прикладами з тексту.
5. Розкажи, як мудрість їжачка допомогла йому перемогти зазнайкуватого зайця.

Сміховинка-веселинка

Таємний лист

Один чоловік подав на пошту листа. Поштар узяв того листа, побачив, що зверху нічого не надписано, та й каже: «Дядьку, тут же нічого не надписано: треба ж надписати адресу, щоб знати, куди цей лист посилати й кому».

— Еге, — одказав дядько. — Це таємний лист! Я не хочу, щоб усі знали, куди й кому я його посилаю!

Гарбузове насіннячко

(Молдавська народна казка)

Сиділа якось одна жінка на ґанку і шила.

Раптом дивиться — з лас-тів-чи-но-го гнізда випало пташеня. Узяла його жінка й побачила, що в нього зламана ніжка. Пожаліла жінка маленького, скріпила вона йому зламану ніжку й поклала назад у гніздечко.

А наступної весни прилетіла до хати ластівка й зронила жінці в руки гарбузове на-сі-ння-чко. Посадила жінка його на городі, а коли гарбуз доспів, вона його розрізала й за-вмерла від подиву: з гарбуза посипалися золоті монети.

Довідалася про це зла й жадібна сусідка. Діждала вона весни, знайшла гніздечко, витягла з нього пташеня і зла-мала йому ніжку. Потім скріпила її, поклала пташеня у гніздечко й стала чекати.

Навесні принесла ластівка гарбузове насіннячко і їй. А коли гарбуз виріс і його розрізали, звідти вилетіли роз-лючені оси й стали жалити жорстоку жінку.

1. Уважно читай казку вголос і мовчки.
2. Яка біда сталася з пташеням ластівки?
3. Як добра жінка допомогла пташеняті?
4. Що наступної весни принесла жінці ластівка за поряту-нок пташеняти:
  - чарівну квітку;
  - гарбузову насінинку;
  - перлинку?
5. Що зробила жадібна сусідка? Як її було покарано за жорстокість?
6. Від чого застерігає казка?
7. В яких іще казках добро перемагає зло? Розкажи одну з них.

Козеня, ягня та теля

(Грузинська народна казка)

Козеня, ягня та теля в негоду відбилися від своєї череди* й заблукали в лісі. Вирішили вони заночувати на дереві. Козеня та ягня швидко залізли на нього й затягли теля. Воно було дуже незграбне й ледь-ледь трималося на товстій гілці.

Тим часом ведмідь, вовк та лисиця унюхали їхні сліди й прибігли прямісінько до того дерева, де розташувалися на ніч козеня, ягня та теля.

Аж тут теля не вдержалося на гілці й сторчма полетіло вниз. Побачило це козеня, не розгубилося, та як закричить:

— Гей, брате, хапай ведмедя, мені залиш вовка, а меншому брату — лисицю!

І козеня, а за ним і ягня щосили застукотіли ріжками та загупали копитцями по дереву. Такий шум зчинили, що ведмідь, вовк та лисиця вирішили, що на дереві засіли страшні чудовиська, перелякалися і, не розбираючи дороги, кинулися навтьоки*.

1. Уважно читай казку вголос і мовчки.
2. Чому козеня, ягня та теля заблукали? Де вони вирішили заночувати?
3. Хто натрапив на їхні сліди й прибіг, аби пожитися?
4. Що допомогло беззахисним тваринам налякати хижаків і врятуватися?
5. Хто виявився у казці найсміливішим і найвинахідливішим:
  - козеня; • ягня; • теля?

Народна мудрість повчає

- Дружній череді і вовк не страшний.
- Одна рука у долоні не плече.

Калинка

Колись давним-давно в одному селі жила привітна й ласкава дівчинка. Звали ту дівчинку Калинкою. Дуже вона любила квіти. Яких тільки квітів не росло у неї по-під-ві-кон-ню*! Їх вона по-пе-ре-но-си-ла з лісу. Всі люди любили Калинку за її добре та щире серце.

Навесні Калинка, як завжди, пішла в ліс. Нелегко було їй сюди добиратися. Довгий курний* шлях пролягав од села до лісу. А обабіч ні деревця, ні кущика. «Дай, — думає Калинка, — посаджу тут щось, нехай росте». Так і зробила. Викопала тонюсіньке стебельце і посадила край шляху. А щоб прийнялося воно, Калинка аж від своєї хати з криниці воду носила та поливала.

Звеселилося стебельце. Швидко розрослося у великий крислатий кущ.

Іде якомсь шляхом подорожній. Бачить — рясний кущ. Ну як ти не сядеш тут перепочити?

Усміхнувся весело подорожній і сказав:

— Спасибі тим роботящим рукам, що цей кущ посадили, і тому доброму серцю, що його викохало!

Тут увесь кущ од сну стрепенувся.

Гульк — і враз укрився білим-білим цвітом.

Дивиться перехожий — що ж воно далі буде? Обсипавсь цвіт, замість нього ягоди червоні, як намистинки, виблискують. І дивно — в кожній ягідці заховано зернятко, схоже на маленьке серце.

Прийшла й Калинка до свого улюбленця — і здивувалась. Звідки такі зернятка?

А куц нахилляється до неї і шепоче:

— Це на згадку про твоє добре серце. А щоб люди тебе не забули, подаруй мені своє ім'я, Калинку.

Відтоді всі так і називають той куц, ту рослину — калиною.

Галина Демченко

1. Уважно читай казку вголос, тихо, мовчки.
2. За що люди любили дівчинку Калинку?
3. Чому дівчинка посадила край шляху тонюсеньке стебельце?
4. Знайди в тексті й зачитай, як змінився куцик після слів подорожнього. Таке буває насправді? Доведи, що твір має ознаки казки.
5. Як куцик віддячив дівчинці за турботу?
6. Чи росте біля твоєї школи або будинку куц калини? Поспостерігай, як він цвіте, які в нього листочки, ягоди.
7. За що люди люблять і шанують калину, садять біля свого житла?

стру-мóч-ка
у-крí-ла-ся

про-хо-лó-неш
за-мёрз-ну-ти

по-слú-хав-ся
шу-бóвсть

Умій почекаати

Жили собі брат і сестра — півник та курочка.

Пішов якомсь півник у поле; бігав, стрибав, зігрівся, спітнів і побіг до струмочка пити холодну воду, а курочка йому гукає:

— Не пий, братику, почекай, поки прохолонеш!

Не послухався півник, напився холодної води — і захворів.

Побігла курочка до лікаря, прописав лікар півникові гірких ліків, і довго пролежав півник. Аж бачить, що річка льодом укрилася.

Схотілося півникові на ковзанах поковзатися, а курочка й каже йому:

— Ой, почекай, півнику! Дай річці зовсім замерзнути.

Не послухався півник. Таки пішов на річку. Лід проломився, а півник — шубовств у воду! Тільки того півника й бачили.

Костянтин Ушинський

1. Уважно читай казку вголос і мовчки, дотримуючись інтонації.
2. Чому півник захворів?
3. Що сталося з півником далі?
4. Чого навчає нас ця казка?
5. Складіть разом із сусідом по парті план казки й перекажіть її за цим планом одне одному.

Королевич-жабень, або Залізний Генріх

У сиву давнину, в ті часи, коли обіцянки виконувалися, а мрії здійснювалися, жив на світі король. Усі його доньки були дуже вродливими, а молодша була такою красунею, що навіть сонце й те милувалося її личком.

Неподалік од королівського замку стіною стояв темний ліс, а в лісі під старою липою була криниця.

У спекотні дні королівна виходила в ліс до старої липи й сідала на кам'яну огорожу криниці. А щоб не було сумно, вона брала з собою золотий м'ячик. І ось якось сталося так, що м'ячик злетів дуже високо. Королівна

простягла руки, аби впіймати його, але він пролетів мимо, вдарився об землю, підскочив і впав у криницю.

Як не намагалася королівна розгледіти свого м'ячика в темних водах, він зник.

Ось сидить вона, плаче, аж раптом чує — хтось хрипким голосом промовляє до неї:

— Що з тобою, королівно? Ти так гірко плачеш.

Хто ж це міг сказати? Вона уважно огледілася і помітила в криниці жабеня.

— О, це ти, бідолашний мокропуз, — відказала вона. — Я побиваюся за моїм золотим м'ячиком — він упав у воду...

— Угамуйся, й годі плакати, — мовило жабеня. — Я зумію зарадити твоєму горю. Та спочатку скажи, що ти даси мені, коли я дістану твою іграшку.

— Усе, чого забажаєш, миле жабенятко, — відповіла королівна, — мої сукні, мої перли та коштовності.

— Ні, — відповіло жабеня. Я хочу лише, щоб ти за-при-я-те-лю-ва-ла зі мною, хочу бути твоїм товаришем. Якщо ти мені все це пообіцяєш, то я дістану твого м'ячика.

— Звичайно ж, обіцяю.

А сама подумала: «Де таке бачено, щоб жабеня товаришувало з людиною?»

А жабенятко пірнуло на дно криниці й випірнуло, стискаючи в роті золотого м'ячика, і кинуло його до ніг королівни.

Королівна вельми зраділа, підняла м'ячик і прудко побігла додому.

— Зачекай! Зачекай, — закричало жабеня їй услід.

Та скільки воно не гукало — вона навіть не озирнулася.

*Пам'ятаючи про дану королівною обіцянку,
жабенятко прийшло до неї додому й загукало:*

— Королівно молодша! Відчини! Хіба ти забула, що пообіцяла мені коло криниці?..

Король дуже розсердився:

— Обіцянок не можна порушувати ніколи! Впусти його. Королівна відчинила. Жабеня переплигнуло через поріг і пострибало прямисінько до її стільчика.

— Ну ж бо, посади мене поруч із собою!

Але королівна ніяк не могла наважитись узяти його в руки, аж допоки король не наказав їй.

— А тепер підсунь поближче свою золоту королівську тарілочку. Їстимемо разом.

Нарешті жабеня наїлося та й каже:

— Ну що ж, я вже ситий. Тепер віднеси мене до своєї кімнати й застели своє шовкове ліжко. Щось я втомився. Королівна залилася слізьми.

Тут король не на жарт розлютився:

— Соромно гребувати тим, хто допоміг тобі у скруті.

Тож бідна королівна обережно взяла жабеня двома пальчиками, віднесла до себе в кімнату й посадила в куток.

Але щойно вона вляглася у ліжко, жабеня підповзло до неї і каже:

— Я також втомився і хочу спати!

Ох, як же розгнівалася королівна! Вона вхопила його й жбурнула щосили.

Жабеня вдарилося об підлогу, і раптом тієї самої миті перед королівною постав прекрасний принц.

Він розповів королівні, що зла чаклунка перетворила його на жабеня, і що тільки вона, молодша донька короля, зуміла звільнити його від злих чар.

А наступного ранку до воріт королівського замку під'їхала золота карета. На зап'ятках* стояв вірний слуга королевича — Залізний Генріх. Він палко любив свого молодого пана й так горював, коли чаклунка перетворила його на жабу, що йому довелося скувати своє серце трьома залізними обручами, аби воно не розірвалося від горя.

І ось вірний Генріх посадив молодих у карету.

Але не встигли вони повернути за ріг, як раптом щось хруснуло ззаду, ніби зламалось.

Ще кілька разів тріщало ззаду під час руху, і королеви-чу з королівною усе здавалося, що це ламається карета. А насправді це один за одним рвалися залізні обручі на серці вірного Генріха, тому що велика радість не вміщається у серці, скованому залізними обручами.

Якоб і Вільгельм Грїмм

1. Уважно читай казку вголос і мовчки.
2. Хто допоміг королівні дістати з криниці золотий м'ячик?
3. Як королівна ставилася до жабеняти?
4. Розкажи, як жабеня поводитися в королівському палаці. Ким воно виявилось?
5. Коротко перекажи зміст казки.

Народна мудрість повчає

- ☞ Чемність усі двері відчиняє.
- ☞ Щире вітання дорожче за частування.
- ☞ Добро пам'ятається довго, а лихо — ще довше.

Казка про сумного Дракончика

Був собі сумний Дракончик.

Сумний Дракончик не виходив зі своєї печери.

Якось забіг туди Миколка.

Отож Миколка одразу хотів по-то-ва-ри-шу-ва-ти з Дракончиком. Але той мовчав та мовчки сумував.

Тоді Миколка про все розповів друзям.

— Я знаю, чого він такий, — сказав Сергійко. — Це тому, що Дракончику за все його життя ще ніхто нічого не подарував. Навіть на день народження.

— Давайте щось йому подаруємо! — вирішили друзі. Вони принесли сумному Дракончикові цукерок і горнячко меду, а також намалювали гуртом малюнок. Там кожен намалював себе, а Миколка — себе й Дракончика.

Побачив подарунок сумний Дракончик і враз повеселів. — Я тепер більше ніколи не сумуватиму, бо в мене є справжні друзі. **А коли в тебе багато друзів — сумувати ніколи.**

Ніна Сало

1. Уважно читай текст уголос і мовчки. Це оповідання чи казка? Доведи свою думку.
2. Чому Дракончик сумував? Що придумали діти, аби його розвеселити?
3. Чому Дракончик повеселів?
4. Поясни, як ти розумієш виділене речення.
5. Розкажи про своїх друзів. Тобі з ними сумно чи весело?

Сміховинка-веселинка

Учитель розказує учням:

— Місяць дуже великий. На ньому могли б розміститися мільйони людей.

Малий Петрик зітхнув.

— Чого це ти, Петрику, зітхаєш? — здивувався учитель.

— А що робитимуть ті бідні люди, коли Місяць стане серпиком?

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Казки яких народів уміщено в цьому розділі?
2. Яка казка розділу тобі сподобалася найбільше? Чим саме?
3. Які бувають казки?
4. В яких казках цього розділу розповідається про те, як кмітливість допомагає долати різні небезпеки й життєві негаразди?
5. Яка казка розділу висміює жадібність та жорстокість?

Поясни

1. Чим літературні казки відрізняються від народних?
2. За що всі люди любили дівчинку Калинку? В якій казці розділу про це розповідається?
3. До яких казок підходить прислів'я: *Красна гора силою, а людина — головою*? Доведи свою думку.
4. Чого навчає молдавська народна казка «Гарбузове насіннячко»?
5. Як ти розумієш приказку: *Щире вітання дорожче за частування*?

Продовж думку

1. Завдяки казкам про тварин можна дізнатися про гарне й погане в поведінці ...
2. Сумний Дракочик повеселішав тому, що ...

ВЕСНА ПРЕКРАСНА НАДІЙШЛА І РАДІСТЬ НАМ ПРИНЕСЛА

Весна-чарівниця,
неначе цариця,
наказ свій послала,
щоб краса вставала.

Олена Пчілка

що хотіли. Отаким панським невільником, або — як тоді називали — кріпаком, був Тарасів батько, то й син теж мусив бути кріпаком-невільником.

Тяжко жилося маленькому Тарасові. «Я було трохи не голе, — таке убоге», — казав після Шевченко сам про себе.

Ще тяжче велося йому, коли став він круглим сиротою: на дев'ятому році вмерла його мама, а на дванадцятому не стало й батька.

Сам син простого селянина, він на собі пізнав тяжку долю народу і весь вік свій поклав на те, щоб тую долю його полегшити. Шевченко був великим заступником народним. Він говорив у своїх писаннях, що всі люди повинні любитися, як брати. Не повинні зневажати та кривдити один одного.

За писання Шевченкові оддали його в солдати. Десять літ пробув Шевченко в неволі, втратив зовсім здоров'я і, коли вийшов на волю, недовго й жив після того. І, вмираючи, думав він про Україну і дав такий заповіт своїм близьким:

Як умру, то поховайте
мене на могилі
серед степу широкого
на Вкраїні милій.

З Петербурга*, де він помер, перевезли тіло його в Україну й поховали на високій могилі над Дніпром, недалеко від міста Канева. Народ назвав її Тарасова гора.

За Олександром Білоусенком

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Коли й де народився Тарас Шевченко? Пригадай і розкажи, що ти вже знаєш про поета.

3. Розкажи, як жилося Тарасові в дитинстві.
4. За що Шевченка віддали в солдати?
5. Що заповідав Тарас Шевченко своїм близьким? Як вони виконали його заповіт?

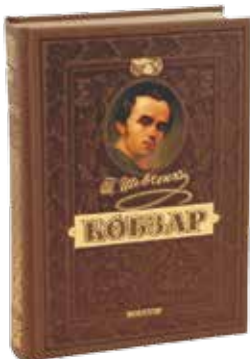
* * *

Встала й весна,
чорну землю
сонну розбудила,
уквітчала її рястом,
барвінком укрила;
і на полі жайворонок,
соловейко в гаї
землю, убрану весною,
вранці зустрічають...

Тарас Шевченко

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки. Уголос читай ніжно, лагідно.
2. Як поет описує зміни, що сталися в природі з приходом весни?
3. Пофантазуй: уяви й розкажи, яку картину можна намалювати, читаючи цей вірш.
4. Вивчи вірш напам'ять.

Над «Кобзарем»

Тихо надворі. Ні вітру, ні хмар.
Ані шелесне верба височенька.
Наша Оленка відкрила «Кобзар»,
вголос читає Тараса Шевченка.

Вадим Скомаровський

Весною

Ще не скрізь розтанули сніги, ще і в полі, і в лісі доживають свого віку холодні злежані плями, а він уже прилетів. Уже бігає чорними таловинами* на своїх високих ніжках і раз у раз нахиляє до землі голівку.

То висмикне хробака, то лялечку, то захрумтить чорним блискучим жучком. А коли виясниться небо, злітає і починає голосно співати. Почувши цей спів, протирає заспані очі борсук:

— Га, що сталося?

— Весна, весна! — радіють у мурашнику мурашки.

— Ке-е-е-е... — ворухиться під корчем* жаба. — Вилазити треба.

Радіють усі прильотові шпака.

Юрій Старостенко

1. Уважно читай текст, чітко вимовляючи кожне слово.
2. Які птахи прилітають із теплих країв одними з перших?
3. Чим корисні шпаки? Чому всі радіють їхньому прильоту?
4. Доведи, що шпак — дуже працьовита пташка.
5. Прочитайте розмову лісових жителів в особах. Слова кожного персонажа читайте з відповідною інтонацією.

Пролісок

Розтанув сніг. Гаї привітні шумлять над маревом* ланів. І пелюстки свої блакитні під сонцем пролісок розкрив.

Володимир Сосюра

1. Уважно читай вірш.
2. Як змінюється природа ранньою весною?

ві-бра-ли-ся
по-роз-кри-ва-ють-ся
со-ло́д-ко-го

на-ві-дай-тесь
роз-ту-лі-ла
ве-се-ле́нь-кі

Бджілка на розвідках

Настала весна, сонце зігнало сніг із полів. Вибралися бджілки з свого вулика та й полетіли до яблуньки.

— Чи нема в тебе, яблунько, чого-небудь для бідних бджілок?

— Ні, — каже їм яблунька, — мої квіти ще не розквітли.

Полетіли бджілки до вишні:

— Люба вишенько, чи немає в тебе квіточок для бідних бджілок?

— Навідайтесь, мої милі, до мене завтра, — каже їм вишня, — сьогодні ще немає в мене жодної розквітлої квіточки, а коли порозкриваються, я буду рада гостям.

Сумні та голодні, хотіли бджілки вже летіти додому, як побачили під кущиком фіалку. Вона розтулила перед ними свої квіти, повні пахоців і солодкого соку. Наїлися, напилися бджілки й полетіли додому веселенькі.

Костянтин Ушинський

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Яка квіточка нагодувала бджілок?

Цвіт

Білі квіти
квітень вишив.
Біло скрізь —
не видно вишень.

Коли здалеку дивіться —
не сади, а сніговиця.
Як прийти
торкнути гілку —
задзвенять довкола бджілки.

Андрій М'ястківський

1. Уважно читай вірш уголос і мовчки.
2. Що відбувається з деревами у квітні?
3. На що стають схожими садки?

за-куд-ку-да́-ка-ла
роз-ли-ва́-єть-ся

круг-ле́нь-ких
при-во-ро́-жу-єш

Писанка

(Великодня казка)

— Кудкудак! Кудкудак! Знесла яйце, як кулак! — закуд-кудакала курка на весь двір. — Та гарне ж яке: схоже на білий світ. Бо в світі сонце, а в яйці — золотий жовток. Кудкудак!

Під хатою на стільчику грілась проти сонця бабуся Марія.

— Яйце! Та кругле, біленьке! Візьму його на писанку.

І вона поклала яйце в решето до таких же, як воно, білих та кругленьких. Тоді розтопила воску:

— Ходи-но сюди, Івасику, писанку писати!

Взяла бабуня писачок*. Р-раз! — і лягла на яйце гаряча лінія. Два! — і роз-крес-ли-лось яйце навхрест.

— Бабуню, чуєте, бабуню! — питає Івасик. — Що це за квіточка у вас там на-ма-лю-ва-лась?

— То, Івасику, не квіточка. То знак сонечка золотого.

— Бабуню, чуєте, бабуню! А що то за цяточки-крапочки навхрест між промінням?

— Не цяточки, Івасику. То чарівні знаки дощу.

Розписала бабуня писанку, в фарбі пофарбувала — і стала писанка доладна*, барвиста!

Настав Великдень. Покликала бабуня Марія Петрика, Івасика, Оксанку, Василинку — всіх своїх онучат.

— Натє, онучата, по писанці. Гайда ви-ко-чу-ва-тись!

Покотив Івась свою писанку:

— Ану, хто до неї докотити зуміє?

Котять діти писанками: на них вербички та хрестики, та клинці-вітрячки, та вигадливі поясочки так і мерехтять! А в небі сонце сміється, світлом розливається.

— Чи будеш ти, сонечко, весь рік щедро світити? — питає в нього яйце-писанка.

— Буду, буду, бо на тобі мій таємний знак. Ти котишся — мене до землі приворожуєш!

— А чи будеш, дощику, землю поливати, зілля напувати?

— Буду, буду, бо на тобі і мій знак магічний*.

Зірка Мензатюк

1. Уважно читай оповідання.
2. Про кого й про що розповідається в оповіданні?
3. До якого свята в Україні розмальовують писанки?
4. Знайди в тексті й зачитай, якими візерунками прикрасила бабуся писанки.
5. Яка основна думка оповідання?
6. Складіть у класі план оповідання. Перекажи оповідання за складеним планом.
7. У альбомі для образотворчого мистецтва намалюй писанку.

Телеграма-блискавка

Вночі за вовчими ярами
зайці давали телеграми.
І прочитала так сосна:
«Чекайте квітами. Весна».

Ліна Костенко

Уважно читай вірш. Поясни, як ти розумієш його назву.

Весна

Що з весною настає?
— Сніг у полі розтає.
А чому то так буває?
— Сонце його пригріває.
Що ж синіє на землі?
— Ніжні проліски малі.
А що пнеться з-під листа?
— То травичка вироста.
А над полем що бринить?
— Любий жайворон дзвенить.

Катерина Перелісна

1. Уважно читай вірш уголос, тихо, мовчки.
2. Розкажи, як змінюється природа навесні. Використовуй слова й вислови з вірша.

Найвеселіший місяць

Найвеселіший місяць — травень.

Прислухайтесь до пташиного хору в лісах, парках, садах. На різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки,

вівчарики, щиглики та інше голосисте царство. А он зда-
леку озвалася іволга. Десь гучно закувала зозуля.

Та найгучніший голос у соловейка. Серед свіжого листя
кущів затаївся цей невтомний співак, і чути його чистий
голос далеко-далеко...

Навіть он в озері завзято* змагаються в своїх співах
жаби. Буйно піднімаються хліба, трави, а над ними, мов
чорні стріли, шугають* ластівки. Здається, вони ніколи й
не відпочивають.

А ось при дорозі сховалася в траві кульбабка. Голівка її
в біленькій прозорій шапочці. Зірнеш обережно цю шапоч-
ку, подмеш на неї — і поніс вітерець малесенькі пухнасті
парашутики. А під кожним парашутиком насіннячко висить.
Там, де сяде парашутик, — нова кульбабка виросте.

Насувається здалеку темна хмара. Загуркотів перший
весняний, травневий грім. Мабуть, дощ буде! Треба кудись
ховатись!

Олександр Копиленко

1. Уважно читай текст уголос і мовчки. Про яку пору року, який місяць у ньому розповідається?
2. Які пташки радісно славлять весну?
3. Яка пташка має найгучніший голос? Про кого люди ка-
жуть: *співає, як соловей*?
4. Чи доводилося тобі бачити білі парашутики кульбабки?
Де вони сідають і що з них виростає?

Ой, весна, весна

(Веснянка)

Ой, весна, весна,
днем красна,
що ти нам, весно, принесла?
Принесла я вам літечко,

щоб родилось житечко,
ще й озимая пшениця
і усякая пашниця,
ще й чарівні квіточки,
щоб квітчались діточки.

Озімая пшениця — пшениця, яку посіяли восени.

1. Уважно читай веснянку вголос і мовчки. Яким тоном її треба читати? Чому?
2. Що весна принесла людям?
3. Поясни, як ти розумієш слова: *чарівні квіточки, щоб квітчались діточки*?
4. Читай веснянку радісно, піднесено.

Ой минула вже зима

(Українська народна пісня)

Ой минула вже зима,
снігу-льоду вже нема.
Ой нема, ой нема,
снігу-льоду вже нема.

Лугом квіти вже цвітуть,
вівці травку вже пасуть.
Ой пасуть, ой пасуть,
вівці травку вже пасуть.

Прилетіли журавлі
й соловеєчки малі.
Ой малі, ой малі,
соловеєчки малі.

Всі веснянку співаймо,
весну красну вітаймо,
вітаймо, вітаймо,
весну красну вітаймо.

Весна́ красна́ — гарна весна.

1. Уважно читай веснянку вголос, тихо, мовчки.
2. Як люди вітають весну?

Чи є в світі що дорожче,
як мама кохана,
що трудиться для дитини
до ночі від рана?

Іванна Блажкевич

1. Уважно читай вірш уголос, дотримуйся інтонації мовлення.
2. Хто для дитини найсвітліший, найдорожчий?

❁ Народна мудрість повчає ❁

- ❁ Весна красна квітками, а осінь — пирогами.
- ❁ Березень березовим віником зиму вимітає, а весну в гості закликає.
- ❁ Якщо в березні вода не тече, у квітні трава не росте.
- ❁ У квітні погода один день блисне, а сім днів кисне.
- ❁ Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі.

свіч-кі
при-йде-мо

за-сві-ті-ли-ся
по-ді-ви-мось

каш-та-ни
іс-кор-ку

Хто свічки засвітив?

Пішла Маринка з мамою до лісу.
Був травень, усе зеленіло. Глянула
Маринка на зелені крони каштанів.
Радісно засвітилися її оченята.

— Дивіться, мамо, — говорить
дівчинка, — на каштанах свічки
горять. Хто це їх засвітив?

— Прийдемо вранці, подивимось,
— усміхнулась мама.

Рано-вранці прийшла мама з Маринкою до лісу. Дивиться Маринка на зелені каштани. Бачить — білочка стрибає.
— Ой, та це ж вона свічки засвітила. Хто їй вогнику дав? Певно, сонечко. Зійшло, дало білочці гарячу іскорку, вона й засвітила свічки на каштанах.

Василь Сухомлинський

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Що за свічки побачила Маринка на каштанах?
3. Хто ж засвітив свічки на каштанах?
4. Знайди в тексті й зачитай слова Маринки. З якою інтонацією їх потрібно читати? Намагайся читати саме так.

Конвалія в саду

Петрик уранці прийшов у сад і побачив конвалію.
«Зірву квітку, поставлю у вазу на столі, — подумав Петрик. — Красиво буде в кімнаті».
Він простяг руку, щоб зірвати квітку, та враз уявив собі...

Василь Сухомлинський

1. Прочитай початок тексту.
2. Що побачив Петрик у саду? Що йому захотілося зробити?
3. Спробуй продовжити текст самостійно. Як ти гадаєш, що уявив Петрик? Розкажи.

Конвалії

Із зеленої сорочки,
що зіткнув весною гай,
білі дивляться дзвіночки.
Як зовуть їх — угадай.

Це конвалії у гаї
на галявині цвітуть.
І ніде, ніде немає
кращих квіточок, мабуть.

В них так пахоців багато,
цвіту свіжого, роси.
Хай ростуть — не будем рвати, —
шкода їхньої краси!

Марія Пригара

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Чому квіти конвалії названо *білі дзвіночки*?
3. Склади усний опис квітки конвалії.
4. Запитай у дорослих, яка користь від конвалій.

Конвалія — цінна дикоросла рослина. Її занесено до Червоної Книги України, тому конвалії треба берегти, не зривати.

Повінь

На Десні — повінь*. Навколо вода, берегів не видно. Верби у воді стоять, гілля полощуть. Поміж вербами човен пливе. А в човні — Тетянка з татком.

Над водою, на вербовій гілці, пухова рукавичка гойдається.

— Хтось рукавичку на вербу закинув! — дивується Тетянка.

— То ремезове гніздо. Маленький ремезок, непримітний, а бач, який майстер, — розповідає тато.

За вербами — невеличкий острівцець, наче круглий столик.

— Отут і нарвемо щавлю. З молодим щавликом борщ смачний!

Тетянка рве щавель у торбинку і раптом до тата:

— Заєць! Он там, у кущі!

Заєць зіщулився*, тремтить, але не тікає.

А куди ж йому тікати?

— До ранку острівець затопить повинню. Так що поїхали, вуханю, з нами, — примовляє тато, несучи зайця до човна.

Коли перепливали повноводу Десну, заєць притиснувся до Тетянки, а вона його полою прикрила.

— Тату, ми вуханя додому заберемо? — питалася в тата. — Буде з кролями жити...

— Еге, в клітці ніби затишніше. І їжі досхочу дають. Але заєць — не кріль. Йому воля треба, роздолля, — тато налягав на весла й розмовляв із Тетянкою.

Тут човен ткнувся носом у берег. Заєць повів туди-сюди косими очима та як стрибне, та як чкурне до лісу! Тільки смуга лягла.

Василь Чухліб

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Використовуючи слова з тексту, розкажи про повинь на Десні.
3. Розкажи, як Тетянка з батьком урятували зайчика.
4. Що свідчить про те, що заєць — волелюбна тварина?
5. Подумай, як ще можна назвати це оповідання. Чому ти так вважаєш?

«Жучок»

(Українська народна гра)

Один із гравців стає спиною до інших і прикладає одну руку до вуха, а другу закладає за спину. Решта шикуються за ним. Хтось із них торкається його руки, що за спиною.

Коли ж гравець повертається, усі піднімають угору великий палець і гудуть, як жуки: «Ж-ж-ж». Якщо гравець угадає, хто його «вкусив», той стає на його місце. Якщо не вгадає — гра починається спочатку.

До якої гри ця примовка?

Пора — не пора, іду я з двора.
Хто не заховався, кричить «ура».

Сміховинка-веселинка

Сашко каже своїм друзям:

- Тато і я — сила! Разом ми знаємо все.
- Скажи тоді, що важче — літр води чи літр молока?
- О, це одне з питань, на які відповідає мій тато.

Канікули

Вітерець горта листочки
і чита за мене книжку.
Ну, а я біжу садочком,
ну, а я лечу обніжком*.
Навкруги барвисті квіти,
навкруги усе зелене.
Це прийшло до мене літо,
це канікули у мене.

Станіслав Шаповалов

1. Читай вірш уголос і мовчки.
2. Знайди в тексті вірша й зачитай, як улітку відпочиває герой вірша.
3. Зачитай, як улітку змінюється природа.
4. Де ти мрієш відпочивати під час канікул? Що цікавого хочеш побачити, почути, що мрієш навчитися робити?

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Якій темі присвячено цей розділ? Як він називається?
2. Твори яких жанрів уміщено в розділі? Які вірш та оповідання тобі найбільше запам'яталися? Про що в них розповідається?
3. Який великий український поет народився у березні? Який вірш цього поета вміщено в розділі?
4. Яка пташка повертається навесні першою:
  - лелека;
  - соловей;
  - шпак?

В якому творі розділу про неї можна прочитати?

Поясни

1. Які зміни в природі відбуваються ранньої весни?
2. Про який давній звичай українців розповідається в оповіданні «Писанка»? Якими візерунками розписують писанки?
3. Чому травень названо *найвеселішим місяцем*? Які пташки співають у травні?
4. Як ти розумієш прислів'я: *Весна красна квітками, а осінь — пирогами?*

Продовж думку

1. Я люблю весну за те, що ...
2. Якщо весною потрудитися, узимку буде ...
3. Квіти конвалій не можна зривати тому, що ...

КНИГИ — БЕЗЦІННІ СКАРБНИЦІ ЛЮДСЬКИХ ЗНАНЬ

Твори для позакласного читання

І знову у мандри запрошують книги...
В далекі часи, в дивовижні країни.
Відкриються вам таємниці великі,
знайдете ви справді безцінні перлини.

Жанна Клименко

- 1. Читай уважно, не поспішай.**
- 2. Якщо натрапляєш на незнайомі слова, — знайди їхнє значення у словнику або запитай у дорослих.**
- 3. Запам'ятай назву книжки, прізвище автора, який її написав, і художника, який намалював до неї ілюстрації.**

Кінь утік

Це було в четвертому класі. Всі схилились над зошитами. Учитель дав задачі, і діти працювали самостійно.

На останній парті сидів Вітя. Він уже закінчував роз-в'язу-ва-ти, як на парту впала записка.

«Знову, мабуть, від Петрика, — подумав собі. — Знову просить ковзани. Чого я маю весь час йому їх давати?»

— Іване Петровичу, — сказав Вітя, — мені хтось записку кинув...

Хіба ж можна записки на уроці писати?

— Записки на уроці писати не можна, — відповів Іван Петрович. — Але як уже тобі хтось написав, то розповідати про неї вчителю не добре, Вітю. Записка — це ж таємни-ця. Візьми записку, заховай, на перерві прочитаєш... Ой, як же тобі не соромно...

Вітя почервонів. Хлопці час від часу підводили голови, позирали на Вітю, і в їхніх по-гля-дах він бачив подив та обурення.

Розгорнув хлопець записку й прочитав: «Вітю, — писав Петрик, — я намалював во-гне-гри-во-го* коника. Як хочеш, дам тобі».

На перерві підійшов до Петрика.

— Давай коня... — сказав.

— Кінь утік... — тихо відповів Петрик.

Василь Сухомлинський

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Яка пригода сталася на уроці?
3. Що зробив Вітя, отримавши записку? Що можна сказати про його вчинок?
4. Доведи словами з тексту, що Вітя — жадібний, нечемний хлопчик.
5. Що відповів учитель на звернення Віті?
6. Чому Петрик не віддав Віті малюнок? Що він йому відповів? Як Вітя мав учинити із запискою?

Треба

Я прийшов додому раніше, ніж завжди. Мама висловила міркування:

— Мабуть, якась планета іншим боком до землі повернулася.

— Чого? — здивувався я.

— Що ти одразу ж після уроків додому з'явився.

— А-а-а, — сказав я і подумав: «Чому б мені не стати зразковим. Ось дам собі слово... Вивчу уроки... Одразу ж... тільки після цього піду гуляти...»

— Ти що, знову до школи збираєшся? — спитала мама. — Книжки перебираєш.

— Ні! — Мамі не кажу нічого. — Просто складу акуратно.

Мама здивовано стонула* плечима. І поставила мені їжу.

Їм. Надворі сонячно. Горобці ганяються один за одним. Один подібний до Петька Софіяна... Петько, мабуть, уже на вулиці. І Вадим. А може, не починати з уроків?.. Я ж іще не дав собі слово. А ще тільки збирався дати.

І ніхто про це не знає. Я можу його ще переглянути. Почати не з уроків. Почати з прибирання у квартирі. Мама ось піде з обіду. Я візьмуся... По-при-би-ра-ю геть усе. І спальню, і прихожу, і кухню, і туалет... А поки вибіжу надвір...

Полегшено зітхнув. Ніби гора з плечей зсунулася...

Ганяємо м'яч. Вадим як фуганув — м'яч між гіллям на дереві зачепився.

Петько поліз. Відчахнув гілляку і розірвав штани.

Тут наче з-під землі виросла Петькова мама. Почала лупцювати Петька і примовляти:

— Це за штани! Це за штани!

Віддалік стояв якийсь дядько. Сказав:

— А чому ви не скажете: «За дерево! За дерево!»? Штани можна завтра купити нові, а дерево двадцять років росте.

Петькова мама і дядько почали сваритися. Ми з Вадимом пішли. Він — додому. Я сів біля будинку на лавочці.

І тут згадав, що дав собі слово по-при-би-ра-ти в квартирі.

А надворі так гарно. Квіти цвітуть. Бджоли літають. Пташки щебечуть. Зовсім не хочеться заходити у квартиру.

Може, сьогодні не починати пе-ре-ви-хо-ву-ва-ти-ся? Може, переглянути і це слово? Ніхто ж не знає, що я його давав. Я ж сам собі, а не по радіо. Чи в газеті...

Правильно! Почну із завтрашнього дня... З ранкової фіззарядки...

Знову ніби скеля з плечей зсунулася...

Дивно. Одне слово, а яке воно важке...

Євген Дудар

Відчахну́в — відламав.

Віддалі́к — на відстані.

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Яке слово намагався дати собі хлопчик? Йому вдалося його дотримати чи ні?
3. Чому в хлопчика не вийшло стати зразковим?
4. Склади невеличку розповідь на тему: «Намагаюся все виконувати вчасно».

Народна мудрість повчає

Одне «зараз» краще трьох «потім».

«Нахаба»

(Скорочено)

Скінчилися раз уроки, а вчителька наша каже:

— Сашко Лісовий захворів. Хто піде його провідати?

— Я! Я! Я! — посхоплювались усі.

— Якщо ви і в нього так кричати будете, — говорить вчителька, — то краще нікому не йти. Хворому потрібен спокій.

Ми запевнили її, що галасувати не будемо, а вчителька відповіла, що ми молодці, але все одно сьогодні хай підуть кілька чоловік, а завтра ще кілька і післязавтра теж.

— І пам'ятайте, — закінчила вона, — хворому потрібен спокій. Дивіться, щоб він не вставав з ліжка, розважте його, як зумієте. Може, й нагодувати доведеться.

Приходимо ми. Лежить Сашко, горло замотане, книжку читає.

— От добре, — мама його зраділа. — У мене саме обідня перерва закінчується. Там, на кухні, суп доварюється. Ви через десять хвилин з плити його зніміть, хлопця мого нагодуйте. А я побігла.

— Ну як тобі, — ми в Сашка питаємо, — нудно, мабуть, лежати?

— Та ні, — одказує. — Зовсім не нудно. Я от книжку читаю. Цікава!

Але ми зрозуміли, що це він так говорить, із ввічливості. Спробуй-но сам-один полежати цілий день!

— Нічого, — підбадьорюємо, — ми тебе зараз розважимо. От тобі Наталка заспіває. В неї голос гарний.

— Чого це я буду співати з дурного дива?! — Наталка нам. — Може, йому й не хочеться зовсім.

— Як це — не хочеться?! Ех ти, подруга! Він же один тут. Ну, як знаєш. Тоді ми з Митьком заспіваємо.

Стали ми посеред кімнати, відкашлялись і давай співати. Співали-співали, аж захрипли.

— Що, — питаємо, — повеселішало тобі трохи?

— Авжеж, повеселішало, — Наталка за нього відповідає. — Так фальшивити, то краще мовчати. І без ваших концертів обійдеться. Правда ж, Сашку?

Сашко промовчав, але ми зрозуміли, що це він так промовчав, щоб не завдавати нам клопоту. Але про які клопоти може йти мова, коли товариш хворий!

— Давай, — Митько каже, — ми йому наш сюрприз відкриємо.

— Давай!

І стали ми тут матроський танок виконувати, який на святковий вечір готували. Підспівуємо собі, в долоні у такт плещемо, підборами по паркету — ух! Так добре в нас іще ніколи не виходило. Розчервонілись обоє, захекались, але стараємось — для хворого ж товариша.

Чуємо дзвоник у двері. Наталка побігла відчиняти. Вривається до кімнати дядько якийсь у халаті:

— Це що за неподобство! — кричить. — Я поверхом нижче живу. У мене робота термінова, спеціально додому взяв, щоб не заважав ніхто, так ви тут хтозна-що виробляєте. Тупаєте по голові вже цілу годину.

Ми йому почали пояснювати, що прийшли провідати хворого товариша.

А він:

— Нічого собі хворий! Таке витримати — здоров'я як у слона треба мати. Припиніть цей тупіт. Книжку йому краще почитайте!

Ми сказали, що книжку він і сам собі читає.

— Ну, то придумайте щось інше, — дядько каже. — Он ви на хлопця подивіться. Йому вже скоро млосно стане од ваших розваг.

І він пішов.

Сашко забився під стіну, і ми зрозуміли: йому цей дядько теж не сподобався.

Тут Наталка стала до чогось принохуватись — і прожогом* з кімнати.

Вбігає за мить:

— Ой, — кричить, — суп увесь википів і вже згорів.

Побігли ми на кухню. Справді, бачимо — в каструльці щось темне на самому дні залишилось, і пахне зовсім не так, як суп. Ми туди про всяк випадок води долили, але смак у нього виявився ще гіршим, ніж запах.

— Ех ви! — Наталка зітхає. — Через вас зовсім забули, що мама просила. Чим тепер хворого годувати?

Стали ми харчі якісь шукати. Знайшли цукор, а чай шукали-шукали — ніде нема.

— Яка різниця, — Митько каже, — із заваркою чи без. Однаково вода. Коричнева тільки. І так вип'є.

Скип'ятили ми воду, вкинули цукор у склянку. Приносимо Сашкові.

— Пий.

Сьорбнув він трохи.

— Не хочу, — каже. — Голова болить.

— Це в нього від голоду, — здогадався я. — Ми тобі зараз утрюх картоплі почистимо. Ти яку любиш, смажену чи варену?

— Не треба, — він нам якось так дивно відповідає.

— Здається, час нам уже додому, — поглянула Наталка на двері.

— Додому! — блимнув на неї Митько. — І полишити хворого товариша? Може, тобі заспівати? — допитується в Сашка.

— І співати не треба!

— Може, затанцювати ще разочок? Нам не важко.

Тут Сашко як затруситься.

— Не треба, — кричить, — мені ваших танців, і нічого не треба! Облиште мене! Лежала собі людина і горя не знала. У мене і так уже температура піднялась. Я тепер, мабуть, іще місяць хворіти буду.

Тепер ми таки зрозуміли, чого він хоче, і стали вдягатись.

— Ну ти бачив таке? — мовив Митько вже надворі. — Друзі прийшли до нього, не шкодуючи ні сил, ні часу, розважити, щоб йому сумно не було, нагодувати, а він після цього нас, можна сказати, виганяє. Не буду більше його навідувати. Хай собі книжки читає. Нахаба та й годі!

Ярослав Стельмах

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Як мали поводитися однокласники у хворого Сашка?
3. Що вони зробили не так?
4. Чим закінчилося відвідування хворого Сашка?

Скажи людині «Доброго дня!»

Лісовою стежкою йшли батько і маленький син. Довкола тиша. Аж тут син побачив: назустріч їм іде бабуся.

— Тату, куди бабуся йде? — питає син.

— Зустрічати або проводити, — каже батько й усміхається. — Ось як ми зустрінемося з бабусяю, ти й скажеш: «Доброго дня, бабуся!»

— Навіщо ж казати ці слова? — дивується син. — Ми ж зовсім її не знаємо.

— А ось зу-стрі-не-мо-сь, скажемо ці слова, тоді й побачиш, навіщо.

Ось і бабуся.

— Доброго дня, бабуся! — каже син.

— Доброго дня! — каже батько.

— Доброго вам здоров'я! — відказує бабуся й усміхається.

І хлопчик побачив: усе довкола змінилось. Сонце засяяло яскравіше. Вер-хо-віт-тя-ми дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. У кущах за-спі-ва-ли пташки.

На душі у хлопчика стало легко.

— Чому це воно так? — питається син.

— Тому що ми побажали людині доброго дня.

Василь Сухомлинський

1. Уважно читай оповідання, чітко вимовляючи кожне слово.
2. Зачитай розмову сина з батьком. Чого навчав батько сина?
3. Зачитайте вітання хлопчика, батька та бабусі в особах із правильною інтонацією.
4. Чому хлопчику стало радісно, легко?
5. Розкажи, як ти поводишся, коли зустрічаєш на вулиці друзів, знайомих.

Бабусин онучок

Чи то соняшник гойднувся біля тину, чи білявий хлопчик заглядає в подвір'я баби Стехи.

Старенькій уже важко розпізнати. Сидить вона на ослінчику* біля хати, на колінах руки тремтять.

— Бабуню, — крутнувся біля неї Андрійко. — Послала мати, щоб я обірвав вишні. Ви, мабуть, самі не здужаєте?

— Еге ж, не здужаю-таки, — старенька привітно глянула на хлопчика.

Баба Стеха дріботить* до дверей, шукає в сінцях і вносить полотняну торбину. Хлопчик чіпляє її через плече і біжить у садок.

Коли бабуся підійшла, Андрійко вже осідлав найвищу гілку.

Сидить Андрійко вгорі між небом і землею, обриває стиглі вишні й думає про бабу Стеху. Хороша вона, завжди пригощає яблуками та вишнями, не свариться, коли якийсь бешкетник залізе до неї в садок.

Живе вона самотньо, от і роздає гостинці сусідським дітлахам.

Андрійко глянув униз.

Бабуся зіперлася на палицю, така маленька й суха, як маківка.

— Бабуню, а де ваші внуки?

— Далеко, ой, далеко. Онучок, як місячко, од-не-сенький. Мабуть, виріс уже...

— А чому він не їде до вас?

— Мабуть, клопоти не пускають. Уже й листи не пише... Змовкла. Ще нижче схилилася на палицю.

Хлопчик хвацько зістрибнув на землю. Увесь обмурзаний вишнями. Пузата торбина відтягує йому руку.

— Прийду до вас і яблука трусити, — каже Андрійко.

Хлопчик висипає соковиті вишні у велику емальовану миску.

— Бери, Андрійку. Мені вистачить.

Хлопчик дивиться на стареньку, на сиве її волосся, що вибилося з-під хустки, й раптом каже:

— Бабусю, візьміть мене онуком...

Володимир Сенцовський

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки. Правильно вимовляй кожне слово.
2. Назви головних героїв оповідання.
3. Знайди в тексті й зачитай опис бабусі Стехи. Чому автор оповідання порівнює її з маківкою?
4. Розкажи про хлопчика Андрійка. Чи можна назвати його добрим? Доведи свою думку словами з тексту.
5. Зачитай усі слова, якими хлопчик звертається до бабусі. Про що вони свідчать?
6. Чи є серед твоїх друзів такі, які нагадують Андрійка? Розкажи, як ви допомагаєте слабшим.
7. Чого навчає це оповідання? Чому ти так вважаєш?
8. Подумай і розкажи, як ти допомагаєш своїм бабусям і дідусям.

Борщ з кропивою

Глянеш на Петрика із Миколкою — ну справж-ні-сінь-кі тобі козаки. Бо при шабляках. Щоправда, пластмасових. Та дарма: ними бур'яни рубати — як косою косити.

Осідлали хлопці по березовому прутіві і гайда в леваду*. А там кропива.

— Ура-а! — дзвінко вигукнув Петрик. — На штурм!

— Рубай ворогів! — підхопив баском Миколка.

Заплакала кропива зеленими слізьми.

Коли це йде з вудками дідусь Тиміш. Побачив, як хлопці воюють з кропивою і спокійненько так питає:

— А навіщо ви таку корисну рослину нищите?

— Та це ж бур'ян! — здивувався Петрик.

— І жалить усіх, — додав Миколка.

— Е, бачу, ви хоч і козацького роду, та нетямущі, — усміхнувся дідусь. — Кропива нас лікує. Її навіть в аптеці продають. А ще вона дуже поживна, бо в ній вітамінів багато. А борщик ви з кропивою їли?

Сказав так і пішов далі. А хлопцям після цього геть не схотілося з кропивою воювати.

Станіслав Шаповалов

1. Уважно читай оповідання уголос і мовчки.
2. Якими ти уявляєш Петрика і Миколку?
3. Що цікавого розповів дідусь Тиміш про кропиву?
4. Чому хлопцям перехотілося воювати з кропивою?
5. Чи доводилося тобі їсти борщ із кропивою? Смачний, правда ж?

Сойчин гай

(Скорочено)

Повільний дощ шумить у лісі. Кап, кап!

Шурхотить, ворухиться опале листя під ногами, розмотує стежка свій пуховий клубок.

Здається, ніщо не тривожить лісової задуми. Але варто зупинитися, прислухатися, придивитися — і стане ясно, що ліс живе своїм життям.

Щось зашаруділо в кущах: може, миша пробігла або заєць сполохано кинувся в гущавину. Перелітають з дерева на дерево синиці. На високій груші примостилася сойка.

Посиділа хвилинку, причепурилася, а потім заспівала. Пташка не помічає мене і співає-заливається.

Але досить репетицій! Пора і за роботу братися. Осінній день — як заячий хвіст, а справ он скільки. Зима — не рідна тітка. Як дошкулить морозами та завірюхами, не знатимеш, куди діватися.

Перш за все треба заpastися їжею. Жолуді — сойчині ласощі. Треба їх якомога більше назбирати.

Сойка злітає на вкриту рудим листям землю під дубом, нишпорить у листі. Вибирає найбільший жолудь, бере його в дзьоб і, озирнувшись на всі боки, летить у гущавину, щоб там його заховати.

Знову схопила жолудь, але подалася зовсім в інший бік. Там теж влаштує собі комірчину. Так триватиме доти, поки сойці не набридне «працювати» і вона полетить шукати іншого заняття.

Шкода мені працюючої пташки. Всі її старання марні. Сойка робить сотні схованок у лісі, але швидко забуває про них і взимку рідко живиться своїми припасами.

Та то не велика біда. Сойка знайде інший корм, якимсь переживе зиму. А коли зійде сніг, жолуді, що їх посадила сойка, пустять корінці, викинуть по чотири несміливі листочки, потягнуться вгору крихітними дубками.

І люди будуть вдячні галасливій пташці. Сотні дубків виростуть далеко від батьківського дуба. Справжній гай зашумить під весняним небом. Гай, посаджений сойкою.

Степан Мацюцький

1. Уважно читай текст уголос і мовчки.
2. Про яку пору року йдеться в тексті?

3. Яку пташку описано в тексті? Що цікавого про неї можна дізнатися, прочитавши цей текст?
4. Розкажи, як сойка запасає їжу на зиму.
5. Що виросте з жолудів, які заховала пташка?
6. Розкажи, як автор тексту описує осінній ліс.
7. Поміркуй, як би тобі хотілося описати осінній ліс. На що ти звернув би увагу?
8. Складіть у класі план оповідання. Перекажи твір за складеним планом.

Як Джміль нагодував Бджолу

(Казка)

У наперстянки квіти — мов дзвіночки. Але дуже довгі. Десь у глибині дзвіночка стоїть кухлик із солодким нектаром.

Прилетіла на Дзвіночок Бджола, спробувала дістати своїм хоботком, та дарма.

Сидить Бджола й плаче. Коли це летить Джміль: «Ж-ж-жу...» Розповіла йому Бджола про своє горе.

— Добре, я допоможу, — каже Джміль.

Послав у дзвіночок свій довгий хоботок. Висмоктав нектар із кухлика.

Підлетіла до нього Бджола, простягла свій хоботок до Джмелевого. Джмелик дав їй пів кухлика. Подякувала Бджола та й полетіла.

З того часу Джміль і Бджола приятелюють.

Василь Сухомлинський

1. Уважно читай казку вголос і мовчки.
2. На що схожі квіти наперстянки?
3. Чому розплакалася Бджілка?

4. Як Джмелик допоміг Бджілці скуштувати солодкого нектару?
5. Складіть у класі план казки. Перекажи казку за складеним планом.
6. Розкажи, як твої друзі допомогли тобі у важку хвилину. А тобі доводилося виручати когось? Як це було?

Швидко вимов швидкомовку

Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.

Добре серце

(Казка)

Небо облягли темні хмари. Не вщухав холодний дощ.

Жучок сидів під кущем глоду біля хворого коника-стрибунця. Він кутав коника в торішнє листя, щоб той зігрівся. А ще, як міг, веселив хворого. Жучок кумедно хапав себе за голову, махав червоними в чорну цяточку крильцями. Коник зацікавлено позирав на жучка, сміявся... І незабаром видужав. Він скинув із себе торішнє листя, весело підстрибнув і засюрчав жучкові:

— Ти тур-бот-ли-вий. Ти — наше миле сонечко!

Почувши слово «сонечко», жучок глянув угору. Але сонечка там не було, його заховали хмари.

І жучок подумав: «Коник сказав — сонечко... А сонечка зараз немає. І всім без нього холодно і не-за-тиш-но. Полечу-но я до метеликів. Он як вони, бідолашні, дрижать під лопухами! Бояться замочити крильця».

Жучок чемно попрощався з коником, випурхнув з-під куща і подався до метеликів.

— Не журіться! — гукнув жучок, залазячи до метеликів під лопух. — Дощ скоро мине. А щоб вам було веселіше, я заспіваю пісеньку.

І жучок тоненьким, але бадьорим го-ло-соч-ком почав:

Не страшний нам дощ-дощисько,
друзі, веселійте!
Принесу я вам медочку,
швидше лапки мийте.

Метелики стали виставляти з-під лопушка свої лапки й мити їх під дощем. А жучок із червоними крильцями в чорну цяточку полетів до дупла, де жили лісові бджоли, і попрохав у них для метеликів солодкого-пресолодкого медку. І сказали жучкові метелики:

— Ти прихильний* до всіх. Ти не жадібний. Ти — наше ласкаве сонечко.

Жучок зніяковів*, ще більше почервонів від того, що його так хвалять. Під високим крислатим дубом він побачив старенького сивого павучка. Павучок спустився на землю по довгій нитці-павутинці. Нитка-павутинка намокла — і павучок не міг вернутися додому.

— Я вам допоможу, — сказав жучок і доставив старенького павучка до його затишної хатинки.

— Ти добрий, уважний. Ти допомагаєш старшим. Ти — наше любе сонечко, — сказав павучок.

— І чому це мене всі називають сонечком? — здивовано запитав жучок, знову ніяковіючи.

— А тому, — сказав старенький павучок, — що справжнє сонечко зігриває своїм теплом, а ти — своєю турботою, своїм добрим, щирим серцем.

Юрій Ярмиш

1. Уважно читай твір уголос, тихо, мовчки.
2. Доведи, що це казка, а не оповідання.
3. Чому коник-стрибунець назвав жучка *турботливим, милим сонечком*?
4. Як жучок розвеселив метеликів і які слова подяки почув від них?
5. Розкажи, як жучок допоміг павучку повернутися додому.
6. Чому всі, кому допоміг жучок, називали його *сонечком*? А кого люди так називають, особливо мама?
7. Склади речення зі словами *любє сонечко*.
8. Прочитайте казку в особах, дотримуючись інтонації.

Маленька мураха

Якось Петрусь із Мишком гуляли в садку й натрапили на мурашник.

Ви-со-чень-кий такий, аж не віриться, що його збудували дрібненькі мурашки.

— Ого, який великий, — сказав Петрусь.

— Та де там великий, — заперечив Мишко. Він завжди заперечував щось Петрусеві, аби показати, що більше знає.

— А дужі які. Подивись.

— Та які вони дужі. Самих ледь видно, — вів своєї Мишко.

— Ні, ти тільки глянь. Травину тягне в п'ять разів більшу за себе.

— Скільки там тої травинки, — не здавався Мишко. — Сама за вітром летить.

— А ця! Подивися, білу подушечку тягне, — дивувався Петрусь.

— Теж мені подушечка, завбільшки з пшеничну зернину. Та менших комах, ніж оці, й не буває.

— І бачить, куди треба тягти.

— Та в них і очей немає! — не вгавав Мишко.

Саме тут якась із мурах залізла Мишкові під холошу і так куснула, що він аж підскочив.

— Ого, як гризнула! — скрикнув Мишко.

— Та де там, — усміхнувся Петрусь. — Мурахи такі маленькі, що в них і зубів немає.

Василь Шкляр

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Що можна сказати про поведінку Петруся, а що — про поведінку Мишка?
3. Як мурашка покарала Мишка?
4. У садку чи в парку поспостерігайте за мурашником. З чого його зробили мурашки?
5. Чому мурашників не можна руйнувати? Що приносять мурашки: користь чи шкоду?

Сідайте, будь ласка

«Гур-гур-гур!» — весело гуркотів автобус.

Аж ось і зупинка. Двері розчинилися, й до салону зайшла тітонька.

— Сідайте, будь ласка, — підскочив Сергійко.

— Велике тобі спасибі, — сказала тітонька.

На наступній зупинці автобус знову зупинився. Зайшла старенька бабуся.

— Сідайте, бабуню, — підвелася тітонька.

— Дякую, — сказала бабуся й, полегшено зітхнувши, сіла. А Сергійкові стало приємно, ніби це він поступився бабусі місцем.

Тим часом автобус поїхав далі.

Сергійко мав уже виходити, як до салону, міцно тримаючись за мамину руку, увійшла зовсім маленька дівчинка.

— Ходи сюди та сідай, моє ластів'ятко, — сказала бабуся. А дівчинка ще й говорити не вміє. Блимає оченятами й мовчки усміхається.

— Спасибі вам, бабусю! — сказала за дівчинку її мама. Сергійкові здалося, що це і йому подякували.

Вийшов він з автобуса. Помахав усім пасажирам рукою. А автобус: «Гур-гур-гур! На все тобі краще, хлопчику Сергійку!»

Василь Струтинський

1. Уважно читай оповідання уголос, тихо, мовчки.
2. Полічи, скільки пасажирів зайшло до автобуса.
3. Які чарівні слова казали пасажири одне одному?
4. Що можна сказати про поведінку Сергійка?
5. Прочитайте розмови пасажирів в особах. Дотримуйтеся інтонації.
6. А як ти поводишся у громадському транспорті? Чи не буває батькам соромно за тебе?

Як урятувати метеликів?

(Казка)

Увесь день левенятко бігало спекотною саваною*, а під вечір стомлене прийшло до великої черепахи. Їй здалося, що левенятко чимось засмучене.

— Що сталося, маленький друже?

— Я думаю про те, як урятувати метеликів.

— А навіщо ж їх рятувати?

— Метелики такі яскраві, красиві, барвисті, а птахи їх легко можуть помітити й зловити!

— Отже, їм необхідно десь сховатися, — задумливо промовила черепаха. — Ось коли мені загрожує небезпека, я втягую голову й лапи в панцир.

— Але ж у них немає панцира, — стурбовано мовило левенятко.

— Тоді вони повинні заховатися так, щоб їх не помітили, — запропонувала мудра черепаха.

«А де ж можуть таїтися різнобарвні метелики, щоб їх не побачили?» — замислилося левенятко. І раптом від радощів застрибало:

— Придумав! Придумав!

Що ж придумало левенятко?

Володимир Богат

1. Уважно читай казку вголос і мовчки. Стеж за розділовими знаками.
2. Чому засмутилося левенятко?
3. Що розповіла про себе велика черепаха?
4. Допоможи левенятку заховати метеликів від птахів. Придумай продовження казки.

Справи літа

Знаєш, скільки справ у літа?
Їх усіх не полічити!
Треба нам підсмажить спини,
ніс убрати в ластовиння,
накупати нас у річці
наперед на три сторіччя.
Та іще подарувати
лісу й лугу буйні шати*.
Словом, справ — не полічити!
Та найбільше треба літу,
щоб зуміли я і ти
набагато підрости!

Анатолій Костецький

1. Уважно читай вірш, стеж за розділовими знаками.
2. Які справи робить літо для дітей? Яка з них є найголовнішою?
3. Як змінюється природа влітку?
4. Вивчи останнє речення вірша напам'ять.
5. Чим ти мрієш займатися улітку?

Перевір свої знання і вміння

Пригадай

1. Які твори цього розділу навчають допомагати старшим і слабшим людям? Який із цих творів тобі запам'ятався найбільше? Чому?
2. В яких творах розділу йдеться про те, як не мають чинити справжні друзі?
3. Які літературні казки вміщено в цьому розділі? Чого вони навчають?
4. З якого твору слова: *Одне слово, а яке воно важке?*

Поясни

1. Яка основна думка оповідання Євгена Дударя «Треба»? Чи зрозумів його герой, що потрібно дотримувати свого слова?
2. Чи варто дружити з такими хлопчиками, як Вітя з оповідання «Кінь утік»? Поясни свою думку.
3. Чому хлопчик Андрійко з оповідання «Бабусин онучок» запропонував бабусі, щоб вона вважала його своїм онуком?
4. За що комахи з казки «Добре серце» назвали маленького жучка *сонечком?*
5. Що спільного в оповіданнях «Скажи людині "Доброго дня!"» і «Сідайте, будь ласка?»

Продовж думку

1. Мені не сподобалася поведінка однокласників Сашка з оповідання «Нахаба», тому що ...
2. Старшим і слабшим людям потрібно допомагати, тому що ...

А

Агронóm — фахівець із вирощування сільськогосподарських культур.

Акселерáт — розвинений старше за свій вік.

Б

Бітий шлях — широка уторована дорога.

В

Верболі́з — кущ або дерево верби; пов'язані у пучки гілочки верби.

Вогнегрівий — із червоною, як вогонь, гривою.

Врочи́стий — який викликає почуття піднесеності.

Г

Геніа́льний — дуже обдарований, талановитий.

Гомі́нливий — шумний, гамірний.

Гонча́р — майстер, який виготовляє посуд та інші вироби з глини.

Д

Дбайли́вий — турботливий.

Дола́дний — гарно складений, який має пропорційні форми.

До́ли — долини.

Доступа́ти — досягати, отримувати.

Дріботі́ти — іти дрібними частинами кроками.

З

Завзя́то — дуже діловито, енергійно.

Зап'я́тки — місце для слуги за задньою спинкою карети.

Зіщулюва́тися — мружитися.

Зніякові́ти — засоромитися.

Зорі́ти — сяяти, світити.

І

Істо́рик — фахівець з історії.

К

Картáтий — із чотирикутними візерунками (*про тканину, одяг*).

Клич — заклик до чого-небудь.

Комо́ра — приміщення, де зберігають запаси продуктів, хатні речі.

Корч — пень, викорчований із корінням.

Кошла́тий — із густою розкуйовдженою шерстю (*про тварин*).

Крисла́тий — гіллястий.

Кумане́ць — керамічна фігурина посудина для напоїв.

Курйо́з — кумедна обставина чи подія.

Курні́й шлях — дорога, на якій здійснюється курява.

Л

Лева́да — ділянка землі з сінокосом, городом і садом.

Легéнда — народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, чарівністю.

Легковáжно — необачно, не розмірковуючи.

Ліснійк — лісовий сторож.

Ломáка — велика палиця.

Лопотіти — шерехтати.

Льодоруб — невелика сокира для рубання льоду.

М

Магі́чний — чудодійний, чарівний.

Ма́рево — 1) видіння, міраж; 2) сухий туман.

Марнува́ти — витратити даремно, без користі.

Мурмотіти — говорити тихо, невиразно.

Н

Навтьо́ки — бігом, швидко тікаючи від кого-небудь.

Незнище́нний — якого не можна знищити.

Некта́р — солодка рідина, яку виділяють рослини.

О

Обні́жок — вузька неорана смужка землі.

Ожеледь — тонкий шар льоду на поверхні землі.

Озимина́ — пшениця, жито та інші рослини, посіяні на полі восени.

Окрі́п — кип'яток.

Ослі́нчик — переносна лава для сидіння.

П

Па́нщина — примусова праця селян у господарстві поміщика.

Переко́тіполе — 1) степова рослина, що, висихаючи, перекочується на далекі відстані; 2) *перен.* людина, яка постійно переїздить з місця на місце.

Пе́рістий — який має неоднорідне забарвлення.

Петербу́рг — у 18–19 століттях — столиця Російської імперії.

Писачо́к — загострена дерев'яна паличка для розписування писанок.

По́вагом — повільно, не поспішаючи.

По́вінь — розлиття річки після танення льоду і снігу або тривалих дощів.

Поли́ва — сплав, яким покривають керамічні вироби.

По́лоз — одна з двох нижніх частин саней, що ковзають по снігу.

Попідвіко́нню — під вікнами.

Пре́дки — давні родичі, від яких веде початок рід.

При́зьба — невисокий земляний насип уздовж стін селянської хати

Прихи́льний — який підтримує, захищає кого-небудь.

Прожо́гом — миттю, дуже швидко.

Р

Родові́дне де́рево — таблиця у вигляді дерева, яка вказує на родинні зв'язки.

Розпа́чливий — охоплений сильним душевним переживанням.

С

Сава́на — тропічний степ, порослий високими травами, чагарниками, поодинокими деревами.

Світли́ця — чиста, світла, парадна кімната в будинку.

Сіни — нежила частина селянської хати.

Сму́ток — невеселий настрій.

Стена́ти — піднімати й опускати плечі від здивування.

Сторча́ — униз головою.

Т

Талови́на — частина землі, з якої зійшов сніг.

Ту́ндра — безлісий простір із суворим кліматом, вічною мерзлотою, бідною рослинністю, серед якої переважають мохи й лишайники.

У

Узлі́сса — смуга на краю лісу.

Ф

Форте́ця — укріплення з міцними спорудами, призначене для тривалої оборони.

Х

Хва́цько — завзято, запально.

Хути́рець — маленьке селянське господарство разом із садибою власника.

Ц

Цура́тится — триматися осторонь, уникати.

Ч

Чере́да — гурт свійських тварин, які утримуються, пасуться разом.

Чудува́тися — дивуватися.

Ш

Ша́ти — багате святкове вбрання.

Шуга́ти — швидко літати.

Щ

Щодо́уху — дуже швидко.

ЗМІСТ

ОСІНЬ... РІДНА ШКОЛА ЗНОВУ КЛИЧЕ НАС

Головна професія. <i>Анатолій Костецький</i>	4
Скрип. <i>Борис Крекотін</i>	5
Любий друг. <i>Ніна Мудрик-Мриц</i>	6
Кордон. <i>Лариса Вахніна</i>	7
Чому в зайця зуби не болять. <i>Михайло Стельмах</i>	8
Причина. <i>Платон Воронько</i>	10
Золота осінь. <i>За Валентиною Невською</i>	11
Вересень. <i>Юрій Шкрумеляк</i>	12
Багрянолистий жовтень. <i>За Василем Скуратівським</i>	12
Ходить гарбуз по городу (<i>Українська народна пісня</i>)	14
«Не щебече соловейко...» <i>Тарас Шевченко</i>	15
Прощальний листопад. <i>За Василем Скуратівським</i>	16
Листопад. <i>Микола Лисич</i>	17
Красива осінь вишиває клени. <i>Ліна Костенко</i>	18
Прикмета. <i>Георгій Химич</i>	18
Дрімують села. <i>Іван Франко</i>	19
Перевір свої знання і вміння	20

ОДНА НА ЗЕМЛІ УКРАЇНА, А МИ — ЇЇ ДОНЬКИ Й СИНИ

Батьківщина. <i>Анатолій Костецький</i>	22
Прапор. <i>Олександр Олесь</i>	22
Герб. <i>Наталка Поклад</i>	23
Гімн. <i>Наталка Поклад</i>	23
З історії українського народу	
Давні слов'яни	24
Вільні люди козаки. <i>Запорізька Січ</i>	25
«Київ — серце України...». <i>Роман Купчинський</i>	26
Древній Київ. <i>Наталя Забіла</i>	27
Київські вулиці. <i>Наталя Забіла</i>	28
У рідному краї. <i>Роман Купчинський</i>	29
Батьків заповіт. <i>За Василем Сухомлинським</i>	29
Наш оберіг	31
Найдорожче. <i>Василь Сухомлинський</i>	31

Що зветься Україною. <i>Софія Русова</i>	32
Матусин заповіт. <i>Марія Хоросницька</i>	32
Я — українка. <i>Олеся Василенко</i>	33
Добридень тобі, Україно моя! <i>Павло Тичина</i>	33
Перевір свої знання і вміння	34

ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ — СКАРБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Завжди будемо українцями. За <i>Іваном Огієнком</i>	36
Загадка. <i>І. Бевз</i>	37
Казка про Святого Миколая. За <i>Марією Солтис-Смирновою</i>	38
Ой, хто, хто Миколая любить (<i>Українська народна пісня</i>)	39
На щастя, на здоров'я, на Новий рік. <i>Андрій М'ястківський</i>	40
«З Новим роком, браття милі...». <i>Іван Франко</i>	41
«На щастя, на здоров'я, на Новий рік...» (<i>Засівальна пісня</i>).....	41
«Щедрик, щедрик, щедрівочка...»	42
Коляда. <i>Олекса Воропай</i>	42
Колискова пісня, колискова. <i>Микола Сингаївський</i>	43
Українські народні ігри	
«Обереги»	43
«Криничка».....	43
Український віночок. За <i>Ольгою Кириченко</i>	44
Калина. <i>Василь Скуратівський</i>	45
Перевір свої знання і вміння	46

РОДЕ НАШ КРАСНИЙ, РОДЕ НАШ ПРЕКРАСНИЙ

Загадкова дорога історії. За <i>Віктором Шевчуком</i>	48
Рідна мова (<i>Уривок</i>). <i>Сидір Воробкевич</i>	49
Родовідне дерево. <i>Дмитро Чередниченко</i>	50
Ой роде наш красний (<i>Українська народна пісня</i>).....	51
Тато (<i>Уривок</i>). <i>Олекса Кобець</i>	52
Забула. <i>Василь Сухомлинський</i>	53

Лічилка («Зайчик-зайчик-побігайчик...»)	54
Неня. Андрій М'ястківський	54
Дивовижні імена. Анатолій Григоров	55
У яких птахів татусі стають няньками? Микола Лєденцов	57
Лелека і соловей (Казка). За Валентином Берестовим	57
Зайчик і Вовчик (Казка). Юрій Ярмиш	59
Перевір свої знання і вміння	60

БУДЬ ПРИРОДІ ВІРНИМ ДРУГОМ

Ми в цьому світі не самі. Надія Кир'ян	62
Буду я природі другом. Степан Жупанин	62
Місяці. Лідія Дяченко	63
Пригріває сонечко. Олександр Копиленко	64
Подружилися. Віктор Васильчук	65
Розумний шпак (Скорочено). Юрій Збанацький	66
Ласощі для білки. Євген Гуцало	67
Вчіться, діти! (Уривок). Яків Щоголів	69
Поєдинок. Гнат Майстренко	70
Сипле сніг. Іван Франко	71
Посади деревце. Надія Кир'ян	72
Спасибі лісникам. Галина Демченко	73
Крихта хліба. Анатолій Качан	74
Лічилка. Станіслав Шаповалов	74
Віддячила. Ігор Січовик	75
Лисичка-сестричка. Костянтин Ушинський	75
Дятел. Михайло Стельмах	76
Лічилка («Летів рій бджілок...»)	77
Зелене місто. Платон Воронько	77
Перевір свої знання і вміння	78

РОБИ НЕВТОМНО, ВМІЛО, ХОЧ МАЛЕ, ТА ДОБРЕ ДІЛО

Прогаяний день. За Василем Сухомлинським	80
Як Федько відчув у собі людину. Василь Сухомлинський	82
Хіба чекати плати за добро? Іван Драч	84

Світлячок (Казка). За Юрієм Ярмишем.....	84
Дівчинка в голубому фартушку. За Октавом Панку-Яшем.....	86
Від верби до тополі й від тополі до верби. Василь Сухомлинський.....	87
Ділюся горіхами. Василь Струтинський	89
Білчєня і Метелик (Скорочено). Юрій Ярмиш.....	89
Про дванадцять голів одного Дракончика. (Скорочено) Юрій Ярмиш.....	91
Про друга. Анатолій Костецький	93
Чому? Василь Сухомлинський	94
Теплі слова. Іван Нікітченко.....	94
Важко бути людиною. Василь Сухомлинський.....	95
Годівничка. За Анатолієм Давидовим.....	97
Лісове озеро. За Анатолієм Давидовим	98
Ожеледь. Олег Буцєнь.....	99
Хвостата мова. Анатолій Костецький.....	100
Є ще одне найніжніше деревце. Василь Сухомлинський	101
Хто сміявся останній (Скорочено). Андрій Коцюбинський	102
Сонечко. Оксана Іваненко.....	103
Перевір свої знання і вміння.....	104

ЗЕМЛЮ СОНЦЕ ПРИКРАШАЄ, А ЛЮДИНУ — ПРАЦЯ

Нам треба вчитись! (Скорочено). Наталя Забіла.....	106
Кусь і Гризь (Скорочений уривок). Олександр Зима	106
Перукарка. Василь Струтинський.....	108
В час канікул. Лідія Кур'яненко	109
Мудра голка. Андрій М'ястківський	110
Квітникарка. Анатолій Камінчук.....	112
Золота хвилина. Марія Чєпурна	112
Хочеш бути щасливим, не будь лінєвим. Анатолій Григорук	113
Молоток. Платон Воронько.....	114
Хто дбає, той і має. Наталя Любиченко	115

Мамині руки. <i>Григорій Усач</i>	116
Я навчаюся у тата. <i>Петро Осадчук</i>	116
Ковалівна. <i>Лідія Компанієць</i>	117
Вчуся у мами. <i>Олег Орач</i>	118
У метро. <i>Марія Познанська</i>	118
Гончар. <i>Адлер Королів</i>	119
Швець. <i>Володимир Ладижець</i>	119
Життєве правило (Казка). <i>Василь Кукульняк</i>	120
Трамвайчик. <i>Катерина Міщук</i>	122
Лев і Хлопчик (Казка). (Скорочено). <i>Юрій Ярмиш</i>	123
Бджола і Гедзь (Казка). <i>Ігор Станіслав Шушкевич</i>	125
Збудував кріт хатку. <i>Вадим Крищенко</i>	127
Перевір свої знання і вміння	128

У СВІТІ КАЗКИ ЧАРІВНОЇ

Їжак та заєць (Українська народна казка).....	130
Гарбузове насіннячко (Молдавська народна казка).....	132
Козеня, ягня та теля (Грузинська народна казка).....	134
Калинка. <i>Галина Демченко</i>	135
Умій почекати. <i>Костянтин Ушинський</i>	136
Королевич-жабеня, або Залізний Генріх. <i>Якоб і Вільгельм Грімм</i>	137
Казка про сумного Дракончика. <i>Ніна Сало</i>	140
Перевір свої знання і вміння.....	142

ВЕСНА ПРЕКРАСНА НАДІЙШЛА І РАДІСТЬ НАМ ПРИНЕСЛА

Березень — як зайчик. <i>Анатолій Камінчук</i>	144
Тарас Шевченко. За <i>Олександром Білоусенком</i>	144
«Встала й весна...». <i>Тарас Шевченко</i>	146
Над «Кобзарем». <i>Вадим Скомаровський</i>	146
Весною. <i>Юрій Старостенко</i>	147
Пролісок. <i>Володимир Сосюра</i>	147
Бджілка на розвідках. <i>Костянтин Ушинський</i>	148
Цвіт. <i>Андрій М'ястківський</i>	148
Писанка (Великодня казка). <i>Зірка Мензатюк</i>	149
Телеграма-блискавка. <i>Ліна Костенко</i>	151

Весна. Катерина Перелісна	151
Найвеселіший місяць. Олександр Копиленко	151
Ой, весна, весна (Веснянка).....	152
Ой минула вже зима (Українська народна пісня)	153
За Батьківщину у боях вмирали... Марія Познанська	154
Чи є в світі що світліше. Іванна Блажкевич	154
Хто свічки засвітив? Василь Сухомлинський	155
Конвалія в саду. Василь Сухомлинський	156
Конвалії. Марія Пригара	156
Повінь. Василь Чухліб	157
«Жучок» (Українська народна гра)	158
Канікули. Станіслав Шаповалов.....	159
Перевір свої знання і вміння.....	160

КНИГИ — БЕЗЦІННІ СКАРБНИЦІ ЛЮДСЬКИХ ЗНАТЬ

Твори для позакласного читання

Кінь утік. Василь Сухомлинський.....	163
Треба. Євген Дудар.....	163
«Нахаба» (Скорочено). Ярослав Стельмах	165
Скажи людині «Доброго дня!» Василь Сухомлинський	169
Бабусин онучок. Володимир Сенцовський	170
Борщ з кропивою. Станіслав Шаповалов.....	171
Сойчин гай (Скорочено). Степан Мацюцький	172
Як Джміль нагодував Бджолу. Василь Сухомлинський	174
Добре серце (Казка). Юрій Ярмиш	175
Маленька мураха. Василь Шкляр	177
Сідайте, будь ласка. Василь Струтинський	179
Як урятувати метеликів? (Казка). Володимир Богат ...	180
Справи літа. Анатолій Костецький.....	181
Перевір свої знання і вміння.....	182
Тлумачний словничок.....	183

Навчальне видання

Кравець Ніна Павлівна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник
для осіб з особливими освітніми
потребами (F 70)

4 клас

Схвалено для використання в освітньому процесі

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Художник *М. Б. Гутман*
Редактор *Н. В. Леонова*
Коректор *А. В. Дрожжина*

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 15,60. Обл.-вид. арк. 9,00.
Тираж 10700 пр. Зам. № .

Державне підприємство «Спеціалізоване видавництво “Либідь”»,
вул. Пушкінська, 32, м. Київ, 01004

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3055 від 12.12.2007

Віддруковано в ПП «Видавництво “Фенікс”»,
вул. Шутова, 136, м. Київ, 03067

Свідоцтво ДК № 271 від 07.12.2000